

Izvješće br. 48879- HR

HRVATSKA

Izvješće o konvergenciji Hrvatske s EU: Ostvarivanje i održavanje viših stopa gospodarskog rasta

(U dva sveska. Svezak I: Pregled; Svezak II: Cjelovito izvješće)

Pregled

Lipanj 2009.

Regija Europe i Središnje Azije

Dokument Svjetske banke

VALUTE I EKVIVALENTNE JEDINICE

Jedinica valute = hrvatska kuna

1 USD = 5,6102 HRK

(na dan 23. travnja 2009.)

FISKALNA GODINA

1. siječnja – 31. prosinca

TEŽINE I MJERE

Metrički sustav

AKRONIMI I KRATICE

AOO	Agencija za obrazovanje odraslih	IEC	Međunarodna elektrotehnička komisija
ARS	Alternativno rješavanje sporova	ILAC	Međunarodna suradnja za akreditaciju laboratorija
ASO	Agencija za strukovno obrazovanje	ILO	Međunarodna organizacija rada
ZTD	Zakon o trgovačkim društvima	IP	Intelektualno vlasništvo
CARD	Pomoć Zajednice za obnovu, razvoj i stabilizaciju	ISO	Međunarodna organizacija za standardizaciju
S		OECD	Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj
SIE	Središnja i Istočna Europa	LLL	Life Long Learning (cjeloživotno učenje)
CENLE	Europski odbor za elektrotehničku normizaciju	MZOŠ	Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa
C		MINGORP	Ministarstvo gospodarstva, rada i poduzetništva
CES		MS&T	Matematika, znanost i tehnologija
CGPM	Opća konferencija za utege i mjere	NIS	Nacionalni inovacijski sustav
FDI	Izravna strana ulaganja	PMR	Rregulacija proizvoda i tržišta
FE	Fixed Effects (fiksni učinci)	JPP	Javno privatno partnerstvo
FINA	Financijska agencija	R&D	Istraživanje i razvoj
BDP	Bruto domaći proizvod	RE	Random Effects (slučajni učinci)
GLS	Generalizirani najmanji kvadrat	REER	Realni efektivni devizni tečaj
BND	Bruto nacionalni dohodak	ZOSP	Zakon o općoj sigurnosti proizvoda
GER	Bruto stopa upisa	SME	Malo i srednje poduzetništvo
GPI	Indeks rodnog pariteta	TFP	Ukupna faktorska produktivnost
HANF	Hrvatska agencija za nadzor financijskih usluga	TTO	Ured za prijenos tehnologija
A		UMIC	Zemlje višeg srednjeg dohotka
HP-Filter	Hodrick-Prescott filter	PDV	Porez na dodanu vrijednost
HZMO	Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje	VC	Rizični kapital
HZZO	Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje	VET	Strukovno obrazovanje
IAF	Međunarodni akreditacijski forum	WTO	Svjetska trgovinska organizacija
ICA	Ocjena ulagačke klime	ZB	Zagrebačka burza
ICT	Informacijska i komunikacijska tehnologija		
ICMS	Integrirani sustav upravljanja predmetima		

Dopredsjednik:	Shigeo Katsu, ECAVP
Direktor za zemlju:	Orsalia Kalantzopoulos, ECCU5
Direktor sektora:	Fernando Montes-Negret, ECSPF
Rukovoditelj sektora:	Lalit Raina, ECSPF
Voditelj projekt. tima:	Paulo Guillerme Correa, ECSPF
	Sanja Madžarević-Šujster, ECSPE

ZAHVALE I PRIZNANJA

Ovo je izvješće rezultat procesa suradnje u koji je bilo uključeno hrvatsko Ministarstvo financija i Nacionalno vijeće za konkurentnost. Tim bi se želio zahvaliti g. Anti Žigmanu (bivši državni tajnik, Ministarstvo financija), g. Zdravku Mariću (državni tajnik, Ministarstvo financija) i osoblju Ministarstva financija i drugih resornih ministarstava na njihovim komentarima i podršci u raznim fazama tijekom izrade ovog izvješća. Rani nalazi koji se temelje na preliminarnim analizama razmijenjeni su s vladinim i nevladinim dužnosnicima, uključujući predstavnike glavnih donatora tijekom tri radionice organizirane u razdoblju od veljače do lipnja 2008. Tim je zahvalan za sve primljene komentare.

Tim svjetske banke vodili su Paulo Correa i Sanja Madzarevic Sujster, a članovi tima bili su i Allen Dennis, Chris Uregian, Doina Cebotari, Donato De Rosa, Gerald Ollivier, Jan Rutkowski, Jana Kunicova, Jean Louis Racine, Jorge Pena Izquierdo, Matija Laco, Naotaka Sawada, Nina Arnhold, Prathima Rodrigues i Smita Kuriakose. Preliminarne analize izradili su Alvaro Escribano, Velimir Sonje, Ana-Maria Boromisa, Victor Gomes, Vedran Susic, Sanja Crnkovic-Pozaic, Domagoj Racic, i Arjan M. Lejour, Gerard Verweij te Bas ter Weel. Dubravka Jerman i Cristina Velazco-Weiss pružale su uredničku i administrativnu podršku.

Izvješće je izrađeno pod vodstvom sljedećih osoba: Orsalia Kalantzopoulos, direktorica za zemlju, Fernando Montes-Negret, direktor sektora, i Lalit Raina, rukovoditelj sektora. Kolege stručnjaci koji su pregledali izvješće (*peer review*) bili su Mark Dutz i Mark Thomas. Uz to, tim bi se želio zahvaliti Michaelu Edwardsu, Andrasu Horvau, Franciscu Ferreiri i Andrei Mervar na njihovim komentarima, savjetima i pomoći tijekom izrade izvješća. Odgovornost za bilo koje podatke i/ili mišljenja iz ovog izvješća je isključivo na njegovim autorima.

Sadržaj

Sažetak	1
1. Uvod.....	9
2. Makroekonomsko okruženje	11
3. Utvrđivanje potencijalnih izvora rasta.....	14
A. Konvergencija i rast u Hrvatskoj	14
B. Potencijalni izvori rasta.....	17
C. Ocjena koristi od <i>Lisabonske strategije</i>	24
4. Aktiviranje rasta u Hrvatskoj: Smjer gospodarske politike?.....	30
A. Povećanje zaposlenosti	30
B. Povećanje produktivnosti.....	36
C. Produblјivanje trgovinske integracije	43
D. Poticanje tehnološkog napretka i inovacija.....	48
5. Smjer strategije? Prilagodba <i>Lisabonske strategije</i>	53
Literatura	56
Sažeta tablica – Hrvatska strategija rasta: Kako postići i održati više stope gospodarskog rasta ..57	

Prikazi

Prikaz 1: Produblјivanje vanjske neravnoteže, u % BDP-a.....	11
Prikaz 2: Rast kredita, 2001 -2008.	12
Prikaz 3: Output po glavi stanovnika u odnosu na SAD u EU, 1990.-2007.....	14
Prikaz 4: Realni BDP, dohodak ukupnog stanovništva i po stanovniku u Hrvatskoj 1994.-2007. (cijene iz 1994.).....	14
Prikaz 5: Čimbenici rasta za Hrvatsku (1994.-2010.)	15
Prikaz 6: Realni i potencijalni oput (HP-filtar)	15
Prikaz 7: Hrvatska – srednja dob.....	18
Prikaz 8: Podizanje razine tehnologije: Dokazi iz Istraživanja o ulagačkoj klimi za 2007.....	19
Prikaz 9 : Raščlamba ukupne produktivnosti u Hrvatskoj (Olley i Pakes).....	20
Prikaz 10: Distribucija ukupne produktivnosti faktora u Hrvatskoj.....	21
Prikaz 11: Distribucije kernela produktivnosti poduzeća.....	22
Prikaz 12: Stvarna otvorenost Hrvatske (2005.).....	22
Prikaz 13: Hrvatski učinak na području inovacija.....	23
Prikaz 14: Procjena učinaka povećanja ukupne faktorske produktivnosti (TFP) na rast koristeći pristup dinamičke opće ravnoteže	28
Prikaz 15: Neusklađenost na hrvatskom tržištu rada – nedostatak radnika s visokim i specijaliziranim kvalifikacijama i prekomjerna ponuda radnika s niskim i općim kvalifikacijama.	32
Prikaz 16: <i>Demean Mixed Olley and Pakes</i> dekompozicija u Hrvatskoj i usporedivim zemljama.....	36
Prikaz 17: IC apsolutni doprinosi ukupnoj log-produktivnosti prema blokovima varijabla	37
Prikaz 18: Doprinos varijabla ulagačke klime na ukupnu i prosječnu log-produktivnost.....	38
Prikaz 19: Regulativa tržišta proizvoda u Hrvatskoj (2008.)	40
Prikaz 20: Postotak tvrtki u stranom vlasništvu koje su određeni problem opisale kao “Ozbilјnu” or “Vrlo ozbilјnu” prepreku širenju poslovanja u Hrvatskoj.....	43
Prikaz 21: Udio istraživanja i razvoja poslovnog sektora u ukupnoj potrošnji na istraživanje i razvoj	48
Prikaz 22: Pokazatelji istraživanja i razvoja u Europi i srednjoj Aziji	49

Prikaz 23: Osobe koje završe tercijarno obrazovanje na području znanosti i tehnologije na 1000 stanovnika u dobi od 20-29 godina	52
--	----

Tablice

Tablica 1: Opći učinci pet lisabonskih ciljeva na Hrvatsku do 2025. godine.....	27
Tablica 2: Raščlamba r u Hrvatskoj: 1995 do 2004 (%)	43

Okviri

Okvir 1. Gospodarska konvergencija u Hrvatskoj i EU: kretanje prema dugoročno višim razinama	17
Okvir 2: Okvir Lisabonske strategije: <i>Zapošljavanje i konkurentnost</i>	24
Okvir 3: Rast i veličina državne administracije.....	29
Okvir 4: Utjecaj hrvatskog sustava socijalne skrbi na sudjelovanje na tržištu rada: Ilustracija	32
Okvir 5: Europski primjeri dobre prakse na području cjeloživotnog učenja: Finska i Irska	35
Okvir 6: Diversifikacija od turizma: Slučaj logističkih usluga	47
Okvir 7: Mogu li laboratoriji za istraživanje i razvoj preživjeti test tržišta?	49
Okvir 8: Privatno istraživanje i razvoj u malim i srednjim poduzećima	50

Izvješće o konvergenciji Hrvatske s EU: Ostvarivanje i održavanje viših stopa gospodarskog rasta

Sažetak

- Gospodarska i socijalna postignuća Hrvatske u proteklom desetljeću, kada se usporede s postignućima zemalja višeg srednjeg dohotka, su izvanredna.** Visoke i kontinuirane stope gospodarskog rasta u vrijeme kada je broj stanovnika bio u padu rezultirale su kontinuiranim povećanjem dohotka po stanovniku u razdoblju 1994.-2008. godine. Slijedom toga, dijelom kao rezultat efekta sustizanja do kojeg je došlo nakon dramatičnog pada početkom 1990.-tih, dohodak po stanovniku približavao se – i to relativno brzo – onome koji bilježe najbogatija gospodarstva. Šire gledano, Hrvatska je značajno poboljšala svoj makroekonomski okvir; zadržala je socijalne pokazatelje među najvišima u Istočnoj Europi te završava svoj proces pristupanja Europskoj Uniji.
- Učinak rasta koji je Hrvatska ostvarila proteklih godina, koliko god da je impresivan, ne bi trebalo uzimati zdravo za gotovo.** Visoke stope gospodarskog rasta održavane kroz dugo razdoblje predstavljaju rijetku pojavu u svjetskom gospodarstvu: od 1950.-tih, tek je nekolicina država uspjela održati stopu rasta od 7 posto u razdoblju od 25 godina ili dulje. U slučaju Hrvatske, najočitija prepreka za održivost trenutnog puta rasta su uz to vezani i sve veći vanjski financijski zahtjevi. Deficiti tekućeg računa platne bilance uobičajena su okolnost gospodarstava s visokim rastom, ali međunarodna iskustva pokazuju da je inozemna štednja nedostatna zamjena za domaću štednju. Kratkoročno, veliki deficit tekućeg računa Hrvatske uzrokuje izravnu zabrinutost, posebice nakon početka krize na međunarodnim financijskim tržištima.
- Hrvatski učinak rasta također sadrži „skriveno troškove“ u smislu očekivanih prilika za viši životni standard.** Linearna ekstrapolacija novijih prosječnih stopa rasta pokazuje da bi hrvatski dohodak po stanovniku tijekom 50 godina odgovarao 60 posto razine dohotka u SAD-u, što je rezultat koji je 27 zemalja EU-a ostvarilo 2000. godine. Alternativno, Hrvatska bi mogla ostvariti isti rezultat u manje od trećine istog razdoblja podižući svoje godišnje stope rasta za oko 1-1,5 postotnih bodova i održavajući takve stope tijekom nešto više od jednog desetljeća. Niže razine dohotka u slučaju ako se ne odabere ovaj put promjena impliciraju niže stope potrošnje; manje mogućnosti zapošljavanja i lošije izgleda za smanjenje siromaštva, što je opterećenje ne samo za ovaj, već i – što je možda i važnije – za buduće naraštaje. Može li Hrvatska izmijeniti svoj put kako bi ostvarila više razine gospodarskog rasta u duljem razdoblju? Te ako može, kako vlada može u tome pomoći?
- Postizanje i održavanje viših stopa gospodarskog rasta u Hrvatskoj je moguće.** Konačni uvjet, međutim, je povećanje potencijalnih rezultata (produktivnog kapaciteta). Nakon početnog pada krajem 1990.-tih, razlika između potencijalnih i stvarnih rezultata sustavno se smanjivala, a od tada su stope rasta rezultata bile blizu ili iznad procijenjenog potencijalnog rasta rezultata. S visokom razinom ulaganja (i očito malom elastičnošću u odnosu na rast kao odgovora na povećana ulaganja u usporedbi s brzo rastućim gospodarstvima u regiji), strategija povećanja potencijalnih rezultata temeljena poglavito na daljnjoj akumulaciji kapitala ne čini se realnom. Nadalje, demografska kretanja u Hrvatskoj (stanovništvo koje stari s niskim stopama nataliteta i neupitno smanjenje skupine stanovništva radne dobi) će smanjiti doprinos radne snage povećanju gospodarskih rezultata u dugoročnom razdoblju.
- Kako bi se održao i ubrzao rast u dolazećim desetljećima, Hrvatska se treba preorijentirati prema modelu rasta koji je više temeljen na produktivnosti i vođen izvozom.** Hrvatska treba povećati i produktivnost kapitala i radne snage, produbiti trgovinsku

integraciju i promovirati inovacije. To bi umanjilo sve veći jaz koji u Hrvatskoj postoji između štednje i ulaganja; olabavilo njezina vanjska financijska ograničenja i omogućilo joj da profitira iz elastičnije potražnje za svojom domaćom proizvodnjom, poboljšavajući tako izgleda za dugoročni rast. Kako će se plaće u Hrvatskoj povećavati tijekom procesa konvergencije i kako će međunarodna konkurencija u relativno radno-intenzivnim sektorima postati sve oštrija, dublja trgovinska integracija također će zahtijevati daljnji razvoj komparativnih prednosti Hrvatske u sektorima koji zahtijevaju intenzivan razvoj znanja i vještina.

6. **U ovom je izvješću riječ o tome kako Hrvatska može održati i ubrzati rast u narednim desetljećima.** Riječ je o četiri strategije gospodarske politike: (i) povećanje doprinosa radne snage kroz povećanje sudjelovanja stanovništva u radnoj snazi i smanjenje nezaposlenosti; (ii) povećanje ukupne faktorske produktivnosti; (iii) produbljivanje trgovinske integracije; i (iv) promicanje inovacija. Te četiri gospodarske strategije polučile bi različite pomake u smislu većeg gospodarskog rasta. Ujedno predstavljaju različite distribucijske učinke, pa predstavljaju različite izazove u smislu političke ekonomije. U nastavku su sažete političke mjere potrebne za provedbu svake od tih strategija i dokazi koji se odnose na njihov očekivani učinak na rast (te implikacije u smislu političke ekonomije). Dok se u izvješću raspravlja o argumentima za i protiv različitih političkih strategija, utvrđivanje politički izvedivog „paketa mjera“ koji bi trebalo usvojiti u praksi u konačnici je stvar konsenzusa koji nadilazi opseg ovog izvješća.

Povećanje zaposlenosti: Reforme tržišta rada i obrazovanje

7. **Komparativno lošiji dosadašnji rezultati hrvatskog tržišta rada pokazuju da djelotvorne reforme tržišta rada vjerojatno mogu imati pozitivan učinak na gospodarski rast.** Stopa zaposlenosti u Hrvatskoj (svega 57,7 posto stanovništva radne dobi 2008. godine) je manja od prosjeka 27 država EU-a. Visoka nezaposlenost i niska stopa sudjelovanja radne snage nisu u skladu s drugim tranzicijskim gospodarstvima Središnje Europe. Kao rezultat toga, doprinos radne snage gospodarskom rastu proteklih godina bio je skroman, premda se s vremenom ponešto povećavao: manje od jednog postotnog boda od gotovo pet posto rasta u razdoblju 2002.-2007. godine. Ako bi mogla približiti stope zaposlenosti lisabonskim ciljevima EU (uključujući ukupnu stopu zaposlenosti od 70 posto), Hrvatska bi prema procjenama mogla povećati svoju razinu prihoda do 2025. godine za 15,7 posto (22,9 posto do 2040. godine). Ovaj procijenjeni poticaj povećanja dohotka iznosi više nego dvostruko od očekivanog učinka za prosjek 27 zemalja EU-a. Koje su glavne prepreke povećanju sudjelovanja radne snage u gospodarskom rastu u Hrvatskoj?
8. **Kako bi povećala doprinos radne snage gospodarskom rastu, Hrvatska bi trebala povećati sudjelovanje radne snage i smanjiti nezaposlenost.** Nedavne reforme općeg sustava socijalnih naknada u Hrvatskoj, uključujući naknade vezane uz demografsku politiku, ne djeluju poticajno na sudjelovanje na tržištu rada, posebice kod žena, te tako priječe gospodarski rast. Povećanje sudjelovanja radne snage, s druge strane, zahtijeva rješavanje čimbenika iz postojećeg sustava socijalne zaštite koji sadrži elemente koji djeluju destimulativno u odnosu na ponudu radne snage. Kako bi se smanjila nezaposlenost, potrebno je ublažiti restrikcije u odnosu na prilagodbu radne snage poslovnom ciklusu (uvjeti za otpuštanje); troškovi radne snage trebali bi biti bolje usklađeni s radnom produktivnošću, a potrebno je riješiti i neusuglašenost raspoloživih vještina.
- *Uskladiti poticaje za ponudu radne snage na način da se:* (i) revidiraju poticaji za rani odlazak u mirovinu koji implicitno postoje u važećem zakonodavstvu i razviju poticaji za privlačenje starijih osoba da se vrate na posao; (ii) ponovno ocijene učinci neograničenog

trajanja isplate naknada za nezaposlene za starije radnike; (iii) na tržištu rada ponovno integrira trenutno neaktivna mlađa populacija poput branitelja i velik dio korisnika socijalne pomoći na način da se ocijene i prilagode njihove naknade; (iv) usvoji migracijska politika koja je više orijentirana prema budućnosti; i (v) ocijeni djelotvornost postojećih demografskih politika.

- *Povećati potražnju za radnom snagom kroz:* (i) jačanje fleksibilnosti tržišta rada (smanjenje troškova kod otpuštanja; omogućavanje fleksibilnijeg radnog vremena i prava socijalne sigurnosti); te (ii) ograničavanje umjetnih povećanja troškova rada (po mogućnosti ukidanjem odredbe o obveznoj primjeni kolektivnih ugovora na sve poslodavce u nekoj branši, kao i kroz upravljanje minimalnom plaćom);
- *Smanjiti neusklađenost raspoloživih kvalifikacija s potrebama tržišta rada kroz jačanje sposobnosti odgovaranja strukovnog obrazovanja i tercijarnog obrazovnog sustava na potrebe tržišta rada* na način da se osiguraju (i) bolje informacije s tržišta rada o strukovnim trendovima; (ii) transparentne informacije o zapošljavanju osoba koje završe strukovno obrazovanje i programe visokog obrazovanja; (iii) funkcionalna integracija hrvatskih sveučilišta; i (iv) fleksibilnija prilagodba upisnih kvota u programima obrazovanja i osposobljavanja.
- *Jačanje hrvatskog sustava cjeloživotnog učenja kroz:* (i) razvoj Strategije cjeloživotnog učenja koja bi obuhvaćala sve oblike učenja (u odnosu na trenutni pristup koji je ograničen na obrazovanje odraslih); (ii) povećati sudjelovanje u obrazovanju odraslih; (iii) uključivanje poslodavaca (kao i studenata i diplomanata) u upravljanje institucijama strukovnog i visokog obrazovanja.¹

9. **Predložena strategija povećanja zaposlenosti vjerojatno bi generirala najveći povrat u smislu povećanja i održavanja gospodarskog rasta svakog područja politika o kojemu je riječ u ovome izvješću.** Međutim, međunarodna iskustva također pokazuju da su reforme tržišta rada vjerojatno povezane s najsloženijim okruženjem gospodarske politike. Moguće je također da povećano sudjelovanje radne snage može – prema procjenama izvješća – može dovesti do smanjenja realnih plaća makar nekim postojećim radnicima, što će vjerojatno dovesti do otpora. U teoriji, kompenzacijski mehanizmi su moguće rješenje za uska grla u gospodarskoj politici, ali njihov dizajn i provedba podliježu neizvjesnostima i drugim institucionalnim ograničenjima koji su specifični za svaku reformu i koje je teško generalizirati. S druge strane, dokazi pokazuju da u hrvatskom društvu postoji široka podrška reformama kojima se poboljšava kvaliteta obrazovanja, a time i zapošljivost radnika.

Povećanje produktivnosti: “Kreativna destrukcija” i ulagačka klima

10. **Danas u Hrvatskoj, poduzeća niske i prosječne produktivnosti koezistiraju s manjom skupinom visoko produktivnih poduzeća. To pruža mogućnost povećanja ukupne produktivnosti.** Veća (ukupna faktorska) produktivnost mogla bi se postići na način da se (a) prosječna učinkovitost manje produktivnih poduzeća približi onima s većom produktivnosti na način da se poboljšaju ključni aspekti ulagačke klime; i/ili (b) kroz preraspodjelu resursa koji se sada slabo koriste u neučinkovitim poduzećima prema učinkovitijima kroz pojačani proces takozvane „kreativne destrukcije“ (brži ulazak i izlazak poduzeća s tržišta). Ovo izvješće procjenjuje da bi s ukupnom stopom rasta produktivnosti od 2,4 posto godišnje, dohodak po stanovniku u Hrvatskoj do 2020. godine bio oko 9 posto viši nego što bi to inače

¹ Rezultati ovih mjera će, međutim, nedvojbeno trebati neko vrijeme kako bi se materijalizirali. U takvom kontekstu, privlačenje visoko kvalificiranih useljenika bilo bi od koristi, posebice u sektorima u kojima postoji potražnja za takvim radnicima. Ipak, ne postoji sveobuhvatna migracijska politika.

bio. Stopa rasta ukupne faktorske produktivnosti (TFP) od 2,4 posto, iako ambiciozna, slična je onoj koju je ostvarila Irska u 1990.-tima.

11. **Politike povećanja agregatne produktivnosti u Hrvatskoj trebale bi se usmjeriti i na (a) čimbenike koji ometaju tržišnu dinamiku kao i na (b) čimbenike ulagačke klime koji smanjuju tehničku učinkovitost.** Raščlamba (dekompozicija) agregatne produktivnosti u Hrvatskoj pokazuje da je doprinos *alokativne učinkovitosti* (relativnog udjela produktivnijih poduzeća u ukupnim rezultatima) agregatnoj produktivnosti u Hrvatskoj manji od onog koji imaju zemlje koje su se podigle temeljem režima supstitucije uvoza (npr. Brazil i Indija), što govori o tome da se glavni dobici još uvijek ostvaruju kroz poboljšanja alokativne učinkovitosti. Ipak, u izvješću se također utvrđuje 15 od više od 120 mogućih varijabla vezanih uz ulagačku klimu u Hrvatskoj, koje značajno utječu na prosječnu produktivnost poduzeća. One uključuju: (i) vrijeme potrebno za dobivanje dozvole za uvoz; (ii) vještine radne snage; (iii) omjer u kojem radnici u procesu proizvodnje koriste računala i (iv) korištenje Interneta. Ovi faktori zajedno nude niz prioriteta za politike usmjerene prema poboljšanju tehničke učinkovitosti hrvatskih poduzeća. U tom smislu, preporučuju se sljedeće gospodarske politike:

- Kako bi osnažila proces „kreativne destrukcije“ te promicala restrukturiranje poduzeća i dinamiku tržišta, Hrvatska treba (i) ponovno aktivirati proces privatizacije (te poboljšati korporativno upravljanje u preostalim poduzećima u državnom vlasništvu, smanjujući razinu uplitanja u komercijalne odluke); (ii) smanjiti državne pomoći za sektore koji bilježe nazadak te racionalizirati stečajni postupak kako bi poboljšala izlazne uvjete; (iii) poboljšati regulaciju tržišta proizvoda (uz punu provedbu zahtjeva za ocjenom regulatornog učinka i eliminiranje nepotrebnih prepreka za ulazak na tržište koje generira država); (iv) liberalizirati ulazak u uslužni sektor (posebice maloprodaja i infrastruktura); i (v) dovršiti tržišne reforme u poljoprivrednom sektoru.
- Kako bi se poboljšala ulagačka klima i promicala prosječna povećanja produktivnosti, Hrvatska treba (i) smanjiti vrijeme potrebno za dobivanje dozvola za međunarodnu razmjenu (posebice uvoz); (ii) omogućiti pristup malih i srednjih poduzeća kapitalu za informacijsku i komunikacijsku tehnologiju (eventualno uz poseban naglasak na odabranim regijama) te (iii) povećati kvalificiranost radne snage (kroz kratkoročno usmjeravanje na poboljšanja strukovnog obrazovanja i cjeloživotnog učenja, ali i na način da se revidiraju prepreke organizaciji izobrazbe u okviru poduzeća). Racionalizacija carinskog postupka također je potrebna. To predstavlja dio šireg programa pristupanja EU-u, a postojeće politike bi se mogle bitno produbiti. Hrvatska bi mogla iskoristiti iskustvo OECD-a s politikama kojima se olakšava usvajanje tehnologije (posebice informacijske i komunikacijske tehnologije) u malim i srednjim poduzećima kako bi se dodatno olakšala uporaba računalne tehnologije u poduzetničkom sektoru.
- Potrebna je daljnja analiza o tome zašto pružanje usluga prijevoza u privatnom sektoru (prema anketama među poduzećima) čini se predstavlja značajno ograničenje, što je izgleda posebno slučaj s poduzećima koja imaju manji tržišni udio i poduzeća usmjerena prema domaćim i lokalnim tržištima – čime ih se prisiljava na relativno manje učinkovito korištenje „vlastitih usluga prijevoza“.
- Preliminarni dokazi o naizgled pozitivnoj vezi između pristupa ne-bankarskom financiranju i ukupne faktorske produktivnosti poduzeća sugeriraju daljnje ispitivanje uloge nebankarskih financijskih institucija kod odabira najboljih mogućnosti ulaganja te jačanja rasta u Hrvatskoj.

12. **Iako otvara mogućnost ostvarivanja velikih prednosti, jačanje procesa kreativne destrukcije nužno stvara dobitnike i gubitnike, što predstavlja rizik političke izvedivosti reforma.** Sektorske i regionalne razlike mogu naglasiti rizik političkih zaokreta te bi trebalo razmisliti o odgovarajućim mehanizmima rješavanja tih rizika. Osim standardnih kompenzacijskih mehanizama, jedna mogućnost može se odnositi na spajanje te reforme s (i) reformama vezanim uz poboljšanje ulagačke klime, čime se dodatno omogućuje ekspanzija produktivnih poduzeća, a time i potražnja za radnom snagom i (ii) politikama cjeloživotnog učenja i strukovnog obrazovanja kojima bi se olakšala zapošljivost radnika kao i politike koje omogućavaju spajanje ponude radnih mjesta i potražnje (job-matching).

Produbljivanje trgovinske integracije: izravna strana ulaganja i ponuda izvozne robe

13. **Iskustva s ubrzanjem rasta sugeriraju da bi se produbljivanje trgovinske integracije Hrvatske moglo dodatno istražiti kao dodatni izvor bržeg rasta i konvergencije.** Mjereno u realnim (cjenovno usklađenim) okvirima, trgovinska integracija Hrvatske (udio vrijednosti ukupnog izvoza i uvoza u ukupnom BDP-u) je oko 50 posto, što je mnogo niže od nominalne vrijednosti (oko 100 posto) te niže od Slovenije, Estonije ili Mađarske. Nekoliko studija (koje su koristile tzv. gravitacijske modele) potvrđuju da Hrvatska izvozi manje od procijenjenog potencijala. Stopa hrvatskog izvoza, iako se proteklih godina značajno povećala (prosječno 17 posto u razdoblju 2002.-2008.) dosljedno je bila niža od one u drugim gospodarstvima Središnje i Istočne Europe.

14. **Kako bi produbila trgovinsku integraciju, Hrvatska bi trebala proširiti ponudu izvozne robe i privući više izravnih stranih ulaganja.** Prepreke većem izvozu su uglavnom mikroekonomske prirode: nepotpuno korporativno restrukturiranje ograničilo je povećanja produktivnosti u tradicionalnim izvoznim sektorima, kao i diversifikacija prema novim proizvodima i tržištima. Posebice, specijalizacija Hrvatske za turizam koji je osobito nestalni sektor može dodatno ograničiti trgovinsku integraciju Hrvatske. Uz to, ekonometrijska analiza je pokazala da različita prioritetna pitanja negativno utječu na sklonost lokalnih poduzeća prema izvozu, uključujući faktore kao što su: produktivnost poduzeća; broj dana potrebnih da se provede carinski postupak za izvoz i raspoloživost vlastitog prijevoza. Analiza je također potvrdila da je vjerojatnije da će se na izvoz odlučiti poduzeća u stranom vlasništvu. Privlačenje izvozno orijentiranih stranih izravnih ulaganja stoga može biti izvediva strategija daljnje diversifikacije hrvatskog izvoza. Predložene mjere politike su sljedeće:

- *Kako bi se privukla izvozno orijentirana izravna strana ulaganja*, u izvješću je zaključeno da bi Hrvatska trebala (i) olakšati pristup zemljištu; (ii) riješiti problem učestalih prekida napajanja električnom energijom; (iii) poboljšati trgovinsku regulativu i (iv) dodatno racionalizirati regulativu koja se odnosi na strana ulaganja. Anketirana poduzeća također smatraju da neadekvatnost radne snage, porezne stope i administracija poreznog sustava također se ubrajaju u 10 najvažnijih prepreka za širenje poslovanja poduzeća u stranom vlasništvu u Hrvatskoj. U tom kontekstu preporučuju se širi napor oko jačanja aktivnosti promidžbe izravnih stranih ulaganja. U izvješću se također, kao primjer moguće strategije za promicanje daljnje diversifikacije u uslužnom sektoru, razmatraju mjere politike koje bi omogućile razvoj lokalne konkurentne logističke industrije.
- *Kako bi razvila ponudu izvozne robe*, Hrvatska treba (i) poboljšati usluge vezane uz trgovinu; (ii) podići standarde za certificiranje kvalitete i (iii) smanjiti logističke troškove. Bilo bi korisno izraditi opću strategiju povećanja razine informacija o stranim tržištima.

Infrastruktura mjeriteljstva, normizacije, testiranja i kvalitete (MSTQ) u Hrvatskoj treba biti u potpunosti integrirana s globalnim normama. Budući da Hrvatska ima široku mrežu prometne infrastrukture, a javna ulaganja u ceste već su se značajno povećala proteklih godina, daljnje povećanje učinkovitosti u sektoru prijevoza vjerojatno će tražiti nastavak restrukturiranja željeznica i mobilizaciju dodatnog privatnog financiranja za infrastrukturne projekte.

15. **Iskorištavanje prednosti globalnog gospodarstva je važno, ali mogući pad trgovinskog volumena u kontekstu globalne krize može ograničiti prednosti takve strategije promatrano u vrlo kratkoročnom razdoblju.** Standardne trgovinske politike moraju biti nadopunjene mjerama promicanja restrukturiranja poduzeća i tržišne dinamike kako bi izvozna poduzeća bila primorana povećati svoju produktivnost (npr. brodogradnja) te kako bi se omogućilo da na tržište mogu ući nova produktivna poduzeća. Također bi trebalo razmotriti sinergije između trgovinskih i inovacijskih politika, budući da inovacijske politike pomažu kod diversifikacije izvoza, daljnja trgovinska integracija može pomoći kod apsorpcije tehnologije, a politike promicanja izravnih stranih ulaganja također bi se mogle usmjeriti na izravna strana ulaganja s intenzivnom komponentom istraživanja i razvoja.

Promicanje inovacija: Komercijalizacija i primjena znanja

16. **Hrvatska bi mogla dalje širiti i održavati rast kroz transformaciju postojećeg znanja u porast produktivnosti i inovacije.** Hrvatska ima dugu tradiciju znanstvenih aktivnosti, ali komercijalizacija znanja je još uvijek u ranim fazama, kao što primjerice pokazuje činjenica da je tek 6 posto hrvatskih poduzeća zatražilo patentiranje u razdoblju 2005.-2007. Zanimljivo je da je ovaj rezultat u kontrastu s relativno visokom razinom usvajanja tehnologija, kao što pokazuje velik udio radnika koji su u proizvodnom procesu koristili računala tijekom 2007. (44 posto u usporedbi s 33 posto u Kini i 15 posto u Indiji). Uz nisku razinu aktivnosti vezanih uz patentiranje, ukupni izdaci za istraživanje i razvoj su također relativno skromni i iznose oko 1,0 posto BDP-a. U ovom izvješću je izvješću iznesena procjena da bi Hrvatska s povećanjem omjera istraživanja i razvoja u BDP-u na 3 posto (cilj zadan u Lisabonskoj strategiji) mogla povećati svoj dohodak za oko 6 posto do 2025. (8,2 posto do 2040.).
17. **S ciljem promicanja inovacija i tehnološkog napretka, hrvatska politika inovacija trebala bi poticati komercijalizaciju znanja.** Kako bi se privatnom sektoru omogućila preobrazba znanja u povećanje produktivnosti i inovacije potrebno je (i) usmjeriti javnu potporu istraživanjima i razvoju prema mobiliziranju privatnih istraživanja i razvoja; (ii) dodatno prilagoditi režim poticaja za komercijalizaciju istraživanja, s ciljem smanjivanja trenutnih predrasuda u odnosu na primijenjena istraživanja i razvoj i (iii) poticati osnivanje poduzeća koja se temelje na znanosti. Od posebnog značaja je postojanje istraživača i stručnjaka s visokim obrazovanjem u područjima u kojima se čini da zemlja zaostaje. Hrvatski udio osoba koje diplomiraju na području znanosti i tehnologije u odnosu na stanovništvo koji iznosi 5,6 posto niži je nego u većini zemalja u regiji, uključujući Bugarsku, a mnogo je niži od prosjeka EU-a koji iznosi 13 posto. Glave preporuke izvješća za područje inovacijske politike su sljedeće:
- *Povećati privatna istraživanja i razvoj:* (i) usporediti postojeće porezne poticaje s vodećim inovativnim gospodarstvima i ocijeniti njihov učinak na promicanje privatnih istraživanja i razvoja (ii) ocijeniti u kojoj mjeri javne aktivnosti istraživanja i razvoja (s obzirom na ograničenu ponudu ljudskih resursa) moguće „istiskuju“ privatna istraživanja i razvoj; i (iii) uz konzultacije s agencijom za promicanje izravnih stranih ulaganja

razmotriti opcije za privlačenje izravnih stranih ulaganja s intenzivnom komponentom istraživanja i razvoja.

- *Unaprijediti uvjete za suradnju između sveučilišta i industrije kroz:* (i) revidiranje kriterija za napredovanje u akademskoj karijeri; (ii) pojednostavljenje zakonskih uvjeta za suradnju; (iii) ponovno ocjenjivanje općih poticaja sadržanih u pravnom okviru (*Bayh-Doleov* okvir kao referentni okvir); (iv) revidiranje naknada koje osigurava BICRO-ov SPREAD program i moguće razmotriti usvajanje odgovarajućeg sustava darovnica; i (v) promicanje razvoja tehnoloških/inovacijskih „brokera“ koji bi pomogli u razvoju zajedničkih projekata koji bi bili podržani kroz postojeće programe.
- *Omogućiti osnivanje poduzeća utemeljenih na znanosti kroz:* (i) podršku razvoju ureda za transfer tehnologije; (ii) revidiranje regulatornih uskih grla za razvoj industrije rizičnog kapitala u zemlji; (iii) poticanje tržišno orijentiranih aktivnosti instituta za javna istraživanja i tehnoloških parkova; i (iv) promicanje restrukturiranja javnih instituta za istraživanje i razvoj kroz usvajanje sustava opadajućeg namjenskog financiranja te uvođenje poticaja na razini istraživača radi diversifikacije prihoda.
- *Poboljšati opću strukturu upravljanja Nacionalnim inovacijskim sustavom (NIS) kroz uspostavu strategije za postupnu provedbu sustava praćenja i ocjenjivanja te konsolidiranje i institucionalizaciju nekih programa (kao što su programi podrške dijaspori); pojašnjenje uloge BICRO-a i Hrvatskog instituta za tehnologiju.*

18. **Kod poticanja inovacija i tehnološkog napretka u Hrvatskoj trebalo bi imati na umu dvije moguće opasnosti.** Kao prvo, budući da je glavni izazov komercijalizacija znanja, a ne stvaranje znanja, standardne mjere politike promicanja znanosti i tehnologije trebale bi biti nadopunjene odabranim reformama ulagačke klime kojima bi se privatni sektor potaknuo na traženje znanja (kao primjerice restrukturiranje poduzeća). Kao drugo, budući da će inovacije po svojoj prirodi biti postupne, a ne predstavljaju nužno radikalne proboje, savjetuje se da politike poticanja znanosti i tehnologije ne diskriminiraju, već da po mogućnosti i podrže sektore koji nisu u tolikoj mjeri obilježeni visokom tehnologijom, kao što su sektor tekstila, obuće i poljoprivrede, koji također trebaju povećati svoju tehnološku razinu.

Smjer strategije? Prilagodba Lisabonske strategije

19. **Iako se u izvješću ne daje preporuka o sveobuhvatnoj strategiji ili „paketu mjera“ koje treba odabrati, u njemu se predlaže okvir za donošenje odluka.** Kada jednom bude određen niz prvih i najboljih politika, tvorcima politike moraju utvrditi koje su politike *politički provedive*. Zatim se politički provedive strategije moraju provjeriti da se vidi koliko su *u skladu* s općim ciljem podizanja i održanja gospodarskog rasta. Kao treće, politički provedivi i dosljedni paketi reforma trebaju stvoriti *institucionalne preduvjete* koji su razmjerni postojećim institucionalnim resursima u Hrvatskoj.

- Jedan kritični čimbenik je kako maksimalno smanjiti rizik reformskih preokreta: tvorcima politike trebali bi uzeti u obzir primjerenost vremenskog određenja i redoslijeda reforma kao i vjerodostojnost usvojenih mehanizama potrebnih za njihovu provedbu te kako bi se s vremenom onima koji će u tom procesu biti potencijalni gubitnici osigurala kompenzacija.
- Kod odlučivanja o tome koje će se politički izvedive mjere usvojiti, tvorcima politike trebaju uzeti u obzir nekoliko načina na koje politike u jednom području nadopunjuju ili su proturječne ciljevima na drugim područjima, stvarajući tako različite neto učinke u odnosu na zadane ciljeve.

- Provedba reforma predstavlja institucionalno intenzivnu aktivnost, a snažne institucije predstavljaju rijedak resurs u tranzicijskim gospodarstvima. Usvajanje strategija kod kojih institucionalni zahtjevi nisu razmjerni postojećim institucionalnim resursima povećavaju vjerojatnost reformskih preokreta.

20. **Primjena opisanog okvira na četiri strategije koje se razmatraju u ovom izvješću čini se da vodi kratkoročnom usmjeravanju na *produbljivanje trgovinske integracije i promicanje inovacija, dok bi se mjere vezane uz proširenje sudjelovanja radne snage i zapošljavanja mogle usvajati na postupniji način* i u dugoročnijoj perspektivi.** Ovako prilagođena verzija *Lisabonske strategije* bila bi valjana za moguću strategiju rasta koja se temelji na smanjenju poreza (kao što je detaljnije bilo riječi u Analizi javnih financija za 2008. – *Public Finance Review*). Jačanjem međunarodne konkurentnosti Hrvatske, te bi mjere Hrvatsku dovele u položaj u kojem bi mogla potpunije profitirati iz pristupa Europskoj Uniji i bolje upravljati efektima globalne financijske krize.

- Uz mjere politike koje su izravno usmjerene prema produbljivanju trgovine i poticanju inovacija, bile bi potrebne i sljedeće komplementarne političke inicijative:
 - Poticanje *restrukturiranja poduzeća* (privatizacije) i *jače tržišne konkurencije* (poboljšanje regulacije i deregulacije tržišta proizvoda).
 - Poboljšanje ponude (odabranih) kvalifikacija eventualno kroz reviziju migracijskih pravila za segmente tržišta rada u kojima je nedostatak određenih vještina (kvalifikacija) ograničavajući čimbenik; prilagodba *sustava cjeloživotnog učenja* evoluirajućim potrebama tržišta i prijenosu vještina te poticanje *izobrazbe radne snage* u okviru samih poduzeća.
- Može se očekivati da će politički otpor mjerama povezanim s predloženom strategijom biti relativno nizak, uz iznimku napora vezanih uz restrukturiranje poduzeća. Trebalo bi razmotriti *politike kompenzacije* radnicima na koje će restrukturiranje poduzeća negativno utjecati.
- Preliminarni dokazi o pozitivnoj povezanosti između pristupa nebankarskom financiranju i ukupne faktorske produktivnosti sugeriraju i potrebu za daljnjim ispitivanjem uloge nebankarskih financijskih institucija u odabiru najboljih ulagačkih mogućnosti te stoga i u promicanju rasta u Hrvatskoj.

1. Uvod

21. **Hrvatska gospodarska i socijalna postignuća u proteklom desetljeću, kada se usporede s postignućima zemalja višeg srednjeg dohotka, djeluju impresivno.** Hrvatska je uspjela konsolidirati makroekonomsku stabilnost, a da je pritom pokazatelje socijalnog razvoja zadržala na razini koja je među najboljima u Istočnoj Europi. Pregovori o pristupu s Europskom Unijom dalje su napredovali, a puno članstvo se očekuje oko 2011. Visoke i kontinuirane stope gospodarskog rasta (oko 4,6 posto godišnje, realno) u razdoblju kada je stanovništvo bilo u opadanju, pretočile su se u stalni rast dohotka po stanovniku u razdoblju 1994.-08. Kao rezultat toga, dohodak po stanovniku u Hrvatskoj konvergirao je – i to relativno brzo – s razinama u najbogatijim gospodarstvima. U zadnjih nekoliko godina čak su se smanjile i stope nezaposlenosti koje su bile među najvišima u regiji.

22. **Međutim, održivost rezultata Hrvatske u smislu ostvarenog rasta u proteklim godinama ne bi trebalo uzimati zdravo za gotovo.** Visoke stope gospodarskog rasta kroz dugo vremensko razdoblje rijetka su pojava u svjetskom gospodarstvu. U slučaju Hrvatske, najočitija prepreka održavanju postojećeg puta rasta nalazi se u velikom i rastućem oslanjanju gospodarstva na vanjske financijske tijekove. Dok će se trenutačna kriza globalnih financijskih tržišta vremenom riješiti, slabija međunarodna likvidnost (i veća averzija dijela ulagača prema riziku) vjerojatno će se zadržati u srednjoročnom razdoblju. Općenito gledano, međunarodna iskustva pokazuju da je inozemna štednja neadekvatna zamjena za domaću štednju.

23. **Ako bi relativno umjereno mogla poboljšati svoje nedavno ostvarene rezultate rasta, Hrvatska bi u roku nekoliko godina mogla izvući koristi iz znatno viših životnih standarda.** Linearna ekstrapolacija nedavnih prosječnih stopa rasta pokazuje da bi hrvatski dohodak po stanovniku tijekom 50 godina odgovarao 60 posto razine dohotka u SAD-u, što je rezultat koji je 27 zemalja EU-a ostvarilo 2000. godine. Alternativno, Hrvatska bi mogla ostvariti isti rezultat u manje od trećine istog razdoblja ako može podići svoje stope rasta za 1-1,5 postotnih bodova i održati takve stope tijekom nešto više od jednog desetljeća. U slučaju izostanka takvog poboljšanja, niže razine dohotka impliciraju niže stope potrošnje; manje mogućnosti zapošljavanja i lošije uvjete za smanjenje siromaštva. To opet, može povećati regionalne nejednakosti te nezadovoljstvo među mlađim naraštajima, ugrožavajući tako socijalnu koheziju.

24. **Može li Hrvatska postići i održati više razine gospodarskog rasta? I ako može, kako država može u tome pomoći?** Postizanje i održavanje viših stopa gospodarskog rasta je u Hrvatskoj moguće, ali da bi se to postiglo (budući da je gotov oporavak ranije prisutne slabe iskorištenosti produktivnog kapaciteta), bit će potrebno proširiti produktivni kapacitet Hrvatske (ili potencijalni output). Hrvatska se treba više usmjeriti prema modelu rasta koji je vođen izvozom te smanjiti svoja vanjska financijska ograničenja. Kako će se tijekom procesa konvergencije plaće povećavati, a međunarodna konkurencija u radno-intenzivnim sektorima bude postajala sve veća, dublja trgovinska integracija također će iziskivati razvoj komparativnih prednosti u sektorima s intenzivnom komponentom znanja.

25. **U ovom izvješću riječ je o tome kako bi Hrvatska mogla održati i ubrzati rast u nadolazećim desetljećima.** Ono se sastoji od dva sveska: Svezak I – Pregled u kojem su sažeti i izneseni ključni zaključci Izvješća, dok Svezak II – Cjelovito izvješće sadrži dublju analizu odabranih tema koja je iznesena u zaokruženim poglavljima.

26. **Ostatak ovog sveska – Pregleda – organiziran je u četiri poglavlja.** Drugo poglavlje bavi se makroekonomskim okruženjem i kratkoročnim izazovima koje je nametnula globalna financijska kriza. U trećem poglavlju analizira se model hrvatskog rasta u proteklom desetljeću, s ciljem da se utvrde potencijalni izvori ubrzanja rasta. Četvrto poglavlje predstavlja gospodarske politike koje bi bile potrebne za aktiviranje tih potencijalnih izvora. Konačno, u petome dijelu

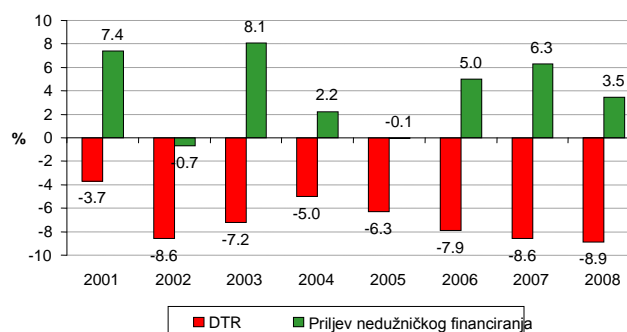
objašnjava se da, iako se u izvješću razmatraju argumenti za i protiv vezani uz različite političke strategije, utvrđivanje „paketa politika“ koji bi trebalo usvojiti u konačnici je stvar konsenzusa i nadilazi opseg ove studije.

2. Makroekonomsko okruženje

27. **Vanjsko gospodarsko okruženje tranzicijskih gospodarstava značajno se pogoršalo 2008. godine.** Izgledi za 2009. su izuzetno neizvjesni. Očekuje se da će se svjetski gospodarski rast u 2009. smanjiti za 1,7 posto, a za EU – glavno hrvatsko izvozno tržište se očekuje da će iskusiti kontrakciju od oko 2,7 posto.² Uz usporavanje potražnje za izvozom, tokovi kapitala usmjereni prema tranzicijskim zemljama i zemljama u razvoju dramatično su se smanjili u usporedbi s razinama postignutim u 2007. (s 928 milijardi USD na procijenjenu razinu od 165 milijardi USD u 2009. godini). U skladu s tim promijenila se i cijena rizika vezanog uz tržišta u razvoju. Razlika prinosa između indeksa obveznica tržišta u nastajanju (EMBI+) i trezorskih zapisa SAD-a porasla je s 239 baznih bodova krajem 2007. godine na oko 700 baznih bodova početkom 2009. godine, a od travnja opet se smanjio. To povećanje dijelom odražava trenutnu financijsku nestabilnost, ali također može odražavati povećanje averzije prema riziku u odnosu na ulaganja u tržišta u nastajanju.

28. **Hrvatska, s visokim zahtjevima za vanjskim financiranjem i deficitom tekućeg računa platne bilance, izložena je riziku smanjene međunarodne likvidnosti.** Proteklih godina, deficit tekućeg računa sustavno se povećavao, te je iznosio 9 posto BDP-a u 2008. godini, dok je inozemni dug narastao s 85,5 na 94,1 posto BDP-a u razdoblju 2006.-2008. Rastući priljev stranog kapitala (6,9 posto BDP-a u razdoblju 2006.-2008.) financirao je hrvatske vanjske zahtjeve, ali smanjena likvidnost na međunarodnim tržištima i povećana nesigurnost globalnih ulagača prema riziku prijeti potkopavanjem održivosti nedavnog smjera gospodarstva.

Prikaz 1: Produbljivanje vanjske neravnoteže, u % BDP-a

Izvori: HNB, CROSTAT

29. **Visoki hrvatski zahtjevi za vanjskim financiranjem uzrokuju kako domaći tako i strani čimbenici.** Velika vanjska neravnoteža Hrvatske velikim je dijelom uzrokovana povećanjem domaće potražnje, a posebice privatne potrošnje, što je opet poticano povećanjem kreditne aktivnosti. U tom smislu, deficit tekućeg računa hrvatske platne bilance odražava strukturni jaz i sve veći jaz između štednje i ulaganja. Proteklih je godina niži rast izvoza, kao rezultat usporavanja europskih gospodarstava i viših troškova uvoza, uzrokovanog povećanjem cijena roba, također pridonio povećanju trgovinskog deficita.

30. **Napori središnje banke da se smanji vanjska ranjivost gospodarstva postigli su neke rezultate.** Kombinacija monetarnih, administrativnih i prudencijalnih mjera usmjerena kako prema smanjenju makroekonomskih tako i financijskih ranjivosti ograničila je ekspanziju kreditnih plasmana i smanjila je zaduživanje u inozemstvu. Noviji podaci pokazuju značajno usporavanje rasta bankarskih plasmana nebankarskom sektoru. Konkretno, kreditiranje denominirano (ili indeksirano) u devizama smanjilo se s razine od 71,7 posto ukupnih zajmova u 2006. na 66,8 posto u veljači 2009. (premda se ovaj trend može preokrenuti kasnije tijekom 2009.). Međutim, istovremeno se vanjska zaduženost korporativnog sektora se povećala dijelom stoga što su korporativni klijenti povećali broj zajmova koji su ugovoreni izravno s matičnim bankama u inozemstvu kako bi se izbjegla lokalna ograničenja. S druge strane, djelovanje vlasti u svrhu povećanja iznosa osiguranih depozita na razinu od 56.000 EUR kao i osnivanje Fonda za

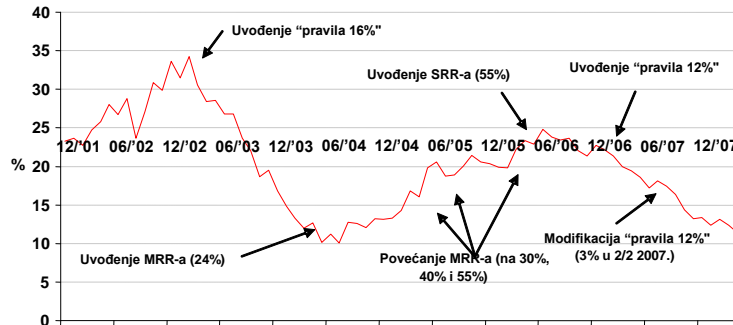
² Svjetska banka, Svjetski gospodarski izgledi, ožujak 2009. godine

financijsku stabilnost nebankarskih financijskih institucija pridonijelo je osiguranju povjerenja deponenata.

31. **Zajmovi denominirani u ili indeksirani na stranu valutu činili su oko 67 posto svih zajmova kućanstvima i poduzećima na početku 2009. godine.** Istovremeno, udio depozita u bankama denominiranih u ili indeksiranih na stranu valutu bio je oko 63 posto (ukupne otvorene devizne pozicije banaka ne mogu biti veće od 20 posto regulatornog kapitala banaka, prema propisima HNB-a). Omjer adekvatnosti kapitala banaka odgovara 14,2 posto aktive ponderirane stupnjevima rizičnosti krajem 2008., što je daleko iznad ciljane razine od 10 posto. Omjer

zajmova prema depozitima narastao je na oko 100 posto. Proteklih godina smanjivao se i omjer nenaplativih plasmana u ukupnim plasmanima, a krajem 2008. zadržao se ispod 4 posto. Profitabilnost bankovnog sektora i dalje je relativno visoka, kao što ukazuje relativno stabilni povrat na prosječnu aktivu od 1,6 posto krajem 2008.

Prikaz 2: Rast kredita, 2001 -2008.

Izvor: HNB

zajmova prema depozitima narastao je na oko 100 posto. Proteklih godina smanjivao se i omjer nenaplativih plasmana u ukupnim plasmanima, a krajem 2008. zadržao se ispod 4 posto. Profitabilnost bankovnog sektora i dalje je relativno visoka, kao što ukazuje relativno stabilni povrat na prosječnu aktivu od 1,6 posto krajem 2008.

32. **Kao što se dogodilo u brojnim zemljama u regiji, inflacija je znatno narasla uslijed povećanja cijena hrane i energije.** Porast cijena hrane i uvezene energije, zajedno sa snažnom domaćom potražnjom pridonijeli su povećanju inflacije u 2008. Inflacija se znatno ubrzala u drugoj polovici 2007., na 5,8 posto u prosincu 2007., pa na 8,4 posto u lipnju 2008., nakon čega je počela opadati. Koncem 2008. godine međugodišnja inflacija je iznosila 2,9 posto. Cijene prehrambenih proizvoda povećale su se za gotovo 11 posto u prvoj polovici 2008. godine; gotovo dvostruko više od ukupne inflacije. Osim toga, nagli porasti u cijenama komunalnih usluga, od kojih je većina pod kontrolom lokalnih vlasti, također su povećali inflaciju. Uz prudencijalne mjere i mjere kreditne kontrole kako bi se smanjila vanjska ranjivost, HNB se oslanjala na stabilni tečaj kako bi potisnula sve veći inflatorni pritisak. Inflacija se čak do prosinca 2008. smanjila, a zatim se ponovno počela povećavati, zbog povećanja administrativnih cijena, uglavnom cijene plina i zdravstvenih usluga. HNB je također smanjio količinu deviznih intervencija kako bi spriječio stvaranje pretjerane likvidnosti. Tijekom 2008. godine provedene su samo dvije devizne intervencije. Nadalje, HNB je smanjio i broj repo dražbi te povećao kamatnu stopu na repo dražbama.

33. **Hrvatsko se gospodarstvo nosi s izrazito promjenjivim i opadajućim regionalnim gospodarskim okruženjem.** Prikladan odgovor monetarne politike u vrijeme pregrijavanja u cijeloj Istočnoj Europi, zajedno s ponešto skromnijim odgovorom fiskalne politike, nije uspio smanjiti vanjske ranjivosti Hrvatske prije izbijanja svjetske financijske krize. Perspektiva rasta u 2009. izložena je velikim neizvjesnostima, uglavnom s obzirom na pad i s obzirom na višestruke kanale preko kojih svjetska kriza utječe na gospodarstvo u zemlji, uključujući vanjsku potražnju za hrvatskim robama i turističkim uslugama te priljev stranog kapitala, uključujući tijekomove među domaćim poslovnim bankama i njihovim matičnim bankama u inozemstvu. Domaće politike bit će značajan element u sprječavanju daljnjeg stezanja. Oporavak ulaganja te potrošnje bit će ključne odrednice u oporavku Hrvatske.

34. Iako možda nije moguće održati fiskalnu politiku ciklički neutralnom u nadolazećim godinama, njezini negativni učinci na rast mogli bi se smanjiti kroz poboljšanje kvalitete javnih

izdataka. Izvješće o Pregledu javnih financija (PFR) za Hrvatsku za 2008. godinu predstavilo je niz mjera koje bi se mogle usvojiti s ciljem smanjenja javnih izdataka, a uz istovremeno zadržavanje ili poboljšanje učinka socijalnih politika i odabranih javnih ulaganja. Postojeći globalni kontekst i hrvatske ambicije rasta čine takav program posebno značajnim.

3. Utvrđivanje potencijalnih izvora rasta

A. Konvergencija i rast u Hrvatskoj

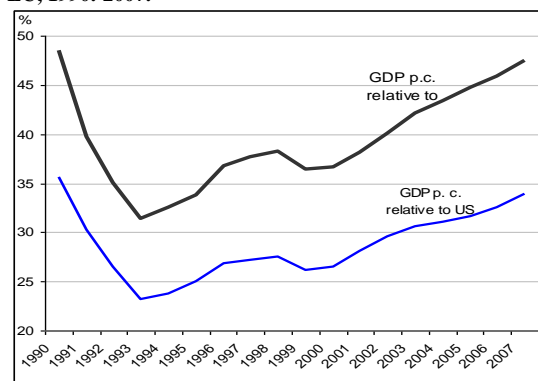
35. **Rizik koji postoji u okruženju trenutne financijske krize odnosi se na iskrivljavanje rasprava o potencijalnom rastu i konvergenciji.** Autori su mišljenja daje kriza privremena situacija i da, premda kriza djeluje na kratkoročne izgleda, ona ipak ne mijenja dugoročni konvergencijski smjer. Izračuni koji slijede u nastavku obavljani su uz pomoć prilagođenih podataka koji oponašaju hrvatsko gospodarstvo prije krize.

36. **Hrvatski dohodak po stanovniku u proteklih je 15 godina konvergirao prema razinama EU-a i SAD-a.** Do 2008., hrvatski dohodak po stanovniku (16.500 USD) bio je oko $\frac{1}{3}$ razine dohotka u SAD-u, u usporedbi s $\frac{1}{4}$ u 1992., što predstavlja napredak bolji od onog koji je ostvarila prosječna zemlja višeg srednjeg dohotka te sličan prosječnom rezultatu zemalja EU-27. Brzina konvergencije u tom razdoblju (1,38 posto godišnje) bolja je od EU-27 (0,34 posto), što je očekivani rezultat s obzirom na niže početne razine hrvatskog dohotka po stanovniku.³ Ipak, hrvatski dohodak po stanovniku u odnosu na dohodak u SAD-u 2007. godine još se treba u potpunosti oporaviti na razinu prije tranzicije.

37. **Rast dohotka po stanovniku u Hrvatskoj u proteklim godinama rezultat je kombinacije gospodarskih i demografskih čimbenika.** Nakon značajnog gospodarskog pada u razdoblju između 1990. i 1993., Hrvatska je uspjela održati kontinuiranu stopu gospodarskog rasta u razdoblju 1994.-08. (prosječno 4,3 posto realno).⁴ Demografski gledano, Hrvatska je – kao i druge zemlje Središnje i Istočne Europe, doživjela smanjenje broja stanovnika. Skromno ukupno smanjenje stanovništva od 1,2 posto između 1989. i 2007. odražavalo je kombinaciju stalnog smanjenja stope nataliteta; neznatnog povećanja mortaliteta i neto izlazna migracija.⁵

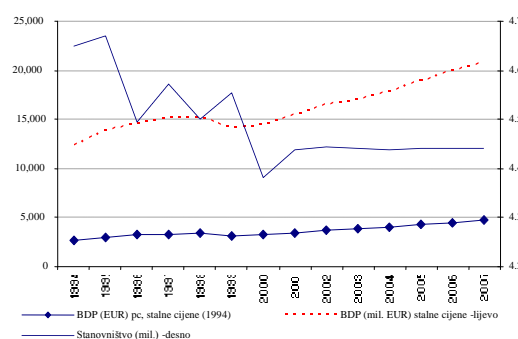
38. **Jedna upadljiva osobina hrvatskog modela rasta je ograničen doprinos ukupne faktorske produktivnosti rastu.** Standardni rast u razdoblju 1994.-2007. pokazuje da je ukupna faktorska produktivnost dala najveći doprinos rastu samo u razdoblju 1994.-2001., pri čemu je u razdoblju 2001.-07. motor rasta bila akumulacija kapitala (zanimljivo je da se između ta dva

Prikaz 3: Output po glavi stanovnika u odnosu na SAD u EU, 1990.-2007.

Izvor: kalkulacija osoblja Banke

Prikaz 4: Realni BDP, dohodak ukupnog stanovništva i po stanovniku u Hrvatskoj 1994.-2007. (cijene iz 1994.)

Izvor: CROSTAT

³ Kada se gleda početna razina i druga obilježja zemlje, učinak Hrvatske u smislu konvergencije nešto je viši od prosjeka odabranog uzorka usporedivih zemalja. Značajan broj zemalja sa sličnim (npr. Estonija, Litva) ili višim (Irska) početnim dohotkom po stanovniku ostvario je bolje rezultate u istom razdoblju. (Vidi Dio II ovog Izvješća)

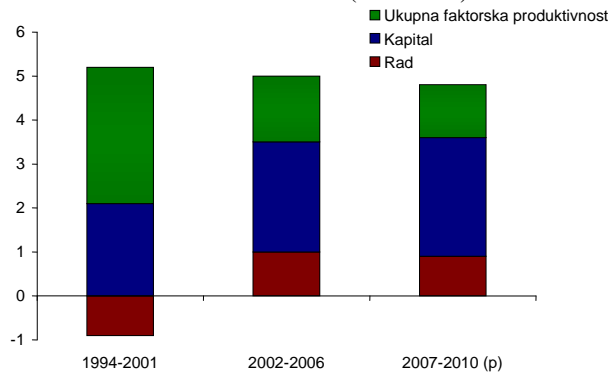
⁴ Iznimka je razdoblje 1998.-99. kada je veliki pad u outputu rezultirao iz kombinacije okolnosti, uključujući bankarsku krizu i veću političku nestabilnost i 2008. godina kada je započela financijska kriza.

⁵ Domovinski rat (1991.-1995.) koji je povećao stopu smrtnosti i recesije 1999.-2000. koje su povećale stopu migracija naglasile su ovaj trend.

razdoblja značajno povećao doprinos radne snage povećanju rasta, što vjerojatno odražava reforme tržišta rada uvedene 2003. godine).⁶ Ograničeni doprinos ukupne faktorske produktivnosti rastu u Hrvatskoj predstavlja značajnu razliku u usporedbi s većinom zemalja Istočne Europe te regije Europe i Središnje Azije, u kojoj je glavni motor rasta u zadnja dva desetljeća bio porast produktivnosti kao rezultat poboljšanih strukturnih reforma.

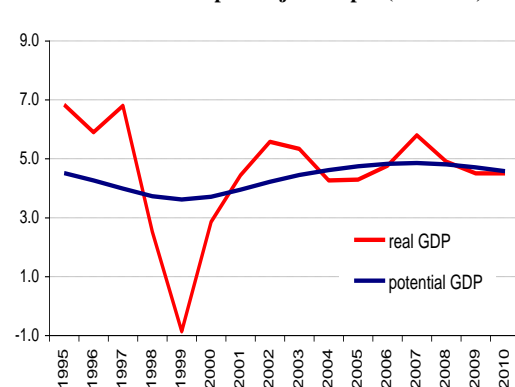
39. **S obzirom na ovaj model rasta, jesu li te nedavne stope rasta (a time i put konvergencije Hrvatske) održivi?** Kao što to pokazuje Prikaz 6, čini se da hrvatsko gospodarstvo dostiže razinu pune iskorištenosti kapaciteta (na temelju raspoloživih resursa i razine učinkovitosti). U takom kontekstu, održanje stopa rasta u konačnici zahtijeva povećanje potencijalnog gospodarskog outputa. Ako Hrvatska želi ubrzati rast, a time i konvergenciju (npr. u skladu s ciljem dodavanja 1-1,5 postotnih bodova na 4,3 posto prije krize)⁷ Hrvatska će Kako bi se povećao potencijalni gospodarski output te ubrzao rast, Hrvatska će trebati (i) koristiti više gospodarskih resursa (kapital, radna snaga), (ii) koristiti ih na učinkovitiji način i/ili (iii) osloniti se na inovacije.

Prikaz 5: Čimbenici rasta za Hrvatsku (1994.-2010.)

Izvor: Izradili djelatnici Banke

Prikaz 6: Realni i potencijalni output (HP-filtar)

Napomena: Unošenjem faktora nedavnog pada rasta zbog svjetskog gospodarskog pada, potencijalni output pada za jedan postotni bod

Izvor: Izradili djelatnici Banke

40. **Kako bi se ubrzao proces konvergencije, Hrvatska ne treba generirati spektakularne stope rasta.** Relativno mala povećanja stopa rasta u duljem razdoblju bila bi dovoljna u tu svrhu, kao što to pokazuje slučaj Tajvana. Između 1985. i 2000., prosječna stopa rasta dohotka po stanovniku Tajvana iznosila je 6,2 posto, što je povećanje od 0,2 postotna boda od prosječnih 6% tijekom razdoblja 1960.-2000., a što je povećalo dohodak po stanovniku te zemlje s 1/3 na 1/2 razine SAD-a. Ubrzanje rasta na Tajvanu u zadnjih petnaest godina prošlog stoljeća stoga je generiralo razinu gospodarske konvergencije za koju bi Hrvatskoj trebalo dodatnih dvadeset godina kako bi ju ostvarila.⁸

41. **Ubrzanje i održanje rasta, međutim, nisu trivijalne zadaće za tvorce politike.** Jedna empirijska analiza epizoda kontinuiranog ubrzanja rasta u proteklih petnaest godina pokazuje da je takav razvoj češći među zemljama nižeg dohotka, ali da nije nužno uvjetovan ili popraćen

⁶ U stvari, stopa zaposlenosti povećala se oko 8,2 posto između 2002. i 2006., u usporedbi s padom od 15 posto u 1994.-2001.

⁷ Jednostavna ekstrapolacija čimbenika rasta prije 2009. godine pokazuje potencijalnu output stopu rasta od 4,9 posto godišnje, što je tek nešto više od nedavno ostvarenih stopa. Druga tehnika primijenjena za izračun hrvatskog potencijalnog outputa, tzv. *Hodrick- Prescottov filter*, daje sličan rezultat (s procjenom rasta između 4,6 i 4,8 posto). Vidi Dio II ovog Izvješća.

⁸ Osim ubrzanja gospodarske konvergencije, viši gospodarski rast nadalje povećava mogućnosti zapošljavanja i – budući da neaktivni pojedinci u velikoj mjeri čine siromašnu populaciju Hrvatske – to bi pridonijelo daljnjem smanjenju stope siromaštva. Također bi povećalo mogućnosti zapošljavanja za relativno brojno osiromašeno ruralno stanovništvo, čime bi se riješilo vrlo izazovno pitanje za Hrvatsku i nekoliko susjednih zemalja. Viši gospodarski rast također bi pomogao financirati zahtjeve u odnosu na socijalnu sigurnost sve starijeg stanovništva, što predstavlja dodatno područje zabrinutosti za sve zemlje Istočne Europe.

većim promjenama gospodarskih politika, institucionalnim aranžmanima, političkim okolnostima ili vanjskim šokovima. Implikacija ove studije sugerira da su epizode kontinuiranog ubrzanja rasta čini se izuzetno nepredvidljive.⁹ Uz to, teorijski gledano, istraživanje odrednica gospodarskog rasta ne daje nikakve čvrste zaključke, već rezultira različitim obrazloženjima, što opet rezultira u jednako vjerodostojnim alternativnim preporukama.¹⁰ Kao rezultat toga, nije izravno očito koje bi gospodarske politike trebalo propisati (vidi Okvir 1).

42. Ovo izvješće nastoji utvrditi ograničeni broj gospodarskih strategija (političkih ciljeva i odgovarajućih mjera) koje bi bile dovoljne za podizanje i održavanje stopa gospodarskog rasta zemlje (uz nadu da će se one održati u dovoljno dugom razdoblju). U ostatku ovog odjeljka, izvješće utvrđuje „potencijalne izvore“ gospodarskog rasta te procjenjuje efekte potencijalnog rasta ako se ti izvori aktiviraju. U Odjeljku 4. utvrđuju se političke mjere i reforme kojima bi se ti potencijalni izvori aktivirali.

⁹ Vidi Hausmann, R.; Prichet, L. i Rodrik, D.: “*Growth Accelerations*”. Mimeo, 2005.

¹⁰ Vidi Dixit, A. Evaluating Recipes for Development Success. *The World Bank Research Observer*, vol. 22 (jesen 2007.)

Okvir 1. Gospodarska konvergencija u Hrvatskoj i EU: kretanje prema dugoročno višim razinama

Dugoročni put gospodarskog rasta u Hrvatskoj predstavlja središnju točku u gospodarskom programu političara i tvoraca politike. Usprkos kontinuiranom dugoročnom putu gospodarskog rasta uočenom tijekom proteklih godina, još uvijek postoji zabrinutost oko toga da li je trenutačni put rasta dovoljan kako bi Hrvatska ostvarila konvergenciju u odnosu na EU u razumnom vremenskom roku.

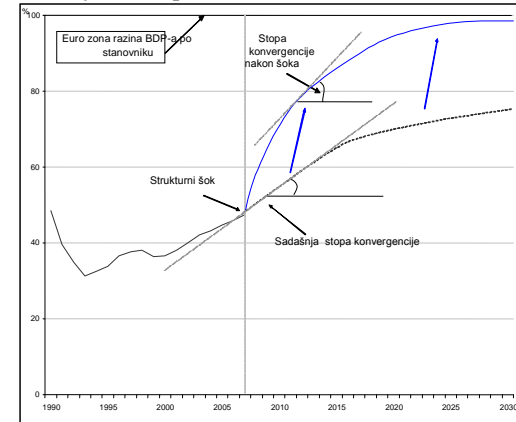
Eksponencijalne karakteristike dugoročne gospodarske konvergencije mogu pogoršati razlike u životnom standardu među zemljama. Primjerice, uz sadašnju dinamičku ravnotežu sa stopama rasta koje variraju u rasponu između 4%-5%, Hrvatska bi udvostručila svoj BDP, dosegivši razinu EURO zone u 28 godina. Međutim, ako bi Hrvatska bila u stanju doći na put rasta sa stopama rasta sličnim onima koje ostvaruju azijski tigrovi, recimo 8%, Hrvatska bi postigla konvergenciju s razinom EURO zone u samo 10 godina. Taj izazov ilustriran je na prvom dijagramu desno.

Početna točka u pomaku na novu dinamičku ravnotežu je pozitivna strukturalna promjena (šok) koji bi pokrenuo hrvatske „rezerve rasta“. Takvu promjenu mogle bi pokrenuti dobre gospodarske politike te poboljšanja u uvjetima trgovine, između ostalog. Jedan izazov kod utvrđivanja takvih „dobrih“ gospodarskih politika je, međutim, taj da je ekonomska literatura prilično nejasna u odnosu na moguće „recepte“. U stvari, glavni zaključak nedavne analize 80 epizoda brzog i kontinuiranog gospodarskog rasta u proteklih pola stoljeća jest da je ubrzanja rasta vrlo teško predvidjeti (vidi Hausmann, Prichett i Rodrik, 2005.).

Smanjenje povrata u gospodarstvu uzrokuje slabljenje rasta, što dugoročno vodi dinamičkoj ravnoteži u kojoj su stope rasta prosječno jednake nuli. To je ilustrirano na drugom dijagramu desno. Jedan od načina da se izide iz stanja dinamičke ravnoteže bila bi kontinuirana gospodarska ubrzanja ili strukturalni šokovi kojima se pomiče granica mogućnosti gospodarske proizvodnje prema desno, tj. usvajanje novih tehnologija kojima se poboljšava marginalna produktivnost, i/ili generira proces „kreativne destrukcije“ u *schumpeterskom smislu*. Drugi bi način bio poboljšanje trgovinskih uvjeta kroz izravno povećanje ukupne faktorske produktivnosti kroz poboljšanja poslovnog okruženja ili ulagačke klime koja omogućuju učinkovitije korištenje gospodarskih resursa.

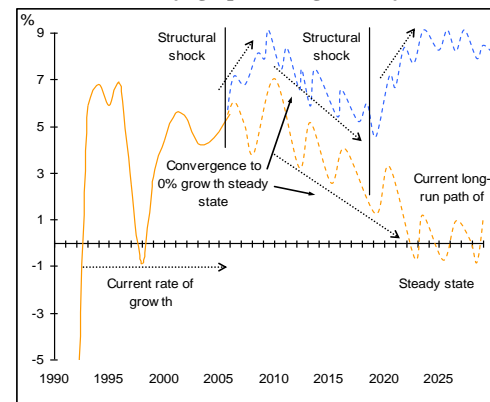
Održanje gospodarskog rasta u tom kontekstu implicira trajne pomake granica mogućnosti proizvodnje (PPF) prema desno, što opet zahtijeva stalno povećanje ukupne faktorske produktivnosti i inovacija. To je ilustrirano na trećem dijagramu desno. Pod pretpostavkom da Hrvatska ima uspješnu proizvodnju na granici, usvajanje svježih inovacija, poboljšanje uvjeta trgovine ili jačanje produktivnosti pomiču PPF, a vremensko razdoblje između dinamičke ravnoteže i nove ravnoteže bit će obilježeno kontinuiranim i visokim stopama rasta. Jednom kada dosegne novu granicu – uz pretpostavku da postoji alokativna učinkovitost, a time i mješavina inputa (kapital i radna snaga) ispunjava preferencije pojedinaca – jedini način za održanje rasta jest još jedna strukturalna promjena kojom se ponovno pomiče PPF.

Evolucija BDP-a po stanovniku u odnosu na Euro zonu

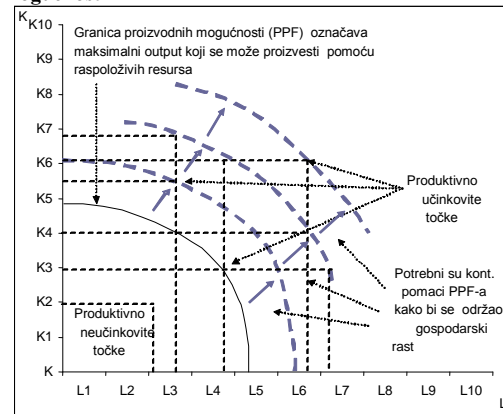
Izvor: WDI, Svjetska banka 2008.

Ilustracija gospodarskog ubrzanja

Izvor: WDI, Svjetska banka 2008.

Gospodarsko ubrzanje i granice proizvodnih mogućnosti

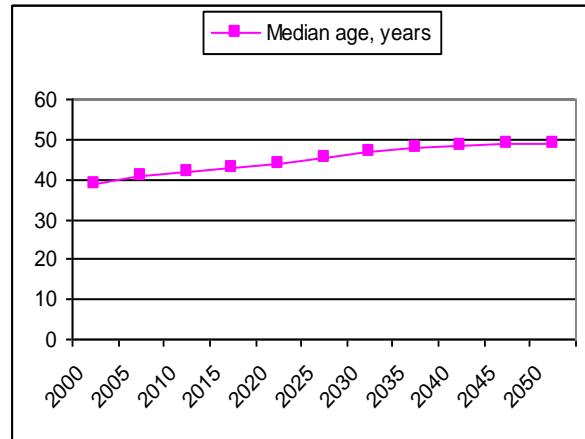

Izvor: WDI, Svjetska banka 2008.

B. Potencijalni izvori rasta

43. **Iako postojeći demografski trendovi nameću jasna ograničenja povećanju hrvatskog outputa, komparativno niska stopa zaposlenosti ukazuje na postojanje neiskorištenih rezerva radne snage.** Broj stanovnika Hrvatske stagnira te se očekuje da će se u bliskoj budućnosti i smanjiti (ukupno smanjenje od 6,1 posto prognozira se za razdoblje 2005.-2025., tj. 19 posto do 2050.).¹¹ Kao što je to slučaj i s drugim zemljama u regiji, stope nataliteta su niske, a stanovništvo stari. Ekstrapolacija sadašnjih trendova ukazuje na povećanje srednje dobi s 40,6 godina u 2005. na 45,4 godine u 2025. te visokih 48,7 godina u 2050. (Prikaz 7). Kao rezultat toga, udio skupine stanovništva školske i radne dobi se smanjuje. I dok su to loše vijesti za buduću radnu snagu Hrvatske kao postotni udio u strukturi ukupnog stanovništva, bitno je primijetiti da je stopa zaposlenosti u Hrvatskoj (samo 57,7 posto stanovništva radne dobi u 2008.) među najnižima je među 27 država EU-a. Niska razina zaposlenosti odraz je kombinacije visoke nezaposlenosti (oko 9 posto) i niske stope sudjelovanja (66,3 posto). Ove stope nisu u skladu s usporednim gospodarstvima te sugeriraju da postoji značajan prostor za povećanje radne snage u strukturi stanovništva radne dobi.

Prikaz 7: Hrvatska – srednja dob

Izvor: UN World Population Prospects: 2006. revizija baze podataka o stanovništvu

44. **Razine ulaganja u Hrvatskoj su već visoke u usporedbi s gospodarstvima sa sličnom razinom razvoja.** Stope ulaganja povećavale su se u razdoblju duljem od 10 godina te su prosječno iznosile 26 posto BDP-a u periodu 2003.-2008., što je visoko u odnosu na standarde gospodarstava visokog srednjeg dohotka i više od brzo rastućih gospodarstava u regiji (primjerice Latvije). Postoji neobičnost da je učinak relativno visoke razine bruto ulaganja u dugotrajnu imovinu (GFCF) u Hrvatskoj na rast bio relativno ograničen.¹² Zašto je tome tako? Jedno moguće objašnjenje razmatra strukturu ulaganja (ulaganja u strojeve i opremu iznosila su prosječno tek 38% ukupnih ulaganja). Ovo zapažanje moglo bi objasniti ovaj skroman učinak ulaganja na rast ako pruža dokaz ograničenog tehnološkog razvitka (budući da starija dobna struktura kapitala ima tendenciju biti manje produktivna) ili ako ukazuje na niže razine integriranog sadržaja tehnologije (budući da je oprema koja zahtijeva nižu razinu znanja i manje produktivna).¹³ Ipak, dokazi na razini poduzeća u nepoljoprivrednom sektoru pokazuju da Hrvatska, u usporedbi sa sličnim zemljama na međunarodnoj razini dobro stoji u odnosu na niz zamjena za tehnološka unaprjeđenja (Prikaz 8). Stoga privremeno zaključujemo da ograničena kupnja strojeva i opreme vjerojatnije odražava nisku razinu ulaganja u strojeve i opreme u prilično velikom hrvatskom sektoru poljoprivrede.¹⁴

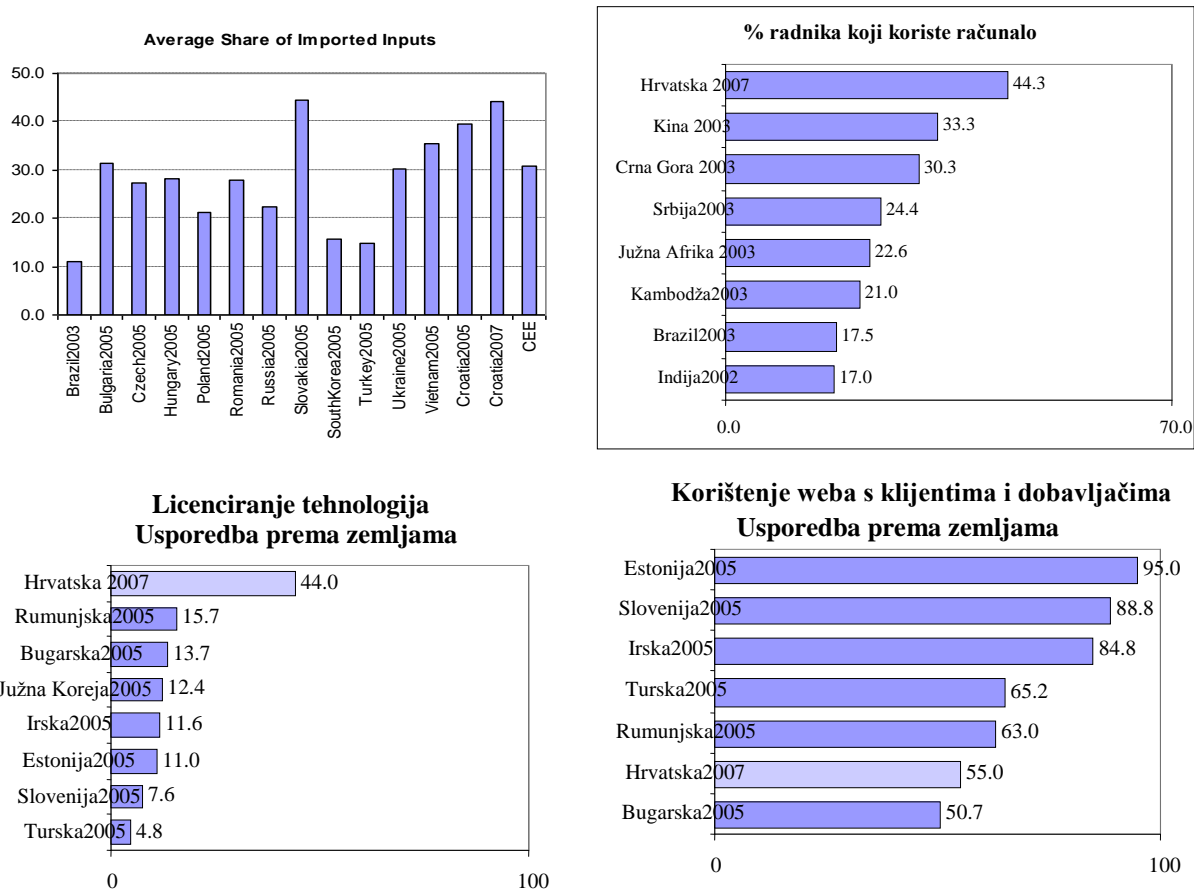
¹¹ UN World Population Prospects: revidirana baza podataka o stanovništvu za 2006.

¹² Procijenjena elastičnost rasta u odnosu na stvaranje bruto fiksnog kapitala (GFCF) u Hrvatskoj je za oko 2/3 niža od vrijednosti za Latviju između 1995. i 2005. Razlika je u kvantitativnom pogledu značajna: Hrvatska bi postigla za 1,4 boda višu prosječnu stopu rasta (5,8% umjesto 4,4%) ako bi ostvarila takvu vrijednost elastičnosti.

¹³ Različite vrste opreme predstavljaju vrlo različite udjele u ukupnom kapitalu prema zemljama. Standardna odstupanja u udjelu u ulaganjima uvijek su velika u odnosu na sredstva. Nadalje, ovakva velika heterogenost sustavno je vezana uz dohodak po stanovniku, budući da – gledano u apsolutnim iznosima – postoji velika korelacija s dohotkom u različitim segmentima ulaganja (vidi Caselli (2004.)).

¹⁴ Dominantna uloga koju imaju mala obiteljska seoska gospodarstva i fragmentirano vlasništvo nad zemljom ne potiču ulaganja u strojeve i opremu. S obzirom na relativno velik udio hrvatske radne snage zaposlen u poljoprivrednom sektoru (oko 14 posto), niska razina kapitala u poljoprivredi predstavlja ozbiljno ograničenje produbljivanju kapitala i povećanju produktivnosti radne snage.

Prikaz 8: Podizanje razine tehnologije: Dokazi iz Istraživanja o ulagačkoj klimi za 2007.

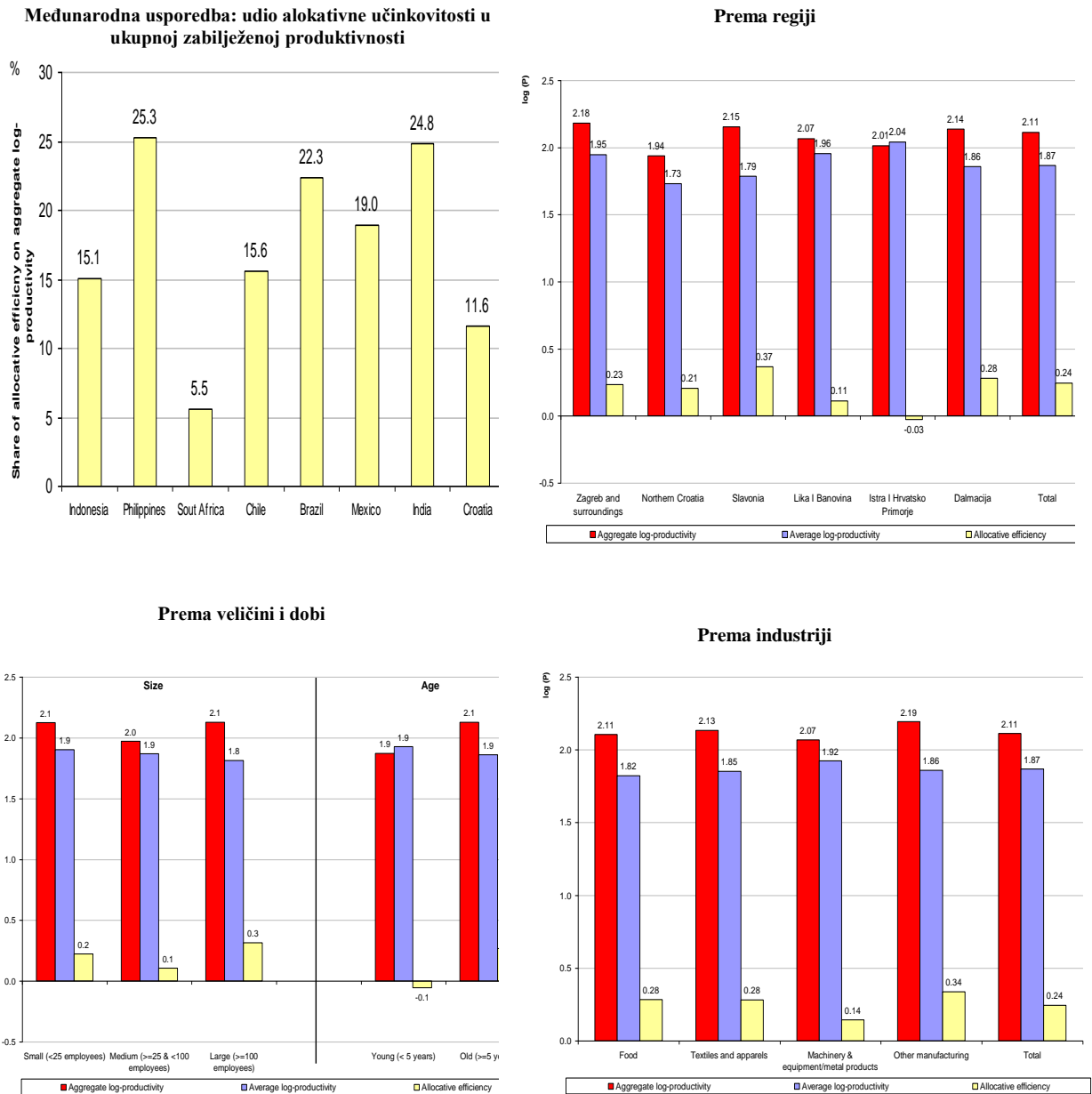
Napomena: Udio poduzeća koja su izjavila da su uvela novu tehnologiju; licencirala novu tehnologiju, koriste e-mail s klijentima i dobavljačima te koriste web za interakciju s klijentima i dobavljačima.

Izvor: Baza podataka Svjetske banke o istraživanju poduzeća i Istraživanje ulagačke klime u Hrvatskoj za 2007.

45. **Raščlamba trendova ukupne produktivnosti pokazuje nizak doprinos poboljšanja alokativne učinkovitosti rastu ukupne produktivnosti, ukazujući na jedan važan neiskorišteni izvor rasta u Hrvatskoj.**¹⁵ To znači da produktivnija poduzeća ne kontroliraju relativno veći udio hrvatskog outputa kao što bi se to inače očekivalo u dobro funkcionirajućem tržišnom gospodarstvu. Međunarodna usporedba ukazuje na to da je doprinos alokativne učinkovitosti u Hrvatskoj mnogo niži nego u drugim zemljama kao što su primjerice Indija i Brazil u kojima je režim supstitucije u 1980-tima doveo do bitno zaštićenog gospodarstva (a time i do potencijala za gospodarske reforme koje povećavaju produktivnost uz pomoć ograničavanja ili uklanjanja neučinkovitijih poduzeća i širenja učinkovitih proizvođača). Ovo zapažanje niskog doprinosa alokativne učinkovitosti je jednoobrazan rezultat koji se primjenjuje bez obzira na varijacije u veličini i starosti poduzeća, regiji ili industriji. Ipak, industrija strojeva i opreme; srednja poduzeća i regija Istre bilježe najniži doprinos alokativnih poboljšanja u svojim kategorijama. Drugi važan rezultat jest da je raspodjela resursa bolja u onim regijama i sektorima u kojima je prosječna tehnička učinkovitost niža, i obrnuto. Kao posljedica toga, učinak mehanizma alokacije u ukupnoj produktivnosti praktički je na razini nule kako se povećava prosječna tehnička učinkovitost.

¹⁵ Na temelju raščlambe Olley i Pakes.

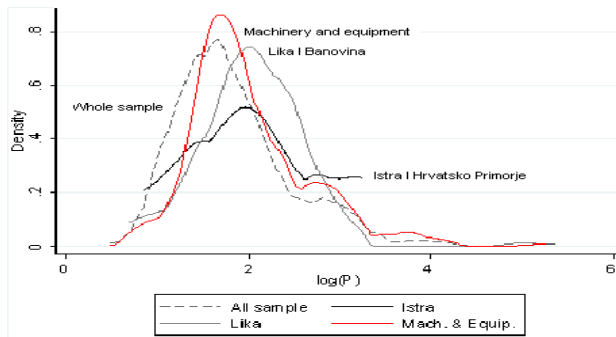
Prikaz 9 : Raščlamba ukupne produktivnosti u Hrvatskoj (Olley i Pakes)

Produktivnost korištena u svim grafikonima je ograničeni Solowljev ostatak (vidi dodatak o ekonometrijskim metodama)
 Izvor: Izračuni djelatnika Banke s podacima ICS-a

46. **Empirijski dokazi sugeriraju da je nizak doprinos alokativne učinkovitosti agregatnoj produktivnosti u Hrvatskoj uzrokovan činjenicom da poduzeća s višom produktivnošću ne kontroliraju nužno viši udio u ukupnom outputu.** U teoriji, rezultat da učinak alokativnog mehanizma u ukupnoj produktivnosti teži prema nultoj razini buduću da prosjek povećanja tehničke učinkovitosti može biti posljedica dva alternativna razloga: i) sva poduzeća imaju sličnu razinu tehničke učinkovitosti i/ili tržišnih udjela ili ii) postoje velike razlike u produktivnosti, ali je neadekvatna alokacija outputa prema učinkovitosti poduzeća. U slučaju Hrvatske, dokazi ukazuju na drugo objašnjenje, odnosno neadekvatnost alokacije resursa.

Prikaz 10: Distribucija ukupne produktivnosti faktora u Hrvatskoj

Napomena: Epachenikov je ponderirao kernel ograničenog Solowljevog ostatka u zapisima.

Izvor: Izračuni djelatnika Banke s podacima ICS-a

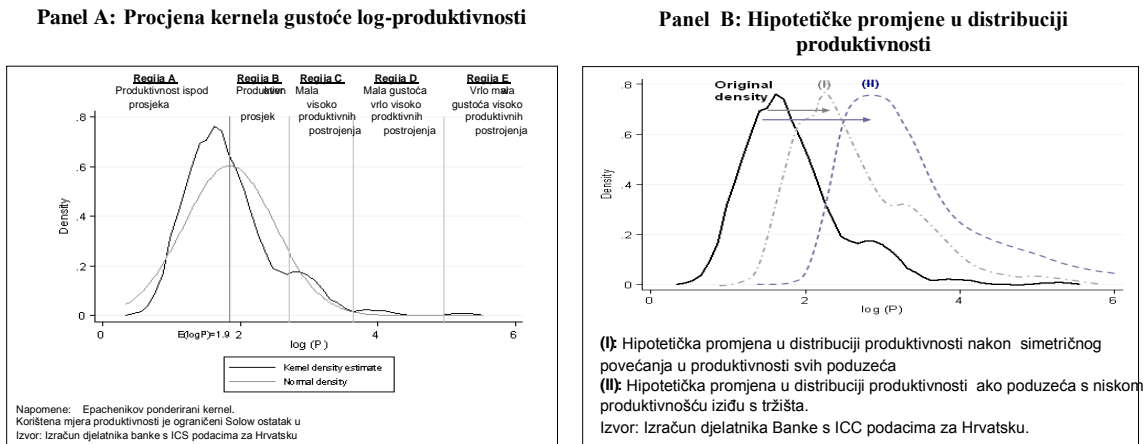
distribucije produktivnosti u slučaju strojeva i opreme u *Lici i Banovini* ili *Istri* su veći nego što je to slučaj za cijeli uzorak, a postoji izražena disperzija produktivnosti u svim slučajevima, posebice u *Istri* te u sektoru strojeva i opreme).¹⁷ Analiza mladih poduzeća utvrđuje da je paradoksalni učinak alokacije resursa čak i izraženiji među njima nego u drugim uzorcima. Iako su mlada poduzeća nešto učinkovitija od prosjeka starijih, negativni trend alokativne učinkovitosti za mlada poduzeća odražava činjenicu neodgovarajuće alokacije resursa među njima – manje produktivna mlada poduzeća koriste više resursa od produktivnijih mladih poduzeća, čime se ukazuje na jasne neučinkovitosti u procesu ulaska i izlaska poduzeća s tržišta, budući da se proizvodnja koncentrirala u manje učinkovitim mladim poduzećima.

47. **Nužna posljedica prethodne analize je jasna: mehanizam kreativne destrukcije koji je u središtu uobičajenog procesa rasta produktivnosti u Hrvatskoj je još uvijek nizak ili ne postoji.** Razmatrajući produktivnost u različitim gospodarstvima, učinkovitost prosječne organizacije (tehnička učinkovitost) je bitna, ali sposobnost tržišta da resurse raspoređuje učinkovitijim organizacijama (ili schumpetersko natjecanje) povećalo bi učinak tih prosječnih povećanja u agregatnoj produktivnosti. Distribucija produktivnosti prikazana u dijagramu 11 pokazuje da postoji velika heterogenost u produktivnosti među proizvodnim postrojenjima. Distribucija produktivnosti je asimetrična i manje raširena kada se usporedi sa standardnom, uobičajenom distribucijom. Međutim, važnija je činjenica da je distribucija produktivnosti u Hrvatskoj ‘bi-modalna’. Većina je poduzeća koncentrirana u dijelu distribucije koji odgovara niskoj i prosječnoj vrijednosti produktivnosti – u regijama A i B. Postoji još jedan (manji) vrhuncem gustoće u regiji C koja predstavlja poduzeća visoke produktivnosti. Preostala gustoća je u regijama D i E koje imaju mali udio visoko produktivnih poduzeća. Stoga u Hrvatskoj mnoga poduzeća male i prosječne produktivnosti koegzistiraju s manjom skupinom visoko produktivnih postrojenja. To sugerira da možda postoji veliki potencijal za podizanje agregatne produktivnosti kroz i) podizanje tehničke učinkovitosti manje produktivnih poduzeća bliže razini poduzeća u regijama C, D i E; i ii) kroz re-alokaciju resursa među postrojenjima (vidi prikaz 11). Panel B ilustrira način na koji bi ova dva procesa mogla utjecati na distribuciju produktivnosti.

¹⁶Vidi Baily, Hulten i Campbell, 1992.; Restuccia and Rogerson, 2007. i Hsieh i Klenow, 2007.

¹⁷ Procjena gustoće kernela je neparametarski način procjene funkcije gustoće vjerojatnosti kao slučajne varijable. To jest, uz neke podatke o uzorku stanovnika, ocjena gustoće kernela omogućuje ekstrapolaciju podataka na čitavo stanovništvo.

Prikaz 11: Distribucije kernela produktivnosti poduzeća

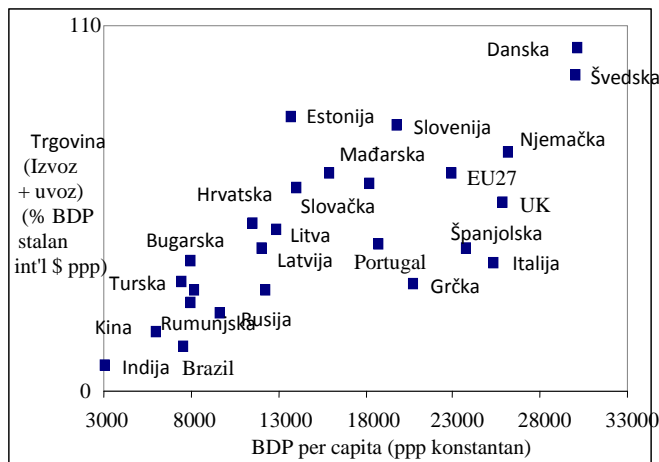

Napomena: Scenarij (I) predstavlja hipotetičko povećanje tehničke učinkovitosti postrojenja u regijama A i B, a izravna posljedica takvog povećanja je gotovo simetrični pomak gustoće produktivnosti prema desno. U scenariju (II), manje produktivna poduzeća u regijama A i B izlaze s tržišta, a funkcioniraju samo ona u regijama C, D i E: posljedično se distribucija produktivnosti pomiče prema desno u većoj mjeri nego što je to slučaj u scenariju (I), pod uvjetom da je sada niža razina produktivnosti stanovništva ona u poduzećima regije C. Dok povećanje ukupne produktivnosti u scenariju (I) praktički proizlazi samo iz povećanja prosječne zabilježene produktivnosti, u scenariju (II) je ukupna zabilježena produktivnost povećana i kroz bolju alokaciju resursa. Nakon što neučinkovita postrojenja u regijama A i B napuste tržište, preostale organizacije povećavaju svoje tržišne udjele. Posljedično, sve one resurse koje su oslobodila poduzeća koja su izišla s tržišta sada koriste učinkovitija postrojenja, što se odražava kao povećanje dobrobiti gospodarstva u cjelini.

Izvor: Izradilo osoblje Svjetske banke.

48. **Većina pokazatelja pokazuje da je Hrvatska na nižim razinama prema usporednim zemljama u smislu integracije trgovine kada se uzmu u obzir obilježja zemlje.** Mjereno u realnim okvirima, trgovinska integracija Hrvatske je oko 50 posto, što je polovica nominalno zabilježene vrijednosti i ispod razine usporedivih zemalja kao što su Slovenija, Estonija i

Prikaz 12: Stvarna otvorenost Hrvatske (2005.)

Izvor: Pokazatelji svjetskog razvoja (World Development Indicators)

pridonijela povećanju ukupne produktivnosti i životnog standarda.¹⁹

Mađarska. Hrvatska stopa izvoza, iako se proteklih godina povećala (prosječno 17,4% u razdoblju 2002.-08.) dosljedno je bila ispod razine drugih gospodarstava u SIE (Prikaz 12). Nekoliko studija koje su koristile gravitacijske modele potvrđuju da Hrvatska izvozi ispod svojeg procijenjenog potencijala. To je važno, budući da je integracija u globalno gospodarstvo jedan od glavnih sastojaka uspješnih primjera rasta u proteklih 50 godina.¹⁸ Dodatna trgovinska integracija omogućila bi Hrvatskoj da profitira iz elastičnije potražnje za svojom domaćom proizvodnjom te bi značajno

¹⁸ Jedna od regularnosti utvrđenih proučavanjem 80 nedavnih primjera kontinuiranog ubrzanja rasta je postojanje režima otvorene trgovine (vidi Hausmann, Pritchett i Rodrik (2005.))

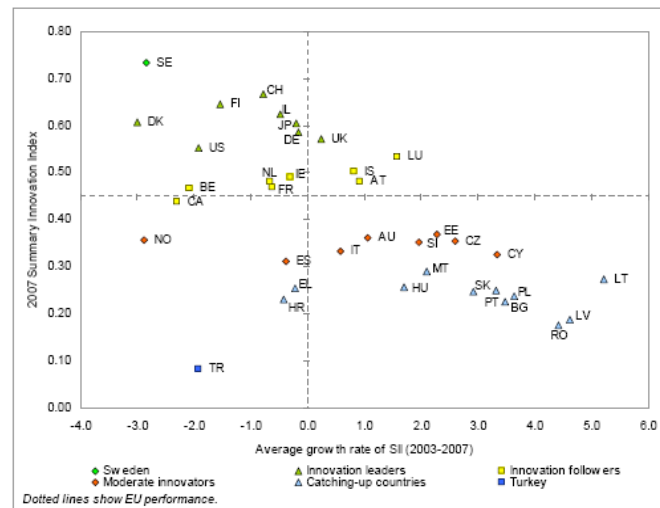
¹⁹ Kontrolirajući obrnutu uzročnost i izostavljajući varijabilne probleme, druga nedavna publikacija ocjenjuje da je prosječni učinak stvarne otvorenosti na ukupnu produktivnost 1,23. Vidi Alcalá, F. i Ciccone, A. 2004. "Trgovina i produktivnost". *Tromjesečni pregled gospodarstva*, sv. 119 (2).

49. **Hrvatska ostvaruje relativno bolje rezultate u pogledu privlačenja izravnih stranih ulaganja, ali još uvijek postoji prostor za daljnje širenje.** Priljev izravnih stranih ulaganja u Hrvatsku značajno je porastao proteklih godina, ali razine izravnih stranih ulaganja po stanovniku (6.657 USD) su niže od zemalja u regiji, što ukazuje na određeni potencijal za daljnje širenje izravnih stranih ulaganja u Hrvatskoj, posebice u prerađivačkim industrijama. S obzirom da su izravna strana ulaganja bila uglavnom usmjerena u uslužni sektor (posebice bankarstvo), daljnja diversifikacija za privlačenje više izravnih stranih ulaganja u prerađivački sektor mogla bi očekivano dovesti do pozitivnih učinaka na rast. Povećanjem kvalitete i kvantitete kapitala, greenfield izravna strana ulaganja pridonijela bi smanjenju jaza između štednje i ulaganja te povećala izgleda za rast.

50. **Usprkos relativno visokim razinama usvajanja tehnologije, hrvatski kapacitet za inovacije je relativno nizak u usporedbi sa sličnim zemljama.** Europski inovacijski semafor za 2007. (EU's Innovation Scoreboard), primjerice, pokazuje da ukupni učinak Hrvatske zaostaje za prosjekom EU-a, a još veće zaostajanje zabilježeno je ako se uzme u obzir zadnjih pet godina.²⁰ Sumarni inovacijski indeks (SII) Hrvatske za 2007. iznosi 0,23 (od 1), i jedan je od najnižih u tom uzorku, a viši je jedino od Rumunjske (0,19), Latvije (0,18) i Turske (0,08).

Hrvatska se nalazi u skupini zemalja koje su u fazi nadoknađivanja propuštenog te koje imaju znatno niže rezultate od prosjeka EU-a. Uz iznimku Hrvatske, sve druge zemlje u toj skupini doživjele su da su im se vremenom rezultati poboljšali u smjeru europskog prosjeka (prikaz 13).

Prikaz 13: Hrvatski učinak na području inovacija

Izvor: Europski inovacijski semafor (European Innovation Scoreboard) 2007.

51. **Dokazi na razini poduzeća sugerirali su da je slika u odnosu na poduzeća više nijansirana te da su hrvatska poduzeća blizu ili čak ispred poduzeća u sličnim zemljama u odnosu na poduzeća koja sama prijavljuju inovacije.** Prema istraživanju Svjetske banke o ulagačkoj klimi (Investment Climate Survey – ICS) za 2007., šezdeset i osam posto hrvatskih proizvodnih poduzeća uvelo je nove ili značajno poboljšane proizvode u protekle tri godine. To je znatno više od sljedeće najinovativnije zemlje prema tom mjerenu (Irska u kojoj 50 posto poduzeća uvodi inovacije). Isto istraživanje, međutim, pokazuje da je tek 6 posto poduzeća obuhvaćenih istraživanjem (7 posto poduzeća u proizvodnom sektoru i 4 posto u uslužnom sektoru) zatražilo patent u protekle tri godine.²¹ Hrvatska poduzeća bave se inovacijama koje su nove za poduzeće, ali vjerojatno nisu nove za tržište te sigurno nisu takve da bi jamčile zaštitu intelektualnog vlasništva.

²⁰ SII mjeri skup različitih mjera za zemlje (25 za rezultat 2007. godine) koje se smatraju relevantnima za inovacije. Mjere obuhvaćaju i „ulazne“ i „izlazne“ aspekte, uključujući obrazovanje, potrošnju na istraživanje i razvoj, prodaju novih proizvoda, broj izdanih patenata, itd. Podrobnosti su dostupni na internetskoj stranici PRO INNO Europe.

²¹ Nadalje, izvozna poduzeća zatražila su veći broj patenata – 17 posto izvoznih poduzeća zatražilo je patent u protekle tri godine za razliku od tek 1 posto neizvoznih poduzeća.

52. **Zaključno, utvrdili smo četiri glavna potencijalna izvora rasta u Hrvatskoj:** (a) povećanje sudjelovanja radne snage; (b) povećanje produktivnosti (posebice alokativne učinkovitosti); (c) produbljanje trgovinske integracije i (d) oslobađanje inovacijskog potencijala Hrvatske. Gledano u širim okvirima, te strategije odražavaju okvir koji je postavila *Lisabonska strategija* koju je EU donijela 2000. godine kako bi učinila Europu „najdinamičnijim gospodarstvom svijeta” (vidi Okvir 2).

53. U sljedećem odjeljku iznosimo ocjene učinka ostvarivanja ciljeva Lisabonske strategije za Hrvatsku na hrvatski prihod po stanovniku. Uz to, predstavljamo rezultate simulacije modela rasta u Hrvatskoj u okviru modela rasta na temelju veće produktivnosti (*scenarij Irske*).

Okvir 2: Okvir Lisabonske strategije: Zapošljavanje i konkurentnost

Od 2000. godine, Europsko Vijeće održano u Lisabonu smjestilo je zapošljavanje i konkurentnost u središte političkog dnevnog reda EU-a postavljajući kao cilj da Europa postane najdinamičnije gospodarstvo u svijetu (*Lisabonska strategija*). Dijagnoza koja je u pozadini toga jest da je nizak tempo gospodarskog rasta i stvaranja radnih mjesta u Europi, kada se uspoređi s SAD-om, uzrokovan smanjenim rastom produktivnosti dijelom zbog komparativno nižih stopa tehnološkog napretka i inovacija. Prema toj dijagnozi, Europa je u manjoj mjeri nego SAD profitirala iz revolucije informacijskih i komunikacijskih tehnologija te je mnogo manje uložila u istraživanje i razvoj i inovacije. 2005., taj opći pristup je potvrđen lansiranjem „Strategije rasta i zapošljavanja” koja je poznata i kao ažurirana Lisabonska strategija koja sadrži više od stotinu politika, regulatornih i financijskih preporuka, kao i dobrovoljne kvantitativne ciljeve reforme, među kojima su sljedeći:

- stvaranje unutarnjeg tržišta usluga (uz primjenu načela „zemlje porijekla” kako bi se potaknuo slobodni protok usluga među zemljama i smanjile prepreke)
- smanjenje administrativnih opterećenja;
- poboljšanje ljudskog kapitala, što poziva na ostvarivanje sljedećih ciljeva do 2010: prosječna stopa osoba koje rano napuštaju školu ne prelazi 10 posto; 85 posto 22-godišnjaka koji su završili barem više srednje obrazovanje; smanjenje postotka osoba mladih od 15 godina s niskim rezultatima pismenosti za barem 20 posto u odnosu na 2000. godinu; da prosječna razina sudjelovanja u cjeloživotnom učenju bude barem 12,5 posto odraslog stanovništva radne dobi (dobna skupina 25-64); te povećanje ukupnog broja osoba koje diplomiraju na području matematike, znanosti i tehnologije za barem 15 posto, uz smanjenje rodne neravnoteže;
- udio izdataka za istraživanje i razvoj iznosi tri posto BDP-a;
- 70-postotna stopa zaposlenosti.

Važnost koja se pridaje povećanju konkurentnosti EU-a te istaknutosti mjera koje obuhvaćaju cijelu EU radi ostvarivanja ovih ciljeva reflektira se u vrlo velikim financijskim sredstvima određenim za programe konkurentnosti i programe vezane uz inovacije u cijeloj Europskoj Uniji. Novi Financijski okvir EU-a za 2007.-2013. odredio je razinu sredstava raspoređenih za programe konkurentnosti i kohezije u EU na oko 350 milijarde EUR. To uključuje: (i) *7. Okvirni program istraživanja* (54,6 milijarde EUR) koji nastoji promijeniti težište istraživanja koja se provode u EU prema područjima koja su relevantnija za potrebe europske industrije te promicati slobodno kretanje istraživača i rast regionalnih klastera koji se temelje na istraživanjima i razvoju; (ii) *Program cjeloživotnog učenja* (6,9 milijarda EUR), sveobuhvatna struktura koja počiva na četiri stupa ili podprograma te dodjeljuje darovnice i subvencije projektima koji jačaju trans-nacionalnu mobilnost pojedinaca, promiču bilateralna i multilateralna partnerstva te poboljšavaju kvalitetu obrazovanja i sustava izobrazbe kroz multilateralne projekte poticanja inovacija; i (iii) *Okvir konkurentnosti ili CIP* (3,6 milijarde EUR u razdoblju 2007.-2013.), koji okuplja bivše konkretne programe Zajednice na području poduzetništva, malih i srednjih poduzeća, industrijske konkurentnosti, inovacija, informacijske i komunikacijske tehnologije (ICT), ekoloških tehnologija i energetske učinkovitosti.

Izvor: Izradilo osoblje Banke

C. Ocjena koristi od *Lisabonske strategije*

54. **Gospodarski učinci ostvarivanja odabranih ciljeva Lisabonske strategije procijenjeni su koristeći *WorldScan*, model opće ravnoteže svjetskog gospodarstva.**²² Model je upotrijebljen za simulaciju učinaka ostvarivanja pet odabranih lisabonskih ciljeva na dohodak, potrošnju, izvoz i realne plaće do 2015. godine. Učinci se ocjenjuju i za 2025. i 2040. godinu u relativnom odnosu prema osnovnom scenariju. Jedna važna osobina ovog modela jest da procjene uzimaju u obzir različite (i ponekad kontradiktorne) učinke povratne sprege različitih unutarnjih gospodarskih politika (primjerice učinak veće zaposlenosti i većeg ljudskog kapitala na plaće)

²² Lejour, A.M. et al (2008): “The Economic Effects of the Lisbon Agenda Targets: The case of Croatia”. Izvješće koje je korišteno kao priprema za izradu ovog Izvješća.

kao i povratne sprege na međunarodnoj razini (kao što su učinci međunarodnih istraživanja i razvoja na lokalno gospodarstvo). Glavni nalazi u odnosu na svaki od pet lisabonskih ciljeva su sljedeći (vidi Tablicu 1):

- **Unutarnje tržište usluga:** Pretpostavljeno dovršenje unutarnjeg tržišta usluga prema procjenama povećava hrvatski izvoz povećava 4,3 posto u odnosu na razinu iz osnovnog scenarija 2025. (odnosno 4,7 posto iznad osnovice do 2040.godine). Dovođenje unutarnjeg tržišta povećalo bi hrvatski BDP 0,8 posto iznad osnovice 2025. godine, odnosno 1,6 posto iznad osnovice 2040. godine.
- **Smanjenje administrativnog opterećenja:** Procjenjuje se da će 25-postotno smanjenje administrativnog opterećenja u svim zemljama EU povećati BDP u Hrvatskoj za 2,4 posto do 2025. U 2040. godini taj učinak ostaje isti.
- **Povećanje ljudskog kapitala:** Povećanje razine ljudskog kapitala može imati dugoročne prednosti u Hrvatskoj, ali i kratkoročne troškove ulaganja. Prema projekcijama modela, 2025. godine hrvatski BDP bio 0,3 posto veći, a 2040. bi porastao 2,0 posto.
- **Povećanje istraživanja i razvoja:** Povećanje godišnjih izdataka za istraživanje i razvoj u Hrvatskoj s 1,0 posto na 3,0 posto potencijalno može imati snažan učinak na dohodak. Model sugerira da bi 2025. hrvatski BDP mogao biti 6,0 posto viši nego u osnovnom scenariju, a do 2040. narasti 8,2 posto prema osnovici.
- **Povećanje zaposlenosti:** Najveći učinci prema studiji na BDP proizlaze iz povećanja razine zaposlenosti u Hrvatskoj na 65,5 posto. Prema procjenama, BDP će biti 17,7 posto viši od osnovnog scenarija do 2025. godine, odnosno 22,9 posto do 2040.²³

55. **Kumulativni učinak pet gore navedenih učinaka na hrvatski BDP, procijenjen na 26,7 posto do 2025., velik je prema svim standardima.** Za usporedbu, ako se ispuni svih pet ciljeva, BDP u 27 zemalja članica EU-a mogao bi se povećati za 13,3 posto do 2025. godine. Poljska i Rumunjska mogle bi ostvariti slične ukupne rezultate kao Hrvatska, dok bi učinak na Češku Republiku bio skromniji. Kao što pokazuje tablica 1 u nastavku, najznačajniji učinak na razine BDP-a i u zemljama EU 27 i u Hrvatskoj proizlazi iz ostvarivanja ciljne razine zaposlenosti (stupac (1)) i istraživanja i razvoja (stupac (5)). Do učinka ostvarivanja ciljeva vezanih uz istraživanje i razvoj na BDP dolazi, s druge strane, zbog veće produktivnosti radne snage zbog veće zalihe kapitala za istraživanje i razvoj te domaćih efekata i efekata prelijevanja. Cilj koji se odnosi na ljudski kapital, učinci otvaranja tržišta usluga i smanjenje administrativnih prepreka u daleko manjoj mjeri pridonose povećanju BDP-a. Koristi ostvarivanja ciljeva koji se odnose na ljudski kapital za Hrvatsku su skromne, budući da glavni učinak proizlazi iz ciljeva cjeloživotnog učenja, a ne toliko iz drugih mjera jačanja ljudskog kapitala, budući da je hrvatska radna snaga već sada relativno dobro obrazovana.

56. **Model sugerira da bi se hrvatski izvoz mogao povećati za 36,8 posto iznad osnovnog scenarija u 2025., ako se ispune ciljevi iz Lisabonske strategije, što ilustrira neiskorišteni trgovinski potencijal Hrvatske.** U stvari, usporedba procijenjenih trgovinskih učinaka i učinaka na dohodak sugerira da su ukupni izvozni učinci potencijalno veći od učinaka na BDP. Budući da učinci istraživanja i razvoja na BDP u značajnoj mjeri ovise o trgovinskoj integraciji Hrvatske (preko efekta prelijevanja iz istraživanja i razvoja koji se provode u drugim zemljama), ovaj rezultat mogao bi se dodatno poboljšati politikama koje promiču dublju integraciju Hrvatske u globalno gospodarstvo. Oko jedne trećine povećanja izvoza rezultat je komponente istraživanja i razvoja, što je mnogo viši rezultat od rezultata novih država članica, što odražava hrvatske

²³ Valja zapaziti da se jedan razlog tako relativno velikom učinku nalazi u činjenicu što on uključuje bruto ostvarenu korist iz povećanja zaposlenosti, ne uklanjajući sve povezane troškove, koje je vrlo teško modelirati.

nedostatke u području istraživanja i razvoja.²⁴ Ostvarivanje ciljeva u odnosu na zapošljavanje također bi povećalo izvoz (za 14 posto), ali bi manje pridonijelo povećanju izvoza nego istraživanje i razvoj, osobito visoko tehnološke proizvodnje (11,2 posto u usporedbi sa 62 posto na temelju ostvarivanja ciljeva istraživanja i razvoja); pri čemu bi izvoz različitih proizvodnih sektora manje-više odgovarali jednako na povećanje stope zaposlenosti za razliku od većeg učinka ostvarivanja ciljeva istraživanja i razvoja na izvoz sektora visoke tehnologije.

57. **Učinci na potrošnju po stanovniku bili bi manji od učinaka na BDP.** Uz pretpostavku ostvarivanja pet ciljeva, ukupna potrošnja po stanovniku u Hrvatskoj prema procjenama povećala bi se za 21,7 posto do 2025. godine. Manji učinak na potrošnju u odnosu na BDP uzrokovan je negativnim učincima uvjeta trgovine za većinu lisabonskih politika, a posebice za ciljeve koji se odnose na istraživanja i razvoj. Povećanja produktivnosti uzrokovana većim izdacima za istraživanje i razvoj stavljaju pritisak na smanjenje proizvodnih cijena. Stoga se cijene izvoza smanjuju dok se cijene uvoza ne mijenjaju u bitnoj mjeri, posebice u odnosu na uvoz izvan EU-a. Za Hrvatsku i druge zemlje, povećanje zaposlenosti više pridonosi porastu potrošnje nego izdaci za istraživanje i razvoj. Odstupanja u učincima na potrošnju u različitim zemljama i u različitim politikama slični su učincima na BDP.

58. **Realne plaće u Hrvatskoj također bi bilježile rast do 2025., premda skromniji nego rast BDP-a.** Procjenjuje se da bi realne plaće u Hrvatskoj bile 3,6 posto više nego u osnovnom scenariju. To je povećanje usporedivo sa zemljama EU-27, ali je nisko u usporedbi s Češkom Republikom i Rumunjskom. Povećanje realnih plaća slijedi iz veće produktivnosti, uvelike ostvarene većim izdacima za istraživanje i razvoj. Politike unaprjeđenja ljudskog kapitala, trgovinski učinci otvaranja tržišta usluga i smanjenje administrativnog opterećenja umjereno pridonose povećanju realnih plaća. Općenito, pozitivni učinci te četiri politike djelomično su poravnati smanjenjem realnih plaća uzrokovanim povećanjem stope zaposlenosti. Prema projekcijama, povećanje stope zaposlenosti negativno utječe na realne plaće, budući da se marginalna produktivnost smanjuje kako se ostvaruje zadani cilj u odnosu na zaposlenost kroz zapošljavanje relativno manje kvalificirane (obično nekvalificirane) radne snage.

59. **Općeniti, čini se da ti rezultati potkrepljuju politike Lisabonske strategije, posebice ciljevi koji se odnose na zapošljavanje i istraživanja i razvoj predstavljaju glavni element ubrzanja i održanja rasta u Hrvatskoj.** Naravno, ljestvica specifičnih procijenjenih učinaka dijelom reflektira veličinu postojećeg jaza između pokazatelja u Hrvatskoj i pojedinih ciljeva Lisabonske strategije. Politike ostvarivanja tih ciljeva za sobom će povlačiti troškove, što može voditi manjem financiranju za osiguranje drugih važnih javnih dobara, što je učinak koji je potrebno dodatno razmotriti. Uz to, čini se malo vjerojatnim da će zemlje koje daleko zaostaju za lisabonskim ciljevima u dovoljnoj mjeri nadoknaditi zaostatak u tim područjima politike kako bi ostvarile ciljeve do 2015. Ipak, ako se na horizontu zaista pojavljuju velike prednosti, ostvarivanje ovih politika i iza 2015. može svejedno predstavljati privlačnu perspektivu.

²⁴ Šire gledano, povećanje ukupnog izvoza Hrvatske niže je jedino od rezultata izračunatog za Finsku. Ukupni monetarni trošak potrebnih subvencija procjenjuje se na 2 milijarde USD.

Tablica 1: Opći učinci pet lisabonskih ciljeva na Hrvatsku do 2025. godine

	Zapošljavanje	Ljudski kapital	Usluge	Administrativno opterećenje	Istraživanje i razvoj	Ukupno
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
BDP						
Hrvatska	15,7	0,3	0,8	2,4	5,8	26,7
Poljska	15,6	0,4	0,4	2,0	5,4	25,2
Češka Republika	5,5	0,1	1,5	1,7	4,9	14,3
Rumunjska	11,0	0,7	0,3	1,7	11,7	27,2
EU-27	6,3	0,4	0,1	1,5	4,5	13,3
Volumen potrošnje						
Hrvatska	14,0	0,3	1,2	2,2	2,8	21,6
Poljska	13,8	0,3	0,6	1,8	3,2	20,6
Češka Republika	4,8	0,1	1,6	1,5	3,0	11,5
Rumunjska	9,6	0,6	0,5	1,5	7,7	21,2
EU-27	5,6	0,4	0,5	1,3	2,2	10,4
Volumen izvoza						
Hrvatska	14,0	0,3	4,4	2,2	12,2	36,8
Poljska	16,6	0,5	3,3	2,1	8,2	33,7
Češka Republika	6,8	0,2	4,9	1,8	6,7	21,9
Rumunjska	9,5	0,5	2,1	1,5	13,6	29,6
EU-27	6,3	0,4	2,8	1,4	7,1	19,3
Realne plaće						
Hrvatska	-4,6	0,3	1,0	2,2	4,8	3,6
Poljska	-5,8	0,3	0,6	1,8	5,5	2,0
Češka Republika	-2,0	0,1	1,4	1,5	4,8	5,9
Rumunjska	-7,7	0,6	0,4	1,5	14,6	8,4
EU-27	-3,4	0,4	0,6	1,4	5,7	4,6

Napomena: Brojevi u stupcima (2)-(5) predstavljaju relativne promjene iz simulacija politike u prethodnom stupcu u godini 2025. U stupcima (1) i (6), brojke predstavljaju relativne promjene u odnosu na osnovu.

Izvor: Lejour, A.M. et al (2008.): The Economic Effects of the Lisbon Agenda Targets: The case of Croatia (Gospodarski učinci ciljeva Lisabonske strategije: Slučaj Hrvatske), Izvješće korišteno kao priprema za ovo Izvješće.

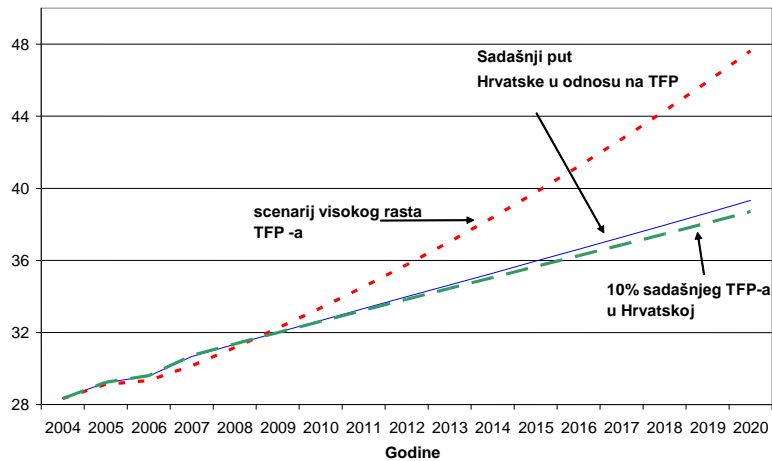
60. **Ne bi trebalo podcijeniti važnost povećanja ukupne faktorske produktivnosti za ubrzanje i održanje gospodarskog rasta u Hrvatskoj.** Radi ilustracije, izvješće koristi osnovnu model dinamičke opće ravnoteže kako bi simuliralo različite uravnotežene putove rasta u Hrvatskoj, u kontekstu tri različite pretpostavke rasta ukupne faktorske produktivnosti. Prvi scenarij (osnovni slučaj) je jednostavna ekstrapolacija sadašnjeg uravnoteženog puta rasta. Drugi scenarij (proizvoljno smanjenje od 10 posto u stopi rasta ukupne faktorske produktivnosti) ima za cilj obuhvatiti stalni učinak na agregatnu ukupnu faktorsku produktivnost gospodarskih politika koje mogu dovesti do pogrešne raspodjele resursa. Treći scenarij koristi nedavno zabilježenu stopu rasta ukupne faktorske produktivnosti u Irskoj (prosječno 2,4 posto),²⁵ kao mjerilo potencijalnog učinka mikroekonomskih reformi i tržišno-orijentiranih institucija.

61. **Gospodarske politike koje potiču brži rast produktivnosti mogle bi smanjiti jaz u dohotku između Hrvatske i SAD-a za gotovo 20 posto do 2020.** Prikaz 14 pokazuje rezultate (u odnosu na relativni dohodak prema SAD-u). U osnovnom scenariju, prihod Hrvatske bi odgovarao razini od 40,2 posto dohotka u SAD-u do 2020. godine; u slučaju negativnog šoka (drugi scenarij), postigao bi 39,4 posto; dok projekcije sugeriraju da bi u slučaju „pozitivnih

²⁵ Vidi Gomes (2008).

politika“ uz učinak uspoređan s onim na Islandu, dohodak u Hrvatskoj postigao 47,6 posto dohotka u SAD-u. Razlika između trećeg i prvog scenarija može se tumačiti kao ilustracija „koristi od gospodarske konvergencije“ iz gospodarskih politika koje rezultiraju povećanjem ukupne faktorske produktivnosti u Hrvatskoj. Izazov stoga leži u tome kako identificirati gospodarske politike koje bi oslobodile izvore rasta produktivnosti u Hrvatskoj.

Prikaz 14: Procjena učinaka povećanja ukupne faktorske produktivnosti (TFP) na rast koristeći pristup dinamičke opće ravnoteže
 Relativni dohodak u odnosu na SAD (%)

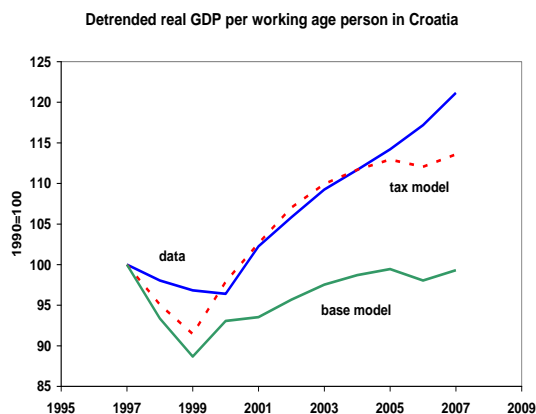
Izvor: Gomes.V (2008.) Gospodarski rast i predviđanja za Hrvatsku: Analiza opće ravnoteže. Izvješće koje je korišteno kao priprema za ovo Izvješće.

62. Iako se u ovom izvješću ne analizira veličina državne administracije, važno je naglasiti da bi šire razmatranje strategija rasta u Hrvatskoj trebalo uzeti u obzir prednosti koje bi niža razina oporezivanja (što ukazuje i na smanjenje države potrošnje) imala na dugoročni rast (Okvir 3 iznosi simulaciju potencijalnih koristi nižih stopa poreza).

63. Različiti dijelovi četvrtog poglavlja analiziraju koje bi gospodarske politike mogle pridonijeti aktiviranju potencijalnih izvora gospodarskog rasta u Hrvatskoj koji su identificirani u ovom odjeljku, tj.: (i) povećanje doprinosa radne snage (povećanje zaposlenosti); (ii) povećanje (ukupne faktorske) produktivnosti; (iii) produbljivanje trgovinske integracije; i (iv) poticanje tehnološkog napretka i inovacija. Konačno, sažetak ključnih preporuka izvješća iznesen je u Poglavlju 5.

Okvir 3: Rast i veličina državne administracije Odabir između sadašnjeg i budućih naraštaja (međugeneracijski kompromis)

Prikaz 1: Pitanja oporezivanja u Hrvatskoj – pristup dinamičke opće ravnoteže

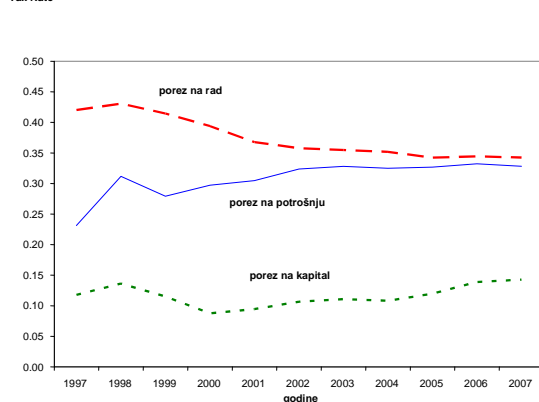

Prikaz 1 pokazuje da se dinamički model opće ravnoteže bolje uklapa u nedavnu putanju rasta Hrvatske jednom kada se uzme u obzir oporezivanje, nego što bi to bio slučaj ako se ne uračunaju porezni učinci. Taj je rezultat dosljedan nalazima istraživanja poslovnog ciklusa u SAD-u (McGrattan, 1994.).

Prikaz 2 iznosi naše procjene graničnih stopa poreza u RH u razdoblju od 1997. do 2007. godine.

Zatim pretpostavljamo smanjenje poreza na potrošnju i poreza na rad od 2 posto godišnje do godine 2020. To je smanjenje poreza na rad s 35,4 posto u 2007. na 27,2 posto u 2020. i smanjenje poreza na potrošnju s 32,7 posto na 27,2 posto u 2020. godini. Prema procjenama, to smanjenje poreza proizvodi povećanje outputa u 2020. od 9,8 i gotovo 10 posto u scenariju visoke stope rasta u kojem se ostvaruju lisabonski ciljevi

Prikaz 2: Procijenjene granične porezne stope 1997.-2007

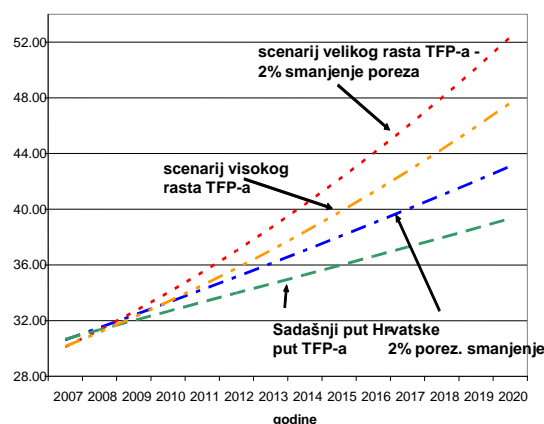
Prikaz 3 prikazuje učinak pretpostavljenog smanjenja poreza na putanju rasta u Hrvatskoj.

Što je potrebno kako bi se generirao ovaj učinak? Smanjenje razine oporezivanja u Hrvatskoj u konačnici zahtijeva dosljedna smanjenja javnih izdataka. Ukupno porezno opterećenje u Hrvatskoj – koje iznosi oko 35 posto BDP-a – je za oko tri postotna boda više od prosjeka EU-10. Međutim, održivost javnog duga sugerira da smanjenje poreza istovremeno zahtijeva poduzimanje mjera smanjenja odgovarajućih izdataka i mjera restrukturiranja. Modeli restrukturiranja izdataka predstavljeni su za sedam sektora u nedavno objavljenom Pregledu javnih financija za Hrvatsku za 2008. godinu (Croatia Public Finance Review).

Pregled posebice pokazuje učinak socijalnih transfera, posebice mirovina, u ukupnih izdacima. Sa stanovništvom koje stari, udio starijih osoba koje primaju mirovine već sada prelazi postotak stanovništva radne dobi. Mirovine predstavljaju izazov u cijeloj regiji Europe i Središnje Azije, ali je situacija u Hrvatskoj posebno pogoršana relativno velikom stopom ovisnosti, velikodušnim naknadama i nižim razinama zaposlenosti.

Prikaz 3: Simuliranje učinaka smanjenja poreza – pristup dinamičke opće ravnoteže

Relativni dohodak u odnosu na SAD (%)

U Pregledu se također raspravlja o različitim alternativama za rješavanje ovog pitanja, uključujući postupno povećanje dobi za mirovinu za žene na 65 godina. Koliko god da reforme socijalne sigurnosti mogu biti politički složene, trenutna situacija odražava implicitan odabir u korist životnog standarda sadašnjih naraštaja na štetu životnog standarda budućih naraštaja.

Izvor: Izradilo osoblje Banke, na temelju Gomes, V. (2008.): Economic Growth and Predictions for Croatia: A General Equilibrium Analysis. Izvješće koje je korišteno kao priprema za ovo Izvješće; i Svjetska banka (2008.): Croatia Public Finance Review (Pregled javnih financija za Hrvatsku).

4. Aktiviranje rasta u Hrvatskoj: Smjer gospodarske politike?

A. Povećanje zaposlenosti

64. **Stope sudjelovanja na tržištu rada među muškarcima najproduktivnije dobi su u Hrvatskoj neobično niske.** Niska dob odlaska u mirovinu i vrlo ograničeno sankcioniranje ranog umirovljenja umanjuju poticaje za sudjelovanje radnika na tržištu rada. Negativni poticaji vezani uz naknade za branitelje također pridonose ovom rezultatu. U odnosu na propuštene mogućnosti rasta, ovaj fenomen može biti posebice skup: korisnici te vrste programa su najvjerojatnije primarni privređivači najproduktivnije dobne skupine. Za razliku od starosnih mirovina i naknada braniteljima, čini se da sustav naknada za nezaposlene nema značajnog učinka na efektivnu ponudu radne snage. Niska stopa zamjene (25 posto) i ograničeno trajanje naknade impliciraju da su negativni poticaji na ponudu radne snage koje stvara sustav naknada za nezaposlene ograničeni. Osim toga, manje od ¼ nezaposlenih uistinu dobiva naknadu za nezaposlene. Sustav može poticati ljude da rade u neformalnom sektoru i istovremeno primaju naknadu za nezaposlene, ali vjerojatno stvara relativno malo u smislu poticaja za ukupno povlačenje radne snage (vidi Okvir 4).

65. **Mirovinski sustav potiče rano povlačenje radne snage iz više razloga.** Kao prvo, politika prijevremenog umirovljenja koja namjerno se poticala tijekom 1990.-tih kako bi se razriješile napetosti na tržištu rada uzrokovane tranzicijom. Kao drugo, Hrvatska je imala vrlo nisku službenu dob za odlazak u mirovinu - 60 godina za muškarce i 55 za žene – sve do 2008. godine (od 2008. dob za mirovinu iznosi 65 godina za muškarce i 60 za žene). Kao treće, niska stopa prirasta mirovine u sustavu koja implicira da kasniji odlazak u mirovinu nije dovoljno nagrađen, a rani odlazak u mirovinu nije penaliziran.²⁶ Uz to, regulativa o minimalnoj mirovini značajno smanjuje poticaje za dulji rad, posebice za radnike s niskim plaćama. Četvrto, postoje visoke stope zamjene za određene kategorije radnika, uključujući policiju, vojsku i branitelje. Konačno, čini se da su labava pravila kakva su u prošlosti postojala za dodjelu invalidskih mirovina pogodovala zlouporabama sustava.²⁷ Dakle, oblik mirovinskog sustava predstavlja važan čimbenik za nisko sudjelovanje starijih radnika radne dobi.

66. **Daljnji čimbenik koji utječe na stope nezaposlenosti je relativno visok trošak radne snage.** Ovo izvješće utvrđuje da realne plaće i produktivnost zajedno objašnjavaju gotovo polovinu varijacija u potražnji za radnom snagom u proizvodnom sektoru²⁸. Prema regionalnim standardima, plaće su visoke u odnosu na produktivnost radne snage (slovenske plaće, primjerice, su za gotovo 30 posto više nego plaće u Hrvatskoj, ali je produktivnost radne snage veća za 45 posto u odnosu na razinu u Hrvatskoj, što čini slovenske radnike konkurentnijima). Porezi na rad nisu posebno visoki u usporedbi s regionalnim standardima te ne mogu objasniti visok trošak radne snage u Hrvatskoj u usporedbi s njezinim regionalnim konkurentima.²⁹ Objašnjenje takve neusklađenosti između razine plaća i produktivnosti je možda pojava određivanja plaća „dominirana iznutra“. U takvom procesu, plaće u javnom sektoru određuju najniže plaće dostatne za induciranje ponude rada (*reservation wages*) koje se prenose na ostatak gospodarstva kroz pregovore sindikata čija je moć pregovaranja ojačana strogom zaštitom zapošljavanja.

²⁶ Do 2008., osobe koje su otišle u mirovinu prije službene dobi za mirovinu dobivale su mirovinu koja je bila 24 posto niža u odnosu na osobe koje su čekale službenu dob umirovljenja. Od 2008. je razlika smanjena na svega 9 posto, uslijed čega je prijevremeno umirovljenje čak i jeftinije.

²⁷ Detaljni opis sustava socijalne zaštite u Hrvatskoj i analiza efekata na tržištu rada sadržana je u Crnković-Pozaić (2008.).

²⁸ Escribano et al. (2008.) "Croatia Investment Climate Assessment", Izvješće koje je korišteno kao priprema za izradu ovog Izvješća.

²⁹ Porezni klin – razlika između ukupnih troškova radne snage za poslodavca i neto plaće zaposlenika, izražena kao postotak ukupnih troškova rada – u Hrvatskoj iznosi 40,3 posto, što je niže nego u Mađarskoj (45,8%), Slovačkoj Republici (42,0%) ili Sloveniji (42,6%); sve su to zemlje u kojima je jedinični trošak za radnu snagu niži nego u Hrvatskoj. Tako da se čini da je jedinični trošak radne snage u Hrvatskoj visok iz drugih razloga, a ne razloga oporezivanja rada.

67. **Mogućnost smanjenja poreznog klina je ograničena.** Iako porezi na rad nisu visoki prema standardima drugih europskih gospodarstava, oni su visoki prema svjetskim standardima s obzirom na razinu dohotka u Hrvatskoj. To je zato što su porezi na rad prema svjetskim standardima relativno visoki u svim novim zemljama EU-10 (i viši nego u drugim zemljama s usporedivom razinom dohotka). Primjerice, u usporedbi s procijenjenim poreznim klinom u Hrvatskoj od 37,2 posto ukupnog troška rada, porezni klin je samo 17,3 posto u Južnoj Koreji te samo 23,8 posto u Irskoj, zemlji s mnogo višom razinom dohotka. Visoki porezi na rad u tranzicijskim gospodarstvima Središnje Europe, uključujući Hrvatsku, uglavnom su uzrokovani dizajnom mirovinskih sustava tih država, posebice visokom pokrivenošću i relativno visokim stopama zamjene. Za razliku od toga, u zemljama s niskim porezima na plaće su mirovinski sustavi manje velikodušni, bilo u odnosu na pokrivenost (Koreja) ili u odnosu na stope zamjene (Irsko). Stoga, postoje ograničenja u odnosu na sposobnost Hrvatske u smislu smanjenja poreza na plaće, uz istovremeno zadržavanje mirovinskog sustava u njegovom trenutnom obliku.

68. **Drugi čimbenik koji priječi porast zaposlenosti je restriktivna regulativa tržišta rada, usprkos poboljšanjima uvedenim temeljem reforme iz 2003.** Revidiranim Zakonom o radu koji je usvojen 2003. godine olabavljena su neka ograničenja koja je nametao prethodni Zakon. Međutim, dokazi pokazuju da su uz otpuštanje viška radnika još uvijek vezani visoki troškovi postupka i monetarni troškovi. Troškovi otpuštanja ne samo da su viši nego u državama s dobro funkcionirajućim tržištima rada, kao što su Danska i Irsko, već su viši i u usporedbi s regionalnim konkurentima Hrvatske, kao što su Bugarska, Mađarska, Srbija ili Slovačka. Troškovi zapošljavanja su također visoki. Hrvatska također ostvaruje loše rezultate i u odnosu na druge dimenzije fleksibilnosti tržišta rada. Radi ilustracije, indeks teškoća kod zapošljavanja je u Hrvatskoj viši nego u svih zemalja EU-10, osim u Rumunjskoj i Sloveniji, a značajno je viši od onog koji bilježe dobro funkcionirajuća gospodarstva EU-petnaestorice, kao što su Danska, Irsko i Ujedinjeno Kraljevstvo.

69. **Nepovezanost kvalifikacija sa zahtjevima tržišta koju odražava izuzetno veliki udio dugoročne nezaposlenosti predstavlja treći uzrok visokih stopa nezaposlenosti.** Postoji deficit radnika s tercijskim i sekundarnim tehničkim obrazovanjem, a istovremeno višak radnika koji imaju niži stupanj obrazovanja od sekundarnog (uključujući strukovno) te s općim sekundarnim obrazovanjem. U kontekstu zanimanja, postoji velika potražnja za stručnjacima, tehničkim strukama te kvalificiranim radnicima (u uslugama i industriji); istovremeno postoji prevelika ponuda činovnika, trgovaca i radnika u elementarnim zanimanjima (vidi Prikaz 15).

70. **Jaz koji u Hrvatskoj postoji u odnosu na kvalifikacije vezan je uz sljedeće čimbenike:** (i) ograničena obrazovna postignuća radne snage, (ii) manjkavosti u ponudi strukovnog obrazovanja i osposobljavanja, uključujući neodgovarajuću podudarnost između ponuđenih tečajeva i potreba tržišta rada, (iii) malo sudjelovanje u cjeloživotnom učenju i (v) rigidnost tercijskog obrazovanja da se prilagodi potrebama gospodarstva. Očekivanja u odnosu na trajanje školske dobi (broj godina obrazovanja koje reprezentativno dijete može očekivati) koja su 2006. iznosila 13,5 godina³⁰ nisu dobra u usporedbi s prosjekom EU-27 (15,6 godina) i drugim međunarodnim konkurentima (npr. 16,7 godina u Sloveniji). Premda je udio kvalificiranih stalnih radnika u Hrvatskoj sličan je razini Irske (66 posto), ipak je ispod Estonije (77 posto) i Rumunjske (83 posto).³¹

³⁰ EDSTAT

³¹ ICS za Hrvatsku za 2008. i Baza podataka Svjetske banke o poduzetništvu.

Okvir 4: Utjecaj hrvatskog sustava socijalne skrbi na sudjelovanje na tržištu rada: Ilustracija

Hrvatski sustav socijalne skrbi pruža negativne poticaje za sudjelovanje na tržištu rada za osobe koje su na donjem kraju ljestvice zarade. Većina naknada vezana je uz status korisnika kao nezaposlene osobe. Zbog labave administracije, sustav je podložan zlouporabama, budući da je moguće kombinirati brojne različite naknade te na taj način povećati „plaću suzdržavanja“ obitelji (reservation wage).

Primjerice, peteročlana obitelj u kojoj su oba roditelja s niskim kvalifikacijama prijavljena kao nezaposlena bolje prolazi ako živi od socijalne pomoći nego da sudjeluje u formalnom gospodarstvu. Ako otac dobiva naknadu za nezaposlene koja iznosi 1.200 kn mjesečno, a nezaposlena majka socijalnu pomoć od 400 kn mjesečno te dječji doplatk u iznosu od 274 kn po djetetu i 1.633 kn za treće dijete u obitelji (i uz pretpostavku da oba roditelja zarađuju između 1.000-1.420 kn neto radeći u neformalnom gospodarstvu), obitelj bolje prolazi ako ostane izvan formalnog sektora. Njihova ukupna zarada iznosi 6.506 kn, što je više od stvarne neto plaće osoba koje imaju samo osnovno obrazovanje, a da rade u formalnom gospodarstvu.

Ako se pogledaju naknade koje dobivaju branitelji, može se doći do sličnog zaključka. Postojeći zakonodavni okvir stvara kulturu ovisnosti o naknadama, posebice na donjem kraju dohodovnog spektra.

Izvor: na temelju Crnković-Pozaić, S. (2008.). "Effects of Legislation, Policy and Institutions on Labor Force Participation." Izvješće koje je korišteno u pripremi ovog Izvješća.

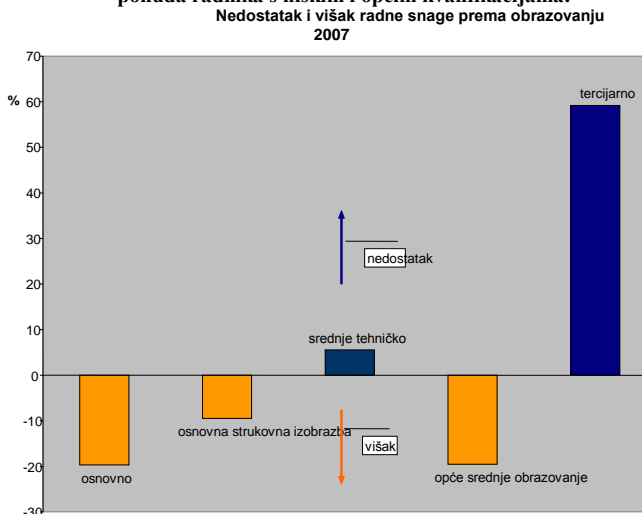
71. Neusklađenost ponude radne snage i potražnje djelomično je uzrokovana ekvivalentnom neravnotežom u osiguranju strukovnog obrazovanja.

Strukovne škole obično osiguravaju obrazovanje na temelju svoje vlastite raspoloživosti učitelja, tečajeva i objekata, a tek u ograničenoj mjeri na temelju odabira učenika (a time i potreba tržišta). Postoji nedostatak odgovarajućih informacija o potražnji za obrazovanjem i vještinama, dok se financiranje pristupa na prilično tradicionalan način, pri čemu privatni sektor igra tek manju ulogu. I u Hrvatskoj postoji situacija da osobe koje završe više razine strukovnog obrazovanja imaju veće plaće što je slučaj i u drugim zemljama, ali još uvijek treba utvrditi koje stvarne učinke ima postojeće strukovno obrazovanje na zapošljivost osoba koje se tako obrazuju.

72. Cjeloživotno učenje uglavnom je pokriveno politikama obrazovanja odraslih, što predstavlja motrište kojim se podcjenjuje važnost učenja u ranim godinama te na svim razinama obrazovanja.

Težište politike uglavnom je bilo na pristupu socijalne uključenosti, uz određeni naglasak na prekvalificiranje nezaposlenih radnika (kroz mjere aktivne politike tržišta rada). Nadogradnja kompetencija već zaposlenih osoba je, međutim, u velikoj mjeri prepuštena poslodavcima i zaposlenima. Ipak, u 2008., tek je 28 posto hrvatskih poduzeća osiguralo formalno obrazovanje svojim stalnim zaposlenima (u usporedbi s 33 posto u Rumunjskoj i 65 posto u Estoniji). Ograničena ponuda edukacija u privatnim poduzećima pridonosi ograničenoj razini kvalifikacija te neusklađenosti ponude i potražnje, ograničavajući doprinos ljudskog kapitala gospodarskom rastu u Hrvatskoj.

Prikaz 15: Neusklađenost na hrvatskom tržištu rada – nedostatak radnika s visokim i specijaliziranim kvalifikacijama i prekomjerna ponuda radnika s niskim i općim kvalifikacijama.

Napomena: Indeks (relativnog) pomanjkanja kvalifikacija definiran je kao $(v_i/a_i - 1) \cdot 100$, pri čemu je v_i udio nepopunjenih radnih mjesta u kategoriji kvalifikacija i u ukupnom broju nepopunjenih radnih mjesta, a a_i je udio tražitelja posla u kategoriji kvalifikacija i u ukupnom broju tražitelja posla.

Izvor: Radna snaga u Republici Hrvatskoj, drugo tromjesečje 2007., Hrvatski zavod za statistiku; Mjesečni statistički bilten 12, XX/2007., Hrvatski zavod za zapošljavanje; Izračuni djelatnika Banke.

73. **Informacije o vezi između tercijarnog obrazovanja i tržišta rada su oskudne.** Međutim, prema MZOS-u (2007a), rigidnost tercijarnog obrazovanja i ograničena sposobnost prilagođavanja potrebama gospodarstva podvrgnuta je velikim kritikama. Potrebe tržišta rada još uvijek se ne ocjenjuju sustavno, a određivanje upisnih kvota u tercijarnom obrazovanju odražava učinke inertnosti. Do najnovijeg porasta broja studenata došlo je na temelju kvazi-tržišnih načela³², dok su javno financirani programi zadržali status quo ili su se neznatno smanjili, a povećani interes za višim obrazovanjem odražava se u većem broju upisa studenata koji plaćaju školarine, kao i izvanrednih studenata. Nedavna uspostava novih obrazovnih ustanova izvan sveučilišta ukazuje na pretpostavku boljeg reagiranja na potrebe tržišta.

74. **Kontinuirane prilagodbe europskom Bolonjskom procesu za više obrazovanje³³ trebaju se uskladiti s temeljitom modernizacijom studijskih programa te podržati odgovarajućom raspodjelom sredstava** – u smislu objekata, predavača i dodatnih sredstava za konkretne projekte. Inertnost koja još uvijek prevladava u velikom dijelu sektora tercijarnog obrazovanja treba se poljuljati kroz transparentnu evaluaciju i sustave osiguranja kvalitete. Evaluacija studijskih programa polučila bi koristi ako bi bila usmjerena prema stvarnoj reformi nastavnog programa, a ne samo prema promjeni naziva. Posebnu pozornost treba posvetiti zapošljivosti studenata koji diplomiraju. Na tom su području javna rasprava i kampanja podizanja svijesti, uz snažnu uključenost predstavnika tržišta rada od ključnog značaja kako bi se iskoristio potencijal osoba koje diplomiraju u smislu ispunjavanja zahtjeva na tržištu rada.

75. **Funkcionalna integracija hrvatskih sveučilišta je kritičan preduvjet dugoročne reforme.** Postojeći institucionalni aranžmani (u okviru kojih svaki pojedini fakultet zadržava samostalnost u odlučivanju) priječe provedbu dosljedne sveučilišne strategije te predstavljaju prepreku interakciji između sveučilišta (u cjelini) i njegovog gospodarskog i socijalnog okruženja. To je posebice važno za definiranje suvise upisne politike koja bi odražavala potrebe tržišta rada, kao i za službe koje se bave profesionalnim usmjeravanjem, poduzetničke centre i druge mehanizme koji mogu olakšati uspješan ulazak osoba sa sveučilišnim obrazovanjem u svijet zapošljavanja (uključujući samo-zapošljavanje). Bolja integracija sveučilišta također bi imala povoljan učinak na inovacije i aktivnosti prijenosa znanja.

76. **Nadalje, službe za profesionalno usmjeravanje u karijeri koje bi pomogle olakšati ulazak osoba sa sveučilišnim obrazovanjem na tržište rada gotovo da i ne postoje.** Takvi bi centri trebali poslužiti kao sučelje između studenata/diplomanata i regionalnog tržišta rada, osiguravajući informacije i smjernice te pomažući u razvoju vještina potrebnih za uspješno sudjelovanje na tržištu rada. Međutim, s obzirom na nedostatak funkcionalne integracije hrvatskih sveučilišta usprkos nekim nedavnim inicijativama, takvi centri još nisu u funkciji. Poduzetnički centri mogli bi preuzeti komplementarne funkcije u odnosu na centre za usmjeravanje u karijeri te osigurati studentima poduzetnička znanja, vještine i kompetencije, kao i eventualne poduzetničke inkubatore. Neke sveučilišne katedre osiguravaju neke funkcije takvih centara (npr. Fakultet elektrotehnike i računarstva u Zagrebu), ali poduzetnički centri još nisu stavljeni na politički dnevni red. Premda poduzetnički centri mogu igrati posebno korisnu ulogu u kratkoročnom razdoblju, cilj za srednjoročno razdoblje trebao bi se odnositi na usmjeravanje inovativnog razmišljanja i poduzetničkih vještina u studije visokog obrazovanja.

³² Babić, Matković and Šošić (2006), "Structural Changes in Tertiary Education and Impacts on the Labour Market" (Strukturne promjene u tercijarnom obrazovanju i učinci na tržište radne snage), Croatian Economic Survey 2006. i dokument koji je korišten u pripremi ovog Izvješća.

³³ Bolonjski proces koji je pokrenut 1999. godine je inicijativa oblikovana za promicanje veće dosljednosti i usporedivosti standarda u sektoru tercijarnog obrazovanja u različitim europskim zemljama.

77. **Mogle bi se razmotriti sljedeće mjere kako bi se podiglo sudjelovanje radne snage i pomoglo Hrvatskoj da ostvari i po održi više stope gospodarskog rasta³⁴:**

- *Usklađivanje poticaja za ponudu radne snage kroz:* (i) revidiranje poticaja za rani odlazak u mirovinu koji implicitno postoje u važećem zakonodavstvu nastojati osigurati bolje poticaje za starije osobe za povratak na posao; (ii) ponovno ocjenjivanje učinaka neograničenog trajanja isplate naknada za nezaposlene starijim radnicima; (iii) integriranje trenutno neaktivne mlađe populacije kao što su branitelji i velik dio korisnika sustava socijalne skrbi nazad na tržište rada kroz ocjenu i prilagodbu njihovih prednosti; (iv) usvajanje migracijske politike koja je više usmjerena na budućnost, uključujući selektivnu imigraciju osoba u deficitarnim zanimanjima; i (v) ocjenu djelotvornosti postojećih demografskih politika.
- *Povećanje potražnje za radnom snagom kroz:* (i) jačanje fleksibilnosti tržišta rada (smanjenje troškova otpuštanja, omogućavanje fleksibilnijeg radnog vremena i prava socijalne sigurnosti); te (ii) ograničavanje umjetnih povećanja troškova rada (eventualno ukidanjem odredbe o obvezatnoj primjeni kolektivnih ugovora na sve radnike u određenoj branši, kao i kroz provedbu minimalne plaće);
- *Smanjenje neusklađenosti postojećih i potrebnih kvalifikacija kroz jačanje osjetljivosti strukovnog obrazovanja i tercijarnog obrazovanja na potrebe tržišta rada kroz osiguranje* (i) boljih informacija o profesionalnim/strukovnim trendovima na tržištu rada; (ii) transparentne informacije o statusu zapošljavanja osoba koje završe strukovno obrazovanje i programe visokog obrazovanja; (iii) funkcionalnu integraciju hrvatskih sveučilišta; i (iv) fleksibilne prilagodbe upisnih kvota za tečajeve.
- *Jačanje sustava cjeloživotnog učenja u Hrvatskoj (LLL) kroz:* (i) izradu Strategije cjeloživotnog učenja koja bi obuhvaćala sve oblike učenja (a ne bila ograničena samo na obrazovanje odraslih); (ii) povećanje sudjelovanja u obrazovanju odraslih; (iii) uključivanje poslodavaca (kao i studenata i diplomanata) u upravljanje ustanovama strukovnog i visokog obrazovanja.³⁵ Kratka ilustracija uspješnih modela cjeloživotnog obrazovanja drugdje u Europi predstavljena je u Okviru 5.

78. **Strategija povećanja stope zaposlenosti vjerojatno nudi najveći potencijalni povrat u smislu povećanja i održavanja gospodarskog rasta.** Međutim, međunarodna iskustva pokazuju da su reforme radne snage također često politički najkontroverznija kategorija reformi. Veće sudjelovanje radne snage može rezultirati – prema procjenama iznesenima u izvješću – smanjenjem prosječnih realnih plaća, što će samo po sebi može uzrokovati otpore. U teoriji su kompenzacijski mehanizmi moguće rješenje za uska grla političke ekonomije, ali njihov dizajn i provedba podliježe neizvjesnostima i drugim institucionalnim ograničenjima koja su specifična za svaku pojedinu reformu i teško ih je generalizirati. Ipak, kao što međunarodna iskustva pokazuju, kombiniranje fleksibilnosti u zapošljavanju i otpuštanju (fleksibilnost za poslodavce) s relativno visokim naknadama za nezaposlene radnike (sigurnost prihoda za zaposlene) – takozvani model *fleksigurnosti (flexsecurity)* koji je po prvi puta primijenila Danska tijekom 1990.-tih – predstavlja obećavajući pravac koji vrijedi istražiti.

³⁴ Detaljnija rasprava o tim mjerama daje se u cjelovitom izvješću.

³⁵ Međutim, kao bi se ostvarili rezultati tih mjera, nužno će biti potrebno vrijeme. U takvom kontekstu, bilo bi korisno privući visoko kvalificirane useljenike, posebice u sektorima u kojima postoji potražnja za takvim radnicima. Međutim, ne postoji sveobuhvatna migracijska politika.

Okvir 5: Europski primjeri dobre prakse na području cjeloživotnog učenja: Finska i Irska

Finska i Irska su dva primjera zemalja koje su načela cjeloživotnog učenja ugradila u velik broj obrazovnih politika. U Finskoj godišnje 23,1 posto radnog stanovništva sudjeluje u mjerama cjeloživotnog učenja koje se protežu i na umirovljenike. U državnom proračunu, oko 13 posto izdataka Ministarstva obrazovanja otpada na obrazovanje odraslih, ali većinu edukacija financiraju poslodavci (Tahvainen, 2006.). U Irskoj je sudjelovanje nešto niže (7,5 posto), a težište politike je pretežito usmjereno na ishode na tržištu rada (cf. EIS, 2008.). Također, mogla bi biti korisna i rasprava o novijim slovenskim iskustvima u odnosu na obrazovanje odraslih. Ključne lekcije iz finskog i irskog iskustva su sljedeće:

Kao prvo, pristup cjeloživotnom učenju i stjecanje kompetencija trebalo bi biti jednostavno, troškovno-učinkovito i prilagođeno individualnim potrebama. To je posebice važno u slučaju ljudi s nedovoljnim ili zastarjelim obrazovanjem ili edukacijom ili za one koji trebaju aktualizirati svoje strukovne kvalifikacije. Finska (Ministarstvo obrazovanja - financije, 1999.; Tahvainen, 2006.) je smanjila prag za obrazovanje i edukaciju odraslih kroz individualne studijske programe na razumno trajanje, budući da se nadograđuju na prijašnje učenje i iskustvo. Osobe koje su već aktivne u radnom životu dobivaju priliku studirati kako bi stekle kvalifikacije utemeljene na kompetencijama koje kvalifikacije tržište rada već priznaje. Razvijen je sustav stjecanja kvalifikacija utemeljenih na kompetencijama, neovisno o načinu stjecanja znanja i vještina. Mogućnost nadograđivanja obrazovanja i edukacije na prethodna učenja skratila je vrijeme studiranja u obrazovanju odraslih u Finskoj za više od trećine. Osigurane su informacije, individualno usmjeravanje, osobni planovi studiranja, usmjeravanje kroz studij i financijska pomoć za zrele studente kako bi se odrasle potaklo da se odluče na obrazovanje i edukaciju te završe svoje studije. Vrijeme studija je zadržano na razumnoj razini kako bi se spriječilo da trajanje studija postane preprekom. Nadalje, naknade za nezaposlene vezane su uz izobrazbu.

Kao drugo, tečajevi i kvalifikacije organizirani su na fleksibilan i modularan način koji ih približava potrebama individualnih polaznika. Odraslima je dana mogućnost studiranja radi stjecanja strukovnih kvalifikacija, ili dijela strukovnih kvalifikacija te drugih studija koji poboljšavaju njihovu zapošljivost i njihov kapacitet za daljnje učenje. Posebna pozornost posvećuje se osobama koje su napustile školovanje, uključujući one koji su obustavili svoje tercijarno obrazovanje te im se pružaju prilike da nastave sa studijem. Iskustva pokazuju da modularni oblik treba nadopuniti fleksibilnim vremenom i načinima pružanja obrazovanja, kao i osiguranje jednakog postupanja prema različitim skupinama studenata. Otvoreno učenje i učenje na daljinu može riješiti neke od geografskih i vremenskih prepreka s kojima su suočeni brojni polaznici. Razvijene su i institucije podrške. Sustav javnih knjižnica kako u Irskoj tako i u Finskoj osigurao je dragocjenu podršku polaznicima. U irskom slučaju, knjižnice su podržale odrasle polaznike takvih edukativnih programa na način da su premostile informacijski jaz, podržale učenje na daljinu, jačale pismenost i vještine korištenja ICT tehnologije, osiguravajući informacijske resurse, materijale i materijale za studij kao i uvodeći poveznice između poslovnog sektora te sektora obrazovanja i edukacije te zajednice općenito (TF-IRL, 2002.).

Kao treće, koristi se velik broj raznolikih mehanizama upravljanja i financiranja kako bi se olakšao pristup cjeloživotnom učenju te ga se osmislilo u skladu s potrebama poslodavaca i zaposlenika. Prema jednom modelu, izobrazba je prilagođena potrebama poslodavca. Koristi se u slučajevima zapošljavanja nove radne snage, razvoja strukovnih kvalifikacija zaposlenika, restrukturiranja ili likvidacije poduzeća, kao i u slučajevima kada je potrebno poboljšati individualnu zapošljivost. Ta se izobrazba planira, provodi, kupuje i financira zajedno s poslodavcem i Upravom za rad (Tahvainen, 2006). Uprava za rad obično financira ne više od 50 posto nabavnih troškova izobrazbe koju provode ovlaštene obrazovne institucije. Prema drugom modelu, korištenje kupona za studiranje pilotirano je kao uspješan mehanizam za izobrazbu koju ne inicira i financira poslodavac. Korištenje takvih instrumentata također se razmatra za nastavak obrazovanja na sveučilišnoj razini. U Irskoj je pilot Program obrazovnih mreža dao snažan doprinos obrazovanju unutar poduzeća. 456 tečajeva (većina kojih je bila nova ili značajno unaprijeđena) provedeno je u više od 2.300 poduzeća, za 12.800 sudionika. Program je imao značajan učinak na poticanje malih i srednjih poduzeća da ulože u izobrazbu. 73 posto poduzeća koja su sudjelovala imala su manje od 50 zaposlenih, a 38 posto poduzeća imalo je manje od 10 zaposlenih (TF-IRL, 2002.).

Četvrto, u Finskoj se cjeloživotno učenje ne koristi samo u odnosu na potrebe tržišta rada, već i ja poticanje građanske aktivnosti, obrazovanja u zajednici, socijalnog dijaloga i osnovnih vještina informacijskog društva. Obrazovne usluge sve će više biti usmjerene prema umirovljenicima u skladu s načelom cjeloživotnog učenja.

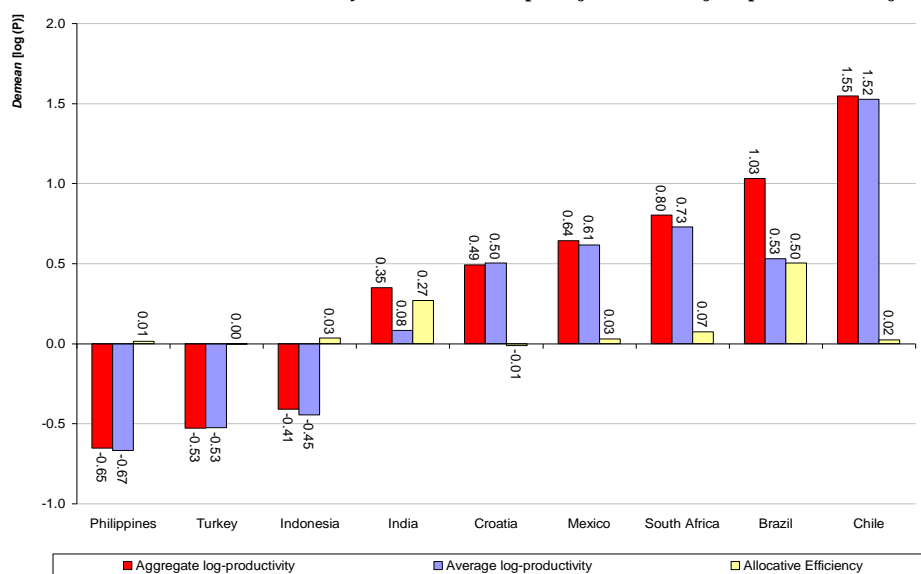
Usprkos velikoj djelotvornosti cjeloživotnog učenja u Finskoj, također je primijećeno da za one koji već imaju bolji stupanj obrazovanja postoji veća vjerojatnost da će sudjelovati u daljnjem obrazovanju. Slijedom toga, najveći izazov je doprijeti do loše obrazovanih slojeva, a upravo oni predstavljaju najveći rizik za nezaposlenost i socijalno isključenje, te uključiti upravo njih u cjeloživotno učenje. U Irskoj, posebna je pozornost posvećena 'ne-tradicionalnim polaznicima', uključujući loše obrazovane osobe, starije osobe, nezaposlene i ekonomski neaktivne građane, kao i one koji rade u malim poduzećima i pripadaju u skupinu niže kvalificiranih zanimanja.

Izvor: Izvješće korišteno kao priprema ovog Izvješća, izradilo osoblje Banke

B. Povećanje produktivnosti

79. **Udio ukupne produktivnosti na koji utječe ulagačka klima je u Hrvatskoj velik.** Udio ukupne produktivnosti na koji utječe ulagačka klima, poznat i pod nazivom *demean* log-produktivnost³⁶ usporediv je s vrijednostima koje bilježe Meksiko i Južna Afrika. Ipak, u usporedbi s drugim zemljama, ulagačka klima u Hrvatskoj utječe na *agregatnu* log-produktivnost (usporedivu s konceptom tehničke učinkovitosti o čemu je bilo riječi ranije u izvješću), uz gotovo zanemariv učinak na *alokativnu* učinkovitost među poduzećima. Od ukupnog učinka ulagačke klime na agregatnu, oko 87 posto moglo bi se pripisati prosječnoj log-produktivnosti, a samo preostalih 13 posto efektu alokacije. To ukazuje na to da ne postoje znatne razlike u učinku čimbenika ulagačke klime u skladu s tržišnim udjelom poduzeća.

Prikaz 16: *Demean Mixed Olley and Pakes* dekompozicija u Hrvatskoj i usporedivim zemljama

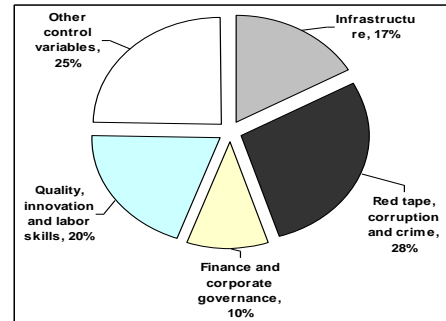
The productivity measure used is the *demean* restricted Solow residual in logs.
Source: Staff calculations with Croatia ICS data.

Izvor: Izradilo osoblje Banke

³⁶ *Demean* log-produktivnost definira se kao udio produktivnosti koji objašnjava ili na koji utječe ulagačka klima mjereno u logaritamskom mjerilu.

80. **Empirijski dokazi sugeriraju da birokratsko opterećenje te kvalifikacije i tehnologija predstavljaju skupine varijabla ulagačke klime koje u najvećoj mjeri (pozitivno ili negativno) pridonose agregatnoj produktivnosti.** Zajednički, doprinos te dvije skupine iznosi gotovo 50 posto ukupnog učinka. Infrastrukturne varijable pridonose dodatnih 17 posto, a čimbenici vezani uz financije i korporativno upravljanje dodatnih 10 posto (Prikaz 17). U okviru dvije glavne gore navedene skupine, nekoliko dodatnih pitanja – „broj dana do dobivanja dozvole za uvoz“, „udio kvalificiranih radnika“ i „udio radnika s računalima“ i „osoblje na računalima“ predstavljaju najvažnije čimbenike. Doprinos infrastrukture podijeljen je na pet različitih čimbenika („postojanje web stranice“; „postojanje vlastitog prijevoza“; „gubici na otpremu na domaćem tržištu“; „dani čekanja na telefonski priključak“ i „gubici zbog prekida u opskrbi električnom energijom“). U slučaju financija i korporativnog upravljanja, glavni učinci proizlaze iz sljedećih varijabla: „nova ulaganja financirana kroz nebankarske financijske institucije“; „nova ulaganja iz vlasničkog kapitala“ i „vanjska revizija“.

Prikaz 17: IC apsolutni doprinosi ukupnoj log-produktivnosti prema blokovima varijabla

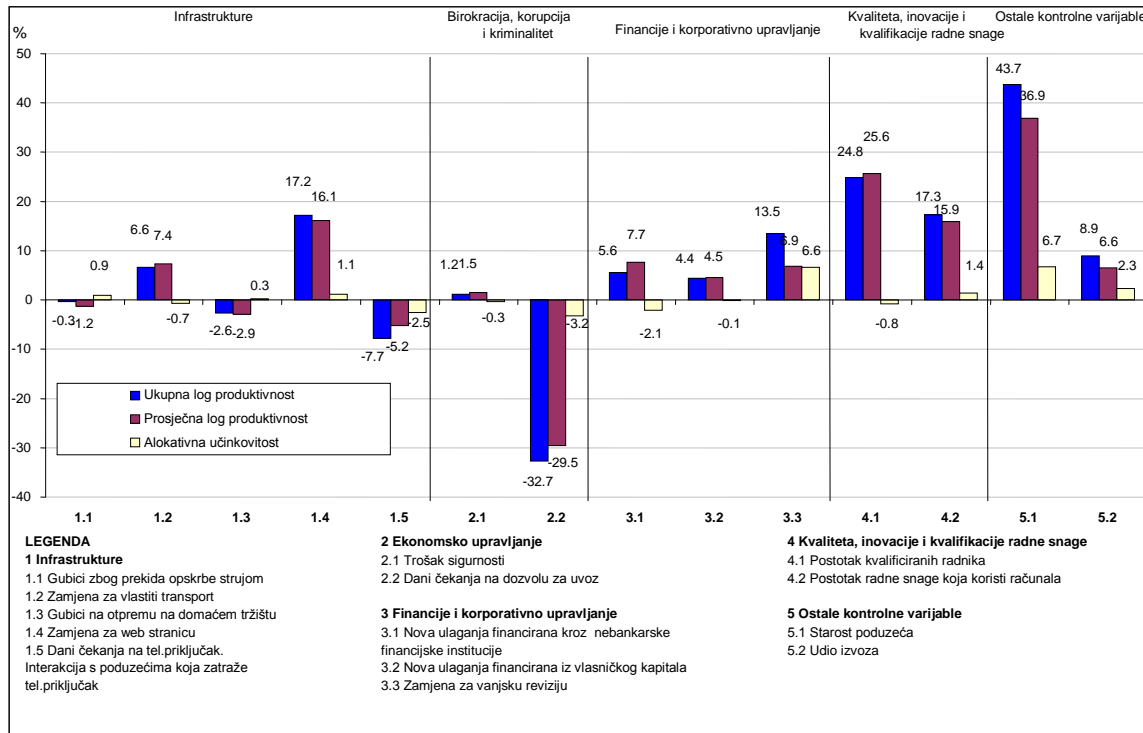
Source: Escribano et al (2008)

81. **Također su utvrđene važne nijanse u odnosu na kanale kroz koje individualne varijable ulagačke klime utječu na agregatnu produktivnost.** Doprinos varijable „dani čekanja na dobivanje dozvole za uvoz“ u prosjeku iznosi -32,7 posto, dok je doprinos alokativne učinkovitosti -3,2 posto, što ukazuje na to da postoji određena predrasuda prema negativnom učinku poduzeća s niskim tržišnim udjelom na produktivnost. Doprinos „udjela kvalificiranih radnika“ na prosječnu log-produktivnost iznosi 24,8 posto pri čemu se negativni učinak na alokativnu učinkovitost (-0,8 posto) oduzima od učinka na prosjek, što ukazuje na to da sva poduzeća u uzorku dijele pozitivni učinak kvalificiranih radnika. Doprinos varijable „radna snaga s računalom“ također se uglavnom očituje kroz prosječni učinak (15,9 od 17,3 njezinog ukupnog doprinosa). Alokativni učinak, međutim, je važniji za varijablu „dummy za vanjsku reviziju“: revizija godišnjih financijskih izvješća od strane vanjskog revizora pozitivno se povezuje s ukupnom log-produktivnošću (13,5 posto), ali najveći doprinos proizlazi iz alokativnog učinka (6,6 posto). To jest, budući da je pozitivni učinak vanjske revizije uglavnom usredotočen na poduzeća s velikim udjelom u prodaji, opći učinak na ukupnu log-produktivnost se značajno povećava. Jedna trećina doprinosa varijable koja se odnosi na dane čekanja na telefonski priključak (Prikaz 18).

82. **Politike povećanja agregatne produktivnosti u Hrvatskoj trebale bi se pozabaviti s oba čimbenika ulagačke klime koja smanjuju tehničku učinkovitost i – što je još važnije u smislu potencijalnog učinka – onima koji priječe dinamiku tržišta.** Stavljanjem težišta na čimbenike ulagačke klime koji imaju najveći učinak na tehničku učinkovitost, politikama bi se potencijalno moglo pridonijeti povećanju agregatne produktivnosti u Hrvatskoj. Rezultati do kojih se došlo temeljem ovog izvješća potvrđuju da se velika povećanja produktivnosti mogu ostvariti kroz poboljšanje uporabe resursa u tipičnom poduzeću te potvrđuju mogućnost povećanja agregatne produktivnosti bez nužnog mijenjanja distribucije ukupnog outputa u korist učinkovitijih poduzeća (proces nadoknađivanja zaostataka od strane poduzeća kako bi se dostigla „najbolja praksa“). Ipak, istovremenim omogućavanjem sila tržišne dinamike za povećanje udjela učinkovitijih poduzeća u ukupnom outputu (alokativna učinkovitost), tvorcima politike mogli bi dodatno povećati magnitudu učinka takvih mjera. U tom smislu, povećanje agregatne

produktivnosti u Hrvatskoj također zahtijeva bavljenje čimbenicima koji priječe dinamiku tržišta - proces „kreativne destrukcije“ – u Hrvatskoj.

Prikaz 18: Doprinos varijabla ulagačke klime na ukupnu i prosječnu log-produktivnost

Napomena: Neto doprinosi bez bilo kojeg drugog čimbenika izvan varijabla ulagačke klime. Zbrojeni, doprinosi ukupnog log-produktivnosti iznose 100 posto. Korištena mjera produktivnosti je ograničeni Solowljev ostatak, radi više detalja vidi privitak o ekonometrijskim metodama.

Izvor: Escibano et al (2008.)

83. **Drugi čimbenik koji ograničava agregatnu produktivnost u Hrvatskoj je kontinuirano velik udio zapošljavanja u poljoprivredi.** 2006. godine, poljoprivredni je sektor zapošljavao više od 14 posto hrvatske radne snage, što je iznosilo više od četverostruko više od prosjeka EU-15. Ipak, hrvatska poljoprivredna proizvodnja manje je učinkovita od zemalja EU-15: primjerice, dodana vrijednost po poljoprivrednom radniku u Hrvatskoj u 2005. bila je tek na polovici razine EU-15. Većina poljoprivrednika bavi se naturalnom poljoprivredom na malim imanjima te s malim ulaganjima u strojeve i opremu. Nadalje, velik dio poljoprivrednog zemljišta i dalje je pod kontrolom države i dalje je manje-više neiskorišten. Kako bi se povećala agregatna produktivnost, Hrvatska će trebati omogućiti većem broju poljoprivrednika pomak prema aktivnostima s većom produktivnošću i/ili povećati produktivnost poljoprivrednog sektora, što opet implicira provedbu tržišnih reformi u poljoprivrednom sektoru (pospješivanje tržišta iznajmljivanja zemljišta i eventualno omogućavanje konsolidacije vlasništva nad zemljom).

Jačanje tržišne dinamike

84. **Dokazi ukazuju na ograničenu tržišnu dinamiku u poduzetničkom sektoru Hrvatske: proces „kreativne destrukcije“ slabšašan je u odnosu na usporedne zemlje.** Stope omjera zatvaranja i otvaranja poduzeća (omjer između broja ulazaka i izlazaka poduzeća s tržišta iskazan kao omjer prema ukupnom broju poduzeća), povećao se s tri na šest posto tijekom razdoblja 2000.-07., što je mnogo niže nego u usporedivim zemljama, kao što su Rumunjska (povećanje s pet na 30 posto); ili Slovenija (pad s 25 posto na 13 posto). Bruto tokovi

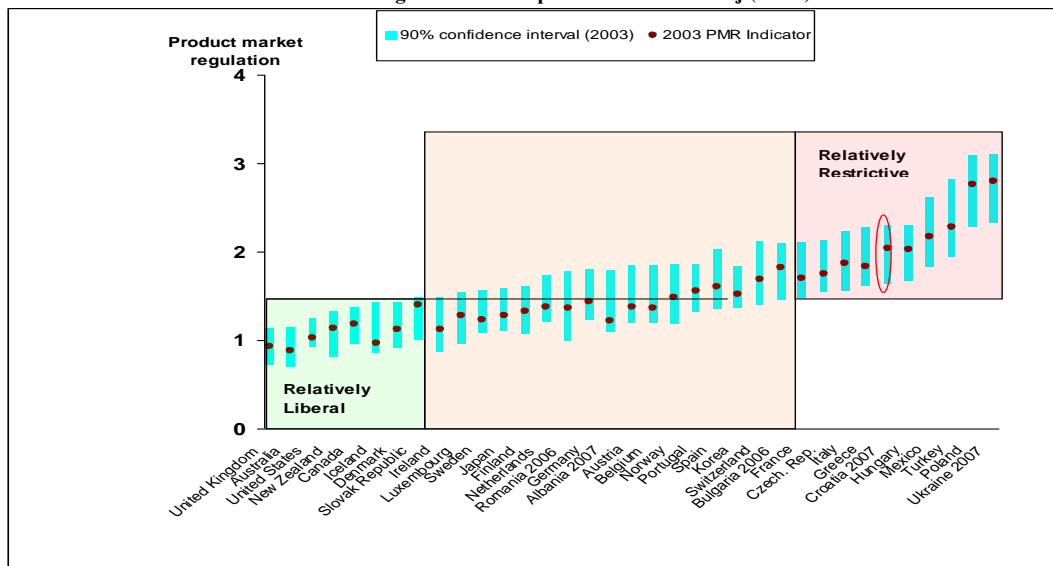
zaposlenosti ukazuju na to da je povećanje zaposlenosti u Hrvatskoj u proteklih deset godina u biti rezultiralo iz manje destrukcije poslova, uz tek mali doprinos ostvaren stvaranjem poslova (što je rezultat koji je suprotan rezultatu iz 1990-ih). Stvaranje poslova u biti je pokretano osnivanjem novih poduzeća, uz tek zanemariv doprinos privatiziranih poduzeća, što je rezultat na koji se često nailazi u tranzicijskim gospodarstvima. Umjesto da bude izvor dinamike, čini se da je korporativno restrukturiranje u Hrvatskoj jedno od velikih tereta porastu produktivnosti.

85. Studija utvrđuje da se temeljni razlog neodgovarajućih koristi iz bolje alokacije resursa još uvijek nalazi u sveobuhvatnoj regulativa tržišta proizvoda koja se proteže na cijelo gospodarstvo. Ovo izvješće prikazuje Hrvatsku kao 6. najrestriktivnije gospodarstvo u krugu od trideset odabranih zemalja u smislu uvjeta konkuriranja na tržištu proizvoda (te da je restriktivnije nego što je predviđeno s obzirom na hrvatsku razinu razvijenosti). Djelomično kao posljedica usvajanja standarda pravne stečevine EU-a (*acquis communautaire*), Hrvatska ima relativno dobre rezultate na području upravne regulative, uključujući regulativu vezanu uz osnivanje poduzeća (Prikaz 19). Drugi pravni zahtjevi za ulazak na tržište, kao što su licence i dozvole te popustljive iznimke u regulativi tržišnog natjecanja ostaju, međutim, područje neusklađenosti s uvjetima za ulazak poduzeća na tržište u gospodarstvima OECD-a. Druga veća neusklađenost jest veličina hrvatskog sektora javnih poduzeća koji je daleko veći kada se uspoređuje sa sličnim zemljama. Nadalje, uključenost države u komercijalne aktivnosti tih poduzeća također se čini suviše intruzivnom ako se uspoređi s drugim zemljama te dodatno narušava konkurenciju u nekoliko ključnih gospodarskih grana. Osim toga, velikodušne državne pomoći i stečajni postupak koji, usprkos usklađenosti s EU, dulje traje i povezan je s više troškova nego drugdje u praksi u Europi, predstavljaju važne prepreke izlasku neučinkovitih poduzeća s tržišta i dodatne prepreke tržišnim silama u Hrvatskoj.³⁷

86. Regulativa ne-prerađivačkih sektora, uključujući maloprodaju i infrastrukturu, također ima važne posredne, ali sigurne učinke na hrvatske izgled za rast. Ne-prerađivački sektori predstavljaju oko dvije trećine gospodarske aktivnosti u Hrvatskoj. To implicira da konačni potrošači i međupotrošači proizvoda iz ne-prerađivačkog sektora u cijelom gospodarstvu moraju snositi troškove neučinkovitosti u tim sektorima koje štite propisi koji nisu orijentirani prema postizanju konkurentnosti. Uslužni su sektori drugdje dokazali da u ključnoj mjeri pridonose povećanju produktivnosti u gospodarstvima OECD-a u proteklim desetljećima. Ipak, to su industrije u kojima postoji manja vjerojatnost konkurencije uvoza, a struktura tržišta često je visoko koncentrirana. U tom kontekstu, odgovarajuća regulativa može aktivirati konkurenciju i ulazak novih subjekata na tržište, ali neprikladni propisi to mogu dodatno ograničiti. Primjenjujući metodologiju OECD-a radi određivanja standarda hrvatske regulative u ne-prerađivačkim sektorima, ovo izvješće je zaključilo da regulativa na područjima energetike, prijevoza i telekomunikacija ima restriktivniji učinak na konkurenciju u Hrvatskoj nego što je to slučaj u zemljama EU-a, iako je usklađenost s pravnom stečevinom EU-a dovela do konvergencije u regulatornim okvirima, posebice na području električne energije i telekomunikacija. Regulativa uslužnog sektora koja se pretežito zasniva na naredbama i kontroli, a ne na poticajima, daljnje je područje koje nije usklađeno s prosječnim gospodarstvima OECD-a.

³⁷ Radi ostalih pojedinosti o regulativi tržišta proizvoda u Hrvatskoj vidi cjelovito Izvješće.

Prikaz 19: Regulatorna tržišta proizvoda u Hrvatskoj (2008.)

Izvor: Izradilo osoblje Banke

Područja za podizanje prosječne produktivnosti

87. **Procedure prelaska preko granice.** Tijekom proteklih godina su se procedure na granicama značajno poboljšale zahvaljujući programu pristupanja EU-u. Hrvatska i dale znatno zaostaje za najboljom praksom u ovom području. Primjerice, raščlamba troškova i vremena potrebnog kako bi se iz Hrvatske izvezaio ili u Hrvatsku uvezaio puni kontejner suhog tereta dugačak 6 metara pokazuje da su poduzetnici koji su 2007. godine bili uključeni u međunarodnu trgovinu trebali provesti 8-9 dana i potrošiti 500 USD na pripremu potrebne dokumentacije za izvoz ili uvoz (što je u izrazitom kontrastu s 2 dana i 65 USD za trgovce koji posluju u Danskoj). Iako se broj potrebnih dokumenata smanjio s 9 u 2005. na 7 u 2007. za izvoz (te s 15 na 8 za uvoz), regulatorno opterećenje koje moraju nositi hrvatski trgovci još uvijek je više nego u gospodarstvima EU-15 i OECD-a. Pojednostavljivanje trgovinskih postupaka, uključujući postupke uvoza, izuzetno je relevantno, budući da uvezeni input predstavlja više od 40 posto ukupnog inputa u hrvatsku proizvodnju.

88. **Kvalifikacije radne snage.** Hrvatska poduzeća zapošljavaju mali postotak kvalificiranih proizvodnih radnika u usporedbi s drugim usporedivim zemljama. Do 2007. godine, hrvatska su poduzeća zapošljavala oko 66 posto kvalificiranih proizvodnih radnika (i zaposlenika i rukovoditelja). Ta brojka u nepovoljnom je odnosu u usporedbi s drugim gospodarstvima višeg srednjeg dohotka, kao što su Rumunjska ili Turska koje su krajem 2004. zapošljavale 83,6 posto i 77,5 posto kvalificiranih radnika. A nije dobra niti u usporedbi sa strukturom radne snage u gospodarstvima višeg dohotka, kao što su Južna Koreja ili susjedna Slovenija u kojima je postotak kvalificirane radne snage dosegao 87 posto i 79,8 posto. Uz to, velika većina kvalificiranih proizvodnih radnika u Hrvatskoj zaposlena je u neizvoznim poduzećima (u usporedbi sa izvoznim) te u poduzećima u javnom vlasništvu (u usporedbi s poduzećima u privatnom vlasništvu), što može ograničiti doprinos koji daju gospodarskoj dinamici i konkurentnosti države.

89. **Uporaba računala.** Relativno visok udio hrvatskih radnika (44 posto) koristilo je računala u proizvodnom procesu u 2007. godini, što je mnogo više od Kine (33 posto) i Indije (15 posto) u 2003. Međutim, udio radne snage koja koristi računala u Hrvatskoj smanjuje se s

veličinom poduzeća (što je rezultat koji se ne vidi na primjeru Brazila ili Indije). Korištenje računala najniže je među mladim poduzećima (slično Brazilu i Indiji) te je intenzivnije u uslužnom sektoru nego drugdje (kao što je to slučaj u većini zemalja u našem uzorku). Računala se najviše koriste u zagrebačkoj regiji (a najmanje u Istri). Poduzeća u domaćem i stranom vlasništvu predstavljaju slične razine korištenja računala, ali poduzeća u privatnom vlasništvu pokazuju višu razinu nego poduzeća u javnom vlasništvu. Već relativno velika difuzija korištenja računala u Hrvatskoj sugerira da možda postoji relativno ograničen dodatni prostor za povećanje tehničke učinkovitosti na ovaj način. Međutim, tek malobrojni nacionalni programi bili su usmjereni prema razvoju usredotočenosti poduzetništva na usvajanje tehnologije, za razliku od iskustava u brojnim zemljama OECD-a.

90. **Infrastruktura.** Iako je doprinos “*korištenja Interneta*” ukupnoj faktorskoj produktivnosti među pet najvažnijih utvrđenih faktora, difuzija korištenja Interneta među hrvatskim poduzećima čini se komparativno ograničenom: samo je 55 posto poduzeća u Hrvatskoj izjavilo da koristi Internet za interakcije s dobavljačima i klijentima u 2007., u usporedbi sa 63% u Rumunjskoj i više od 88 posto u Sloveniji u 2005. Čini se da priključci i dalje predstavljaju problem za mnoge firme; vrijeme čekanja na dobivanje telefonskog priključka među poduzećima koja ga zatraže čini se da negativno utječe na produktivnost poduzeća. Konvergencijom telekomunikacijske regulative prema standardima EU, bolja provedba tih propisa može biti ključna za razvoj učinkovitijih usluga u ovom sektoru. S druge strane, naša je anketa utvrdila da se posjedovanje “*vlastitog prijevoza*” povezuje se s višom ukupnom faktorskom produktivnošću, da oslanjanje na vlastiti prijevoz u velikoj mjeri smanjuje produktivnost. Jedno vjerodostojno tumačenje ta dva rezultata jest da angažiranje vanjskih izvođača za područje logistike, što predstavlja trend u cijelom svijetu, također predstavlja bolju alternativu u Hrvatskoj, ali neposjedovanje vlastitih prijevoznih sredstava može smanjiti produktivnost poduzeća (eventualno zbog prekida u pružanju vanjskih logističkih usluga).³⁸

91. **Pristup financiranju.** Iako je 17 posto anketiranih poduzeća navelo „pristup financiranju“ kao jednu od 10 najvažnijih prepreka razvoju poslovanja u Hrvatskoj, 71 posto poduzeća uzimalo je zajam ili neku postojeću kreditnu liniju (u usporedbi sa samo 20 posto u Bugarskoj ili 54 posto u Turskoj). Prosječan broj godina koji je odobren za otplatu zajma iznosi 4,5 godine s manjim odstupanjima ovisno o veličini poduzeća. Poduzeća koja su trpjela financijska ograničenja možda zajedno čine maksimalno 20 posto ukupnog broja poduzeća. U vezi s time, pristup zajmovima sam po sebi ne čini se kao područje kroz koje bi se mogle aktivirati značajne rezerve za porast produktivnosti. U tom slučaju, pozitivni učinak na produktivnost primijećen među poduzećima koja su izvijestila o „novim ulaganjima iz nebankarskih institucija“ i „novim ulaganjima financiranima iz vlasničkog kapitala“ mogu se tumačiti kao dokazi za to da su vlasnički kapital ili nebankarsko financiranje (npr. tržišta kapitala) mogu možda biti učinkovitiji od banaka u raspodjeli sredstava poduzećima s višim razinama produktivnosti. Jedna nužna posljedica ovog tumačenja je stoga da treba naglasiti važnost razvoja nebankarskih financijskih institucija radi daljnjeg rasta produktivnosti u Hrvatskoj.

92. **Radi povećanja ukupne produktivnosti moglo bi se, između ostalog, razmotriti sljedeće mjere** te tako pomoći Hrvatskoj da postigne (te po mogućnosti održi) više stope gospodarskog rasta (detaljna rasprava o tim mjerama nalazi se u Cjelovitom izvješću):

- **Ojačati proces kreativne destrukcije i tržišne dinamike** kroz (i) ponovno aktiviranje procesa privatizacije i poboljšanje korporativnog upravljanja u preostalim poduzećima u državnom vlasništvu, uključujući smanjenje razine uplitanja države u komercijalne odluke; (ii) smanjenje državnih pomoći za sektore koji bilježe pad i racionalizacija

³⁸ Manje od 8 posto poduzeća smatra usluge transporta ozbiljnom ili vrlo ozbiljnom preprekom širenju svojih poslova u Hrvatskoj. Ipak, 77 posto svih hrvatskih proizvođača se 2007. oslanjalo na vlastiti prijevoz.

stečajnog postupka kako bi se poboljšali uvjeti izlaska iz tržišta; (iii) daljnje usvajanje tržišno-usmjerenih propisa (s punom provedbom zahtjeva za ocjenom regulatornog učinka i eliminiranjem nepotrebnih prepreka ulasku na tržište koje stvara država); i (iv) liberalizacija ulaska u uslužni sektor (posebice maloprodaja i infrastruktura);

- **Pridonijeti povećanju prosječne produktivnosti (odnosno tehničke učinkovitosti) hrvatskih poduzeća** kroz (i) racionalizaciju postupka dobivanja dozvola za uvoz; (ii) poboljšanje ponude kvalifikacija radne snage (kao što je bilo riječi u odjeljku o radnoj snazi); (iii) primjenu hrvatskih politika za mala i srednja poduzeća kako bi se bolje podržalo usvajanje tehnologije, posebice korištenje računala, u skladu s iskustvima OECD-a; (iv) poboljšanje provedbe telekomunikacijske regulative na način da se, među ostalim, smanji vrijeme potrebno za dobivanje priključka i (v) razmatranje poticanja daljnjeg razvoja nebankarskih financijskih institucija. Dok su neke od tih mjera u potpunosti usklađene s programom pristupanja EU-u (npr. carine i telekomunikacije), druge su manje usklađene. Također, vremenski okvir ovih preporuka značajno varira kod nekih od njih (npr. razvoj nebankarskih financijskih institucija i unaprjeđenje kvalifikacija radne snage) te zahtijeva dugoročniji pristup nego kod drugih.

93. **Iako se potencijalno može ostvariti značajan rast, jačanjem procesa kreativne destrukcije neizbježno dolazi do pojave pobjednika i gubitnika, što ugrožava održivost reforma.** Sektorske i regionalne razlike mogu dodatno naglasiti rizik od preokreta politika te bi trebalo uzeti u obzir odgovarajuće mehanizme za bavljenje tim rizicima. Osim standardnih kompenzacijskih mehanizama, jedna je mogućnost povezati te reforme kojima se promiče konkurentnost s (i) reformama vezanim uz unaprjeđenje ulagačke klime, daljnje omogućavanje širenja produktivnih poduzeća te tako i potražnje za radnom snagom i (ii) politikama cjeloživotnog učenja i strukovnog obrazovanja kako bi se olakšala zapošljivost radnika te politikama kojima se omogućuje usklađivanje ponude kvalifikacija s ponudom poslova.

C. Produbljanje trgovinske integracije

94. Stope povećanja izvoza u Hrvatskoj stalno su niže od stopa u drugim zemljama Srednje i Istočne Europe (SIE) što odražava nepotpuno

Prikaz 20: Postotak tvrtki u stranom vlasništvu koje su određeni problem opisale kao "Ozbiljnu" or "Vrlo ozbiljnu" prepreku širenju poslovanja u Hrvatskoj

restrukturiranje izvoznog sektora. Kao što se vidi iz Tablice 2, doprinos rastu izvoza u Hrvatskoj dolazi od širenja intenzivnog prinosa (odnosno, neto širenja prodaje postojećih proizvoda na postojeća tržišta) na rast izvoza slab je u usporedbi sa zemljama višeg srednjeg dohotka (UMIC) općenito. Taj je rezultat uglavnom posljedica značajnog smanjenja i prestanka izvoza mnogih postojećih proizvoda na sadašnja tržišta, što je uvelike poništavalo takvu

Tablica 2: Raščlamba u Hrvatskoj: 1995 do 2004 (%)

ekspanziju kako je do nje dolazilo. Uistinu, došlo je do velike promjene u strukturi izvoza Hrvatske u odnosu na onu koja je postojala

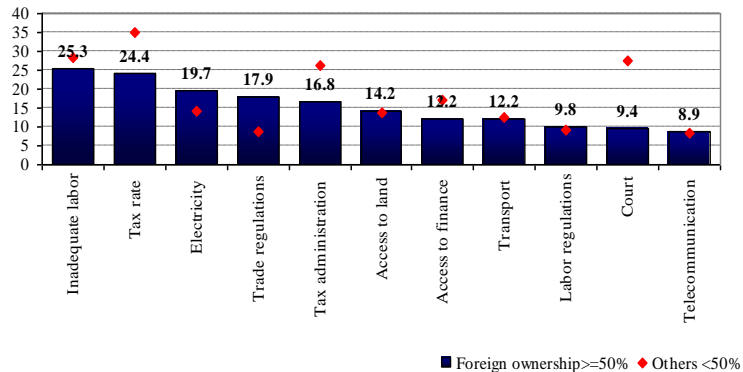
	Croatia	UMI	ECA
Increase in Exports of Existing Products to Current Markets	113.6	102.6	89.8
Decrease in Exports of Existing Products to Current Markets	-72.7	-19.8	-14.7
Extinction of Exports of Existing Products to Current Markets	-24.1	-6.6	-7.3
Intensive Margin	16.8	76.2	67.8
New Exports of Existing Products to New Markets	69.6	22.7	29.8
New Exports of New Products to Existing Markets	13.6	1.1	2.4
New Exports of New Products to New Markets	0	0	0
Extensive Margin	83.2	23.8	32.2

Izvor: Izračuni djelatnika banke na temelju: Brenton, P and R. Newfarmer (2007) 'Watching More Than the Discovery Channel: Export Cycles and Diversification in Development', Policy Research Working Paper 4302, World Bank

prije desetak godina s tekstilom, odjećom i kožom, kemikalijama, hranom i proizvodima od drveta koji čine oko 30 posto ukupnog izvoza u usporedbi s 55 posto 1997. godine.

95. Međutim, u izmijenjena struktura izvoza ne uključuje značajno povećanje izvoza proizvoda koji zahtijevaju intenzivan razvoj kvalifikacija. Nasuprot tome, uz iznimku prijevozne opreme, većinu izgubljenih udjela u izvozu nadoknadio je sektor rafinirane nafte, industrija koja se temelji na resursima. Osim toga, najveći dio sektora prijevozne opreme čine proizvodi brodogradnje, a to je segment kojem su apsorbirane značajne državne subvencije. Općenito, uz iznimku Bugarske i Bosne i Hercegovine, tehnološka profinjenost izvoza u Hrvatskoj niža je nego u većini zemalja SIE.

96. **Prepreke za dublju trgovinsku integraciju više su vezane uz mikroekonomske nego uz makroekonomske čimbenike.** Čini se da se posljednjih godina tečaj nešto povećao ali u mjeri koja, prema procjeni ovog izvješća, nije značajno utjecala na izvoz. Ekonometrijska analiza korelata vjerojatnosti za izvoz na razini pojedinog oblika pokazala je da

Izvor: Istraživanje o ulagačkoj klimi u Hrvatskoj za 2008. -Izradili djelatnici banke

produktivnost tvrtki (TFP) objašnjava okvirno jednu četvrtinu vjerojatnosti izvoza, a četiri dodatna važna čimbenika su (i) broj dana potrebnih da se provede carinjenje za izvoz, (ii) raspoloživost vlastitog prijevoza; (iii) gubici uslijed kriminalnog djelovanja i (iv) strano vlasništvo. Dok je gubitke uslijed kriminalnog djelovanja teško analizirati, tumačenje dva od tri preostala čimbenika (carina i strano vlasništvo) prilično je jednostavno.³⁹ U izvješću se predviđaju dvije komplementarne strategije za unaprjeđenje izvoza u Hrvatskoj: (i) *privući izravna strana ulaganja usmjerena na izvoz* and (ii) *povećati ponudu izvozne robe*.

Privlačenje izravnih stranih ulaganja usmjerenih za izvoz

97. **Što sprječava Greenfield izravna strana ulaganja u Hrvatskoj?** Odgovori menadžera poduzeća u stranom vlasništvu na Istraživanje o ulagačkoj klimi za 2007. kao „punomoćnika“ percepcije stranog ulagača o privlačnosti ulagačke klime u Hrvatskoj te u usporedbi s odgovorima domaćih trgovačkih društava, pokazuju da su (i) opskrba električnom energijom i (ii) propisi o trgovini područja koja velik udio poduzeća u stranom vlasništvu (u usporedbi s domaćima) smatra „ozbiljnim preprekama“ širenju poslovanja u Hrvatskoj. Oko ¼ tvrtki u stranom vlasništvu spomenulo je i (i) neprikladnost radne snage i (ii) poreznih stopa kao „ozbiljne prepreke“ (ovi su odgovori u skladu s percepcijom poduzeća u domaćem vlasništvu). Pristup zemljištu isto je jedna od važnih prepreka za širenje poslovanja poduzeća u stranom vlasništvu u Hrvatskoj (Prikaz 20).

98. **Nestanak struje.** Prema Istraživanju o ulagačkoj klimi u 2007., 29 posto poduzeća prijavilo je da su u prethodnoj godini doživjeli nestanke struje, što je blago poboljšanje u odnosu na situaciju u 2004. godini kada je više od trećine poduzeća patilo zbog nestanka struje. Nestanci struje najčešći su u *Slavoniji* u *Dalmaciji*. U prosjeku je bilo oko 2,19 nestanaka struje u mjesecu u prosječnom trajanju od 2,33 sata. Prosječno ponderirano trajanje nestanaka struje u mjesecu u 2006. iznosilo je 6,6 sati, od visokih 8,1 sati u *Dalmaciji* do niskih 2,2 sata u *Istri*. U *Slavoniji* i *Dalmaciji*, više od 50 posto ispitanih tvrtki doživjelo je nestanak struje u mjesecu. Troškovi koje su tvrtke time imale iznose do 7 posto godišnjih prihoda, što je slučaj kod malih tvrtki u Slavoniji.

99. **Pristup zemljištu.** Poduzeća u stranom vlasništvu posjeduju manji udio zemljišta nego trgovačka društva u domaćem vlasništvu. Poduzeća u stranom vlasništvu koja rade u Hrvatskoj posjeduju 43 posto zemljišta na kojem posluju što je u kontrastu prema 70 posto vlasništva kod poduzeća u domaćem vlasništvu. Vlasništvo nad zemljištem teško je pravno

³⁹ Važnost „vlastitog prijevoza“ je očito u kontradikciji s globalnim trendom davanja usluga prijevoza vanjskim suradnicima. Tumačiti ćemo to kao pokazatelj neučinkovitosti usluga prijevoza koje se nude izvoznicima.

utvrditi jer su, do nedavno, katastar i zemljišno-knjižni odjel bili vrlo loše organizirani. Djelomično kao rezultat mogućih nejasnoća u vezi s vlasništvom, upis zemljišta u Hrvatskoj traje u prosjeku 174 dana, u usporedbi s 2 dana u Novom Zelandu i 92.4 dana u prosjeku u regiji Europe i Središnje Azije. Dio postupka u kupnji zemljišta koji najduže traje je prijenos vlasništva u općinskom sudu. Glavni razlog duljine postupka jesu veliki zaostaci u zemljišno-knjižnim odjelima općinskih sudova.

100. **Porezi.** Utjecaj poreza na direktna strana ulaganja (FDI) u izvozno orijentiranom sektoru traži dodatnu analizu. Porez na dobit u Hrvatskoj, koji iznosi 20 posto, veći je nego u nekoliko međunarodnih konkurenata, kao što su Bugarska (15 posto), Rumunjska (16 posto), Mađarska (16 posto), Poljska (19 posto), Latvija (15 posto) i Litva (15 posto). Međutim, istovremeno je efektivna stopa poreza na dobit manja zbog različitih poreznih odbitaka i olakšica koje se nude poduzetnicima. Hrvatski porez na dodanu vrijednost od 22 posto jedan je od najvećih u Europi i jednak je porezu na dodanu vrijednost u Poljskoj i Finskoj od kojih je veći jedino u Danskoj (25 posto) i Švedskoj (25 posto). Nadalje, postoje razni porezi na državnoj razini i neporezna davanja i naknade koje pridonose poreznom opterećenju. Plaćanje poreza u Hrvatskoj i dalje je administrativno složenije nego u EU-15.⁴⁰

Povećanje ponude izvozne robe

101. **Razvoj ponude izvozne robe zahtijevat će podizanje kvalitete certificiranja, poboljšanje usluga vezanih uz trgovinu i logistike.** Nedostatak svijesti o normama i zahtjevima za kvalitetu predstavlja prepreku izvozu. Istraživanje pokazuje da povećanje broja zajedničkih normi među dvjema zemljama za 10 posto povećava bilateralnu trgovinu za 3 posto. Standardi pomažu u smanjenju troškova promidžbe koje bi mala i srednja poduzeća mogla imati pokušavajući plasirati robu na strano tržište. U Hrvatskoj postoji više pitanja. Kao prvo, za razliku od Hrvatske koja ima manje od 9.000 normi koje su utemeljene na regionalnim i nacionalnim normama, Rumunjska ima nekih 20.000, a Bugarska 18.000 normi. Kao drugo, u nekoliko slučajeva u kojima su usklađene europske norme usvojene u Hrvatskoj, nisu uklonjeni tehnički propisi utemeljeni na normama bivše Jugoslavije koje su propisala ministarstva (oko 9,000) te je kao posljedica toga nastao dvostruki sustav normi. Nepoznavanje europskih normi služi kao prepreka za stavljanje robe na europska tržišta. Naša analiza na razini tvrtki potvrđuje da su hrvatske tvrtke koje su unaprijedile svoje proizvode (kako bi oni zadovoljavali više norme) više izvezile.

102. **Uz podizanje svijesti izvoznika, Hrvatska će morati unaprijediti tehničku infrastrukturu za ocjenu sukladnosti.** Hrvatska će morati razviti mrežu neovisnih tijela i laboratorija za potvrđivanje. Broj nacionalnih akreditiranih tijela za ispitivanje, laboratorija za kalibraciju, tijela za potvrđivanje proizvoda i inspeksijskih tijela u Hrvatskoj morat će dostići broj takvih tijela u drugim zemljama SIE. Hrvatska akreditacijska agencija mora postati punopravnom članicom Europske suradnje na akreditaciji. I konačno, nove institucije za kvalitetu i norme u Hrvatskoj morat će prevladati svoju izolaciju na regionalnoj i međunarodnoj razini. Nedostatak integracije institucija za normiranje, akreditaciju i mjeriteljstvo stvara tehničke prepreke trgovini i šteti domaćim proizvođačima ograničavajući uvoz kapitalnih dobara u Hrvatsku koji ograničavajući hrvatski izvoz na europskom i globalnom tržištu.

⁴⁰ Prema izvješću Doing Business 2009, poduzeća moraju izvršavati 28 plaćanja kako bi potpuno poštivali porezni sustav te prosječno posvetiti 196 sati na sustav poštivanja poreznih obveza. To je dva puta više od prosječnog broja plaćanja u EU-15. U usporedbi s tim, irske tvrtke (europsko gospodarstvo s najboljom praksom za plaćanje poreza) moraju izvršiti 9 plaćanja i posvetiti samo 76 sati tom procesu. Kraće trajanje dijelom je rezultat elektronskog sustava prijave. E-prijava i e-plaćanje poreza, koje je nedavno pokrenula Porezna uprava, obećavaju u smislu smanjenja interakcije trgovačkih društava s službenicima u poreznoj službi, što isto tako smanjuje formalne i neformalne troškove plaćanja poreza.

103. **Usluga vezana uz trgovinu koja je od ključne važnosti je pružanje informacija o stranim tržištima.** Hrvatske tvrtke u nepovoljnom su položaju zbog neinformiranosti o stranim tržištima. Naša analiza potvrđuje da su tvrtke u Hrvatskoj koje su koristile Internet za pristup dobavljačima i kupcima (pokazatelj veće globalne vidljivosti i trženja) lakše ulazile na izvozna tržišta od onih koje nisu čime se ukazivalo na važnost tržišnih usluga za hrvatske tvrtke. U istraživanju koje Udruga hrvatski izvoznici provela na 450 izvoznika u Hrvatskoj, „*nedovoljne i loše promotivne aktivnosti*“ smatrale su se jednom od glavnih prepreka izvozu. Među nekih 160 tema koje su zanimale izvoznike, na najvišem se mjestu nalazila sposobnost ulaska na strana tržišta. Zaista, seminari koje je nedavno organizirala Udruga hrvatski izvoznici o „istraživanju tržišta“ i „uspješnom izvozu i ulasku na nova tržišta“ izazvali su velik interes što ukazuje na potrebu za većom količinom tržišnih informacija među hrvatskim izvozničkim tvrtkama, posebno malim i srednjim poduzećima.

104. **Hrvatska ima razvijenu široku mrežu prometne infrastrukture, u prvom redu kroz opsežan program državnog financiranja.** Ukoliko relativno hitno ne razviju konkurentne usluge koridora, teretni željeznički promet u Hrvatskoj mogao bi zbog konkurencije izgubiti tržište na kojem ostvaruje najveće prihode. Postojeće politike cijena za infrastrukturu u željezničkom prometu i lukama dovodi do toga za Hrvatska subvencionira susjedne zemlje. Načela amortizacije u ovom se trenutku ne primjenjuju ni u lukama ni na željeznicama. Dok teret pokriva pružanje usluga teretnog željezničkog prometa, to pokriće uključuje samo doprinos operativnim troškovima. Radi se na značajnom povećanju kapaciteta luka, ali ono će zakasnuti s obzirom na potrebe tržišta koje traži veće rezultate u cilju učinkovitosti. Jaz između ostvarenog kapaciteta i predviđene potražnje velik je i u odnosu na rasuti teret (*Ploče*), ali i na teret u kontejnerima (*Rijeka, Ploče*). Budući da je u tijeku ambiciozan program razvoja infrastrukture, zbog velikih fiskalnih ograničenja u Hrvatskoj, preporuča se mobilizacija privatnih ulaganja u infrastrukturu. Tranzit roba kroz Hrvatsku do trećih tržišta predstavlja značajan „izvoz“ za Hrvatsku. Međutim, neuspjeh države u smislu razvoja učinkovitih integriranih usluga koridorskog prometa dovodi do rizika gubitka takvih trgovinskih poslova pred konkurentima, kao što su slovenske (nakon ulaska u EU) i zapadnoeuropske željezničke kompanije (vidi okvir 6).

105. **U cilju produbljenja trgovinske integracije, Hrvatska treba privući izravna strana ulaganja i proširiti ponudu izvozne robe.** Prepreke izvozu uglavnom su mikroekonomske prirode, budući da je nepotpuno restrukturiranje poduzeća ograničilo povećanje produktivnosti u tradicionalnim izvoznim sektorima, kao i diversifikacija prema novim proizvodima i tržištima. Specijalizacija Hrvatske za turizam koji je osobito nestalni sektor može dodatno ograničiti trgovinsku integraciju Hrvatske. Ekonometrijska analiza je pokazala prioriteta pitanja koja negativno utječu na vjerojatnost lokalnih poduzeća da se odluče na izvoz, a to su produktivnost poduzeća; broj dana potrebnih da se provede carinjenje za izvoz i raspoloživost vlastitog prijevoza. Analiza je također potvrdila da je vjerojatnije da će se na izvoz odlučiti poduzeća u stranom vlasništvu. Privlačenje izvožno orijentiranih stranih izravnih ulaganja stoga može biti izvediva strategija daljnje diversifikacije hrvatskog izvoza. Predložene mjere politike su sljedeće:

- *Kako bi se privukla izvožno orijentirana izravna strana ulaganja*, u izvješću je zaključeno da bi Hrvatska trebala (i) olakšati pristup zemljištu; (ii) riješiti problem nestanka električne energije; (iii) unaprijediti trgovinske propise (iv) dodatno racionalizirati propise koji se odnose na strana ulaganja. Neadekvatnost ponude radne snage, porezne stope i upravljanje poreznim sustavom također se ubrajaju u 10 najvažnijih prepreka za širenje poslovanja poduzeća u stranom vlasništvu. U tom kontekstu Hrvatska bi mogla imati koristi od *jačanja strategije promicanja izravnih*

stranih ulaganja. U izvješću se također, kao primjer moguće strategije daljnje diversifikacije u uslužnom sektoru, razmatraju mjere politike koje bi omogućile razvoj lokalne konkurentne logističke industrije (vidi Okvir 6).

- *Kako bi razvila ponudu izvozne robe,* Hrvatska bi trebala (i) poboljšati usluge vezane uz trgovinu; (ii) podići kvalitetu certificiranja i (iii) smanjiti troškove logistike. Bilo bi korisno izraditi opću strategiju povećanja razine informiranosti o stranim tržištima. Infrastruktura mjeriteljstva, normizacije, testiranja i kvalitete (MSTQ) treba biti u potpunosti integrirana s međunarodnim normama. Budući da Hrvatska ima široku mrežu prometne infrastrukture, a javna ulaganja u ceste značajno su se povećala proteklih godina, daljnje povećanje učinkovitosti u sektoru prijevoza traži nastavak restrukturiranja željeznica, razvoj integriranih usluga koridorskog prometa i mobilizaciju dodatnog privatnog financiranja za infrastrukturne projekte.

106. **Iskorištavanje prednosti globalnog gospodarstva je važno, premda u kratkoročnom razdoblju očekivani pad globalne trgovine u kontekstu trenutne krize**

može ograničiti neposredne koristi takve strategije. Standardne trgovinske politike trebaju biti nadopunjene mjerama za promicanje restrukturiranja poduzeća i dinamike tržišta tako da izvozna poduzeća budu motivirana povećati svoju produktivnost (npr. brodogradnja) te da na tržište mogu ući nova produktivna poduzeća. Također bi trebalo istražiti sinergije između trgovinskih i inovacijskih politika, budući da inovacijske politike pomažu kod diversifikacije izvoza; daljnja trgovinska integracija može pomoći kod apsorpcije tehnologije.

Okvir 6: Diversifikacija od turizma: Slučaj logističkih usluga

S pristupanjem EU, Hrvatska ima mogućnost unaprijediti logističke rezultate u trgovini i proširiti trgovinske logističke usluge na susjedne zemlje. Taj cilj može ostvariti jačanjem svoje konkurentnosti kao tranzitne zemlje i prilagodavajući svoje politike kako bi osigurala da održivost tranzita doprinosi njezinom razvoju. To će dopustiti nastajanje konkurentnih logističkih usluga, a to je preduvjet za gospodarski rast i konkurentnost.

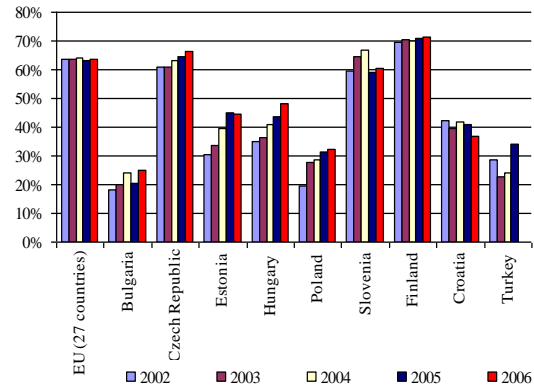
Dok se takav pristup po prirodi oslanja na napore privatnog sektora i inovacije, nastajanje takvih konkurentnih tranzitnih usluga u Hrvatskoj jamči razvoj u sljedećim vidovima, sa stajališta politika i institucionalnog stajališta: (i) optimizacija načina prijevoza po koridorima, (ii) održiv financijski okvir za svaki način prijevoza i (iii) optimalan razvoj dodatnih sposobnosti usmjeren na potražnju na tržištu. Hrvatske vlasti već su pokrenule inicijative u mnogim navedenim područjima s rezultatima koji su predviđeni za budućnost.

Izvor: Izradili zaposlenici Banke

D. Poticanje tehnološkog napretka i inovacija

107. **Jedan čimbenik koji stoji u pozadini relativno slabih rezultata Hrvatske u odnosu na inovacije jest ograničeno sudjelovanje privatnog sektora u aktivnostima istraživanja i razvoja.** Ukupna ulaganja u istraživanje i razvoj u Hrvatskoj činila su oko 1 posto BDP-a u 2007. godini. Intenzitet istraživanja i razvoja u RH niži je od prosjeka EU-27 od 1,8 posto, premda ponešto veći u odnosu na razinu dohotka Hrvatske (prikaz 22(a)). Udio privatnog istraživanja i razvoja isto je ispod prosjeka EU-27 i drugih usporedivih zemalja (npr. Slovenija), i zabilježio je blagi pad u razdoblju između 2002.-2007. Kao rezultat toga, udio državne potrošnje u ukupnoj potrošnji na istraživanje i razvoj ostao je uvelike stalan na oko 60 posto (Prikaz 21).

Prikaz 21: Udio istraživanja i razvoja poslovnog sektora u ukupnoj potrošnji na istraživanje i razvoj

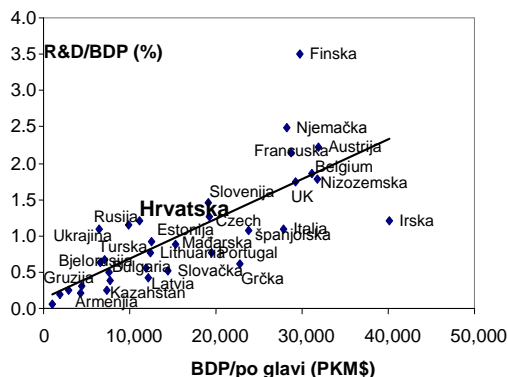
Izvor: Eurostat, 2008

108. **Udio hrvatske radne snage koja radi na aktivnostima istraživanja i razvoja, posebno u privatnom sektoru, isto je nizak.** Hrvatska zaostaje za zemljama kao što su Slovenija i Estonija u odnosu na udio ukupne radne snage koja je uključena u istraživanje i razvoj. Slika je i dalje nepovoljna ako pogledamo udio zaposlenih na istraživanju i razvoju u poduzetničkom sektoru jer u tom sektoru ima samo 16 posto istraživača, dok većina radi u sektoru visokog obrazovanja (42 posto) i državnom sektoru (33 posto).

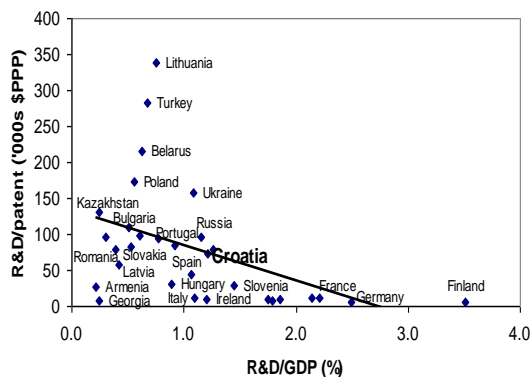
109. **Sve u svemu, hrvatski javni sektor i dalje je glavni ulagač u istraživanje i razvoj.** Neka tipična obilježja ovog sustava uključuju centralizirano planiranje i koordinaciju znanstvene politike na državnoj razini, organizaciju istraživačkih aktivnosti uglavnom oko javnih instituta i to oslanjajući se na mehanizme koje pokreće ponuda (umjesto na one koje pokreće potražnja) za komercijalizaciju istraživanja. Kao rezultat toga, sustav istraživanja i razvoja u Hrvatskoj smatra se manje učinkovitim nego što bi mogao biti da se omogući veće sudjelovanje privatnog sektora. Troškovi po patentu u Hrvatskoj prosječni su prema zemljama Europe (prikaz 22(b)), ali veći nego u zemljama kao što su Slovenija, Mađarska i Italija.

Prikaz 22: Pokazatelji istraživanja i razvoja u Europi i srednjoj Aziji

Prikaz 22a Istraživanje i razvoj / BDP nasuprot BDP/po glavi, 2004.

Prikaz 22b: Učinkovitost rashoda na istraživanje i razvoj, 2004.

Izvor: UNESCO-ovi statistički podaci o znanosti i tehnologiji

110. **Odjeli za istraživanje i razvoj nekada su bili dobro integrirani s proizvodnim aktivnostima u državnim poduzećima, ali većinom su nestali nakon privatizacije tih poduzeća.** Bilo je samo nekoliko slučajeva uspješnog restrukturiranja laboratorija za istraživanje i razvoj bivših državnih poduzeća u skladu s novim uvjetima na tržištu (vidi Okvir 7 u kojem se navodi jedan od malobrojnih primjera). Poslovna ulaganja istovremeno ne samo da imaju vrlo nizak udio u ukupnim ulaganjima u istraživanje i razvoj već su koncentrirana u nekoliko višenacionalnih trgovačkih društava s relativno malim doprinosom poduzeća u lokalnom vlasništvu i neznatnim sudjelovanjem malih i srednjih poduzeća. Neke grane komercijalnog istraživanja ipak su se s godinama razvile, posebno u sektoru računalnih programa (vidi Okvir 8). *Znanstvena i tehnološka politika RH 2006-2010* bavi se pitanjem ograničene uloge privatnog sektora u istraživanju i razvoju te određuje ciljeve za povećanje ulaganja iz privatnog sektora u cilju ostvarenja omjera 1:1 između ulaganja iz javnog i privatnog sektora do 2010. godine.

Okvir7: Mogu li laboratoriji za istraživanje i razvoj preživjeti test tržišta?

Končar institut za elektrotehniku je dioničko društvo u potpunom vlasništvu Končar – električni uređaji d.d.. KIE je bio ogranak Končara koji se bavio istraživanjem i razvojem od 1921. do 1991. godine. Glavne aktivnosti 13 laboratorija u institutu uključuju elektroniku i rotacijske strojeve, rad s komunalnim poduzećima na području opskrbe električnom energijom, nadzor, savjetovanje i potvrđivanje proizvoda.

Institut je financijski neovisan od 1991. godine iako još uvijek pripada Končar grupi. Financijska neovisnost Institutu dopušta da zadrži svu dobit. Devedeset posto dobiti Instituta ulaže se u poslovne aktivnosti, a deset posto u strateško dugoročno istraživanje i razvoj..

Glavna baza klijenata Instituta su poduzeća koja pripadaju Končar grupi i hrvatska komunalna poduzeća. Glavni konkurent na tržištu mu je Fakultet elektrotehnike Sveučilišta u Zagrebu koji pruža slične usluge. Državne agencije imaju vrlo mali udio u njegovim prihodima s manje od jedan posto prodaje. Dobit Instituta iznosila je u 2006. godini 1 milijun eura in 2006, što čini 10 posto prometa te godine (10 milijuna eura).

Usluge nadzora (npr. tehnički nadzor autocesta) predstavljaju mali udio u tim prihodima, ali generiraju veliki povrat sredstava koja se onda ponovno ulažu u aktivnosti istraživanja i razvoja. Plaće zaposlenika ovise o rezultatima mjerenim dodanom vrijednošću, za razliku od većine drugih istraživačkih instituta gdje napredak u karijeri ovisi o znanstvenim postignućima i objavljenim djelima..

Izvor: Izradili djelatnici Banke

111. **Višenacionalna poduzeća iz zdravstvenog (klinički testovi) i farmaceutskog sektora u Hrvatskoj imala su relativno velike odjele za istraživanje i razvoj.** U prošlosti

su ta poduzeća koristila bazu znanja i akademsku izvrsnost u državi u području biokemije i povezanim područjima. U posljednjih nekoliko godina, međutim, potraga za ekonomijama razmjera i smanjenje troškova u istraživanju i razvoju potakli su reorganizaciju sektora tako da su višenacionalna poduzeća usredotočila aktivnosti istraživanja i razvoja u odabranim laboratorijima s jasnim prednostima u smislu troškovne učinkovitosti. Pad profitne marže u farmaceutskoj industriji bio je drugi važan čimbenik koji je utjecao na istraživanje i razvoj u zemlji.

Okvir 8: Privatno istraživanje i razvoj u malim i srednjim poduzećima

InfoDom d.o.o. poduzeće je posvećeno poslovnim procesima, ponovnom inženjeringu i razvoju inteligentnih informacijskih rješenja i sustava koji pomažu u radu poduzeća. Od osnivanja 1993. godine, InfoDom je sudjelovao u vodećim informatičkim projektima u Hrvatskoj i dao većinu rješenja informacijske tehnologije u javnom sektoru.

InfoDom ulaže oko 30 posto svojih rashoda u istraživanje i razvoj i tehničko osoblje posvećuje oko 25 svog vremena osposobljavanju na radnom mjestu. Održava suradnju u istraživanjima s akademskim institucijama, posebno Sveučilištem u Zagrebu i Varaždinu. Isto tako je intenzivno surađivao s višenacionalnim poduzećima iz sektora informacijske tehnologije kao što su IBM, Microsoft i Oracle.

Počevši s devet zaposlenika iz akademskog sektora, InfoDom sada ima više od 90 zaposlenika, ukupan prihod od oko 50,5 milijuna kuna (2007) i jedno je od vodećih poduzeća u Hrvatskoj koji rade na razvoju računalnih programa. Trenutno izvozi u Slovačku i Mađarsku i ima strategiju poslovnog širenja na regionalno tržište koja uključuje Srbiju, Bosnu i Hercegovinu i Makedoniju.

Izvor: Izradili djelatnici Banke

112. **Bilo bi korisno dalje istražiti prepreke širenju istraživanja i razvoja u privatnom sektoru u Hrvatskoj.** Iz razgovora s voditeljima javnih programa koji podržavaju istraživanje i razvoj u privatnom sektoru može se zaključiti da moguće postoji nedostatna ponuda projekata koji bi se mogli financirati. U izvješćima se navodi da se, unatoč sustavnim naporima uloznim u širenje programa na potencijalne klijente u privatnom sektoru, broj prijavi nije značajno povećao posljednjih godina. To je možda povezano s činjenicom da su takvi programi još uvijek novi, ali može ukazivati i na činjenicu da poticaji nisu dovoljni s obzirom na inherentne rizike u toj aktivnosti (uključujući poteškoće za poduzeća u pogledu zaštite svog intelektualnog vlasništva nad inovacijama). Ipak, neki su programi daleko stariji i imaju veći broj korisnika – kao što su porezni poticaji za privatno istraživanje i razvoj i RAZUM program Poslovno-inovacijskog centra Republike Hrvatske (BICRO). Treći mogući razlog je ograničen udio *de novo* poduzeća u gospodarstvu (u odnosu na bivša i sadašnja državna poduzeća) i općenito nedovoljno restrukturiranje poduzeća i dinamiku tržišta u Hrvatskoj. Kako pokazuje gospodarska povijest, restrukturiranje poduzeća i specijalizacija koju ona donosi usko su povezani s tehnološkim napretkom i inovacijama.

113. **Druga prepreka inovativnim rezultatima Hrvatske je nepostojanje suradnje između instituta za istraživanje i razvoj, sveučilišta i privatnog sektora.** Kao što pokazuju anegdotalni dokazi, patentiranje i licenciranje, razvoj zajedničkih istraživačkih projekata i prijenos iz poduzeća utemeljenih na znanosti još uvijek su novosti za institute za istraživanje i razvoj u zemlji kao i za državna sveučilišta. Na primjer, tek je 2007. godine Institut Ruđer Bošković, poznati istraživački institut koji se bavi temeljnim istraživanjima iz prirodnih znanosti, započeo ulagati sustavne napore u komercijalizaciju rezultata svojih istraživanja osnivanjem ureda za prijenos tehnologije u obliku društva s ograničenom odgovornošću (Ruđer inovacije d.o.o.). Slično tome, Brodarski institut, pomorski institut bivše Jugoslavije koji ima dugu tradiciju u tehnološkom razvoju u brodogradnji, trenutno ima vrlo malih broj istraživačkih ugovora s privatnim sektorom (što odgovara oko 30 posto ukupnih prihoda). Statističko istraživanje razine inovativnih aktivnosti u hrvatskim poduzećima koje je provedeno 2004. godine pokazalo je da je više od pola poduzeća koja su uvela inovacije u

razdoblju od 2001.-2003. vrlo malo važnosti pridavalo sveučilištima i istraživačkim institutima kao potencijalnim izvorima informacija za inovacije.

114. **Nekoliko čimbenika sprječava suradnju između industrije i istraživanja u Hrvatskoj.** Prvi je razlog taj da se napredak znanstvenika i istraživača u karijeri mjeri brojem akademskih postignuća, a to je pristup koji potiče izdavanje znanstvenih radova i osnovno istraživanje na štetu patenata i primijenjenog istraživanja. Drugi razlog je da istraživački instituti rijetko povezuju svoje politike naknada s rezultatima na mjerljiv i transparentan način koji bi dao jasne poticaje za pristup istraživačke zajednice utemeljen na rezultatima. Nadalje, istraživači često ne kontroliraju ukupan proračun za istraživanja što obeshrabruje aktivnosti za prikupljanje sredstava (i traženje mogućnosti novih ugovora). Važnija temeljna problematika jesu ideološke prepreke koje još uvijek stoje na putu široj ideji komercijalizacije znanosti.

115. **Osiguravanje nekonkurentnih namjenskih sredstava za posebne namjene onemogućuje diversifikaciju prihoda, a to je glavna motivacija za komercijalizaciju istraživanja.** Institucionalno financiranje još uvijek čini većinu sredstava za financiranje instituta za istraživanje i razvoj koja se većinom ne raspoređuju na temelju mjerljivih mjerila ostvarenih rezultata. Konkurentna sredstva za istraživanja dijele se na male dijelove između mnogo korisnika i područja istraživanja, što ograničava njihovu učinkovitost u proizvodnji rezultata, a istraživanje je aktivnost koja se tipično smatra „složenom“. Osim toga, konkurentna sredstva za istraživanja raspodjeljuje nadležni odjel Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa (MZOŠ), a ne provedbena agencija što se smatra najboljom praksom u zemljama OECD-a, a to bi moglo izazvati zabrinutost u odnosu na transparentnost i objektivnost pri dodjeli bespovratnih sredstava.

116. **Pitanja vezana uz upravljanje postala su možda važnija za učinkovito upravljanje istraživačkim institutima u Hrvatskoj nakon njihove centralizacije pod MZOŠ-om.** Prema Zakonu o znanstveno-istraživačkoj djelatnosti, MZOŠ nadležno je za upravljanje i administraciju javnih instituta za istraživanje i razvoj.⁴¹ Zakonom su definirana tri tijela za upravljanje: Upravno vijeće, Znanstveno vijeće i ravnatelj instituta. Ministar znanosti i tehnologije imenuje članove svakog upravnog vijeća. Ministar imenuje članove Znanstvenog vijeća na temelju savjeta Nacionalnog znanstvenog vijeća (čije članove isto imenuje Ministar). Znanstveno vijeće organizira stručno ocjenjivanje projekata (a Ministar donosi konačnu odluku o svakom pojedinačnom istraživačkom projektu). Radna mjesta ravnatelja instituta oglašavaju se javnim natječajem, ali ministar donosi konačnu odluku na temelju savjeta Nacionalnog znanstvenog vijeća i znanstvenog vijeća instituta, s tim da je članove oba navedena vijeća imenovao je ministar.

117. **Poduzetnički inkubatori, rizični kapital i uredi za prijenos tehnologije (TTO) u početnoj su fazi.** To su ključni mehanizmi kojima se olakšava pokretanje novih poduzeća utemeljenih na znanosti. Postoji nekoliko samozvanih poduzetničkih inkubatora u Hrvatskoj, ali vrlo malo njih slično je inkubatorima u SAD ili Europi jer su poglavito usmjereni na pronalaženje nekretnina i drugih poslovnih usluga niske dodane vrijednosti. BICRO trenutno podržava osnivanje tri nova inkubatora koji će prema planu slijediti najbolju međunarodnu praksu i prekinuti javu potporu prethodnim inkubatorima, premda neki od postojećih „kvazi-inkubatora“ (npr. TERA) mogli bi imati više tržišnog potencijala da ih se reformira. Rizični kapital zapravo u Hrvatskoj ne postoji, barem ne u mjeri koja bi ga učinila

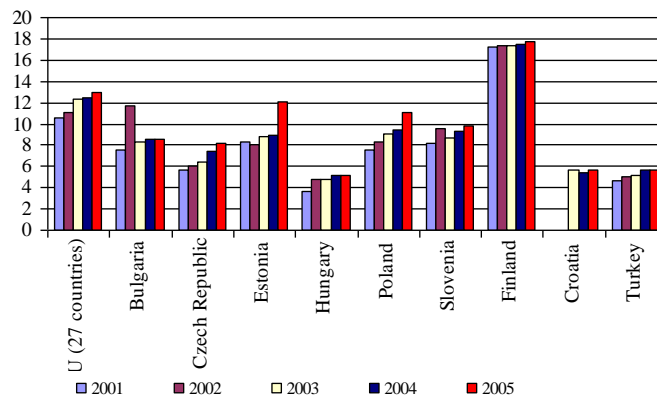
⁴¹ Zakon o znanstveno-istraživačkoj djelatnosti iz 1993. godine promijenio je status istraživačkih institute kojima su prije upravljala sveučilišta u "javne institute" čime su potpali pod izravnu upravu MZOŠ-a.

vidljivim većini igrača u nacionalnom inovacijskom sustavu. Vlada podržava razvoj Fonda za rizični kapital kroz BICRO. Razvoj TTO-a odgođen je zbog nepostojanja pravne integracije između fakulteta koji čine hrvatska sveučilišta i vlasništva nad intelektualnim vlasništvom koje je u rukama pojedinih fakulteta (a ne sveučilišta). Nedavno su Sveučilišta u Zagrebu i Rijeci uspjela prevladati taj problem i počela su osnivati TTO-ove.

118. Drugo važno ograničenje je dostupnost ljudskih potencijala za istraživanje i razvoj.

Hrvatska nema puno diplomanata iz područja znanosti i tehnologije. S 5,6 posto udio diplomanata iz područja znanosti i tehnologije u Hrvatskoj je niži od većine zemalja u regiji, uključujući Bugarsku, a puno niži od prosjeka EU-a od 13 posto. Nadalje, broj diplomanata iz područja znanosti i tehnologije ostao je na istoj razini u

Prikaz 23: Osobe koje završe tercijarno obrazovanje na području znanosti i tehnologije na 1000 stanovnika u dobi od 20-29 godina

Source: Eurostat, 2008

Hrvatskoj dok se u drugim tranzicijskim zemljama povećao. Visoko inovativne zemlje kao što je Finska mnogo su uložile u znanost i tehnologiju na sveučilišnoj razini (vidi Prikaz 23).

119. Kako bi riješila problem nedostatka ljudskih potencijala za inovacije, Hrvatska je Vlada uvela neke programe vezane uz "Dijasporu".

Jedan od tih programa je fond „Jedinstvo uz pomoć znanja“ kojim upravlja MZOŠ, a čija je namjena pomoći hrvatskim znanstvenicima iz inozemstva da se vrate u Hrvatsku ili da pomažu aktivnosti vezane uz istraživanje u svojoj zemlji (i/ili uključujući lokalne istraživače). Cilj je programa financiranje projekata između hrvatskih znanstvenika u Hrvatskoj i izvan nje putem konkurentnog ocjenjivanja prijedloga istraživanja i tehnologije. Većina partnera iz dijaspore su poduzetnici iz SAD, Australije, Španjolske i Švedske.

120. Općenito govoreći, tehnološka i inovacijska politika u Hrvatskoj još je uvijek fragmentirana što dovodi do toga da se ciljevi pojedinih programa preklapaju te da nema racionalizacije sredstava.

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa (MZOŠ) je nadležno upravno tijelo za planiranje, financiranje i nadzor cijelog sustava znanosti i obrazovanja. Ministarstvo gospodarstva, rada i poduzetništva (MGRP) ima posebne programe za povećanje povezanosti između poduzeća i industrije. Međutim, čini se da ministarstva ne usklađuju svoje politike i programe u potpunosti jer oba nude programe za slične vrste ciljeva i korisnika. Osim toga, nekim programima MZOŠ-a za komercijalizaciju tehnologije koji imaju slične ciljeve upravljaju odvojene agencije. S obzirom na razinu razvoja programa, institucija i sve većih obveza u odnosu na rashode za istraživanje i razvoj, Hrvatskoj bi koristila detaljna ocjena njenog nacionalnog sustava inovacija (NSI) i njegovog učinka na inovacije, produktivnost i gospodarski rast.

121. **Sljedeće se mjere, između ostalih, mogu uzeti u obzir u cilju promicanja tehnološkog napretka i inovacija** i tako pomoći Hrvatskoj da ostvari (i po mogućnosti održi) više stope gospodarskog rasta (iscrpna rasprava o tim mjerama nalazi se u Punom izvješću):

- *Potaknuti povećanje istraživanja i razvoja u privatnom sektoru:* (i) usporediti postojeće porezne poticaje s vodećim inovacijskim gospodarstvima i ocijeniti njihov učinak na promicanje privatnog istraživanja i razvoja, (ii) ocijeniti u kojoj mjeri javne aktivnosti istraživanja i razvoja (s obzirom na ograničenu ponudu ljudskih potencijala) „istiskuju“ privatno istraživanje i razvoj, i (iii) razmotriti potencijale za privlačenje izravnih stranih ulaganja usmjerenih na istraživanje i razvoj zajedno s agencijom za promicanje izravnih stranih ulaganja.
- *Unaprijediti uvjete za suradnju između sveučilišta i industrije na sljedeće načine:* (i) preispitivanjem kriterija za napredak u akademskoj karijeri; (ii) pojednostavljuvanjem zakonskih zahtjeva za suradnjom; (iii) ponovnom ocjenom općih poticaja ugrađenih u pravni režim (pomoću *Bayh-Dole* okvira kao reference), reference); (iv) preispitivanjem prednosti koje nudi BICRO-v SPREAD program uz moguće prihvaćanje odgovarajućeg sustava darovnica; i (v) promicanjem razvoja „brokera“ za tehnologije/inovacije koji će pomoći u razvoju zajedničkih projekata koje će podupirati postojeći programi.
- *Pospješiti osnivanje poduzeća utemeljenih na znanosti na sljedeće načine:* (i) poticanjem razvoja ureda za prijenos tehnologija, (ii) preispitivanjem uskih grla u propisima koji priječe razvoj industrije rizičnog kapitala u zemlji, (iii) poticanjem tržišno-orijentiranih aktivnosti javnih istraživačkih instituta i tehnoloških parkova, i (iv) promicanjem restrukturiranja javnih instituta za istraživanje i razvoj planom progresivnog smanjenja namjenskog financiranja i uvođenjem poticaja za razini istraživača u svrhu diversifikacije prihoda.
- *Unaprijediti opću upravljačku strukturu hrvatskoj NSI* uspostavom strategije za postupnu provedbu sustava praćenja i ocjenjivanja i konsolidacijom i institucionalizacijom nekih programa (kao što su oni za uključivanje Dijaspore, pojašnjavanje uloge BICRO-a i Hrvatskog instituta za tehnologiju.

122. **Kada se radi o promicanju inovacija i tehnološkog napretka u Hrvatskoj treba imati na umu dvije stvari.** Kao prvo, budući da je glavni izazov komercijalizacija, a ne stvaranje znanja, provedbu standardnih mjera politike znanosti i tehnologije treba nadopuniti specifičnim reformama ulagačke klime koja potiču privatni sektor da traži znanje (kao, na primjer, restrukturiranje poduzeća). Kao drugo, budući da će inovacije biti dodatne prirode i neće nužno predstavljati radikalna otkrića, bilo bi poželjno da politike znanosti i tehnologije ne diskriminiraju te, ako je moguće, da potiču napredak u sektorima koji ne pripadaju visokoj tehnologiji, kao što su tekstilni sektor, sektor obuće i poljoprivreda.

5. Smjer strategije? Prilagodba *Lisabonske strategije*

123. U ovom se izvješću razgovaralo o četiri različite mogućnosti kako bi Hrvatska mogla ostvariti i održati više stope gospodarskog rasta te tako ubrzati proces **gospodarske konvergencije**. Govorilo se o “izvorima” ili “rezervama” dodatnog rasta i te o načinima kako bi ih Hrvatska mogla aktivirati. *Četiri mogućnosti mogu se sažeti na sljedeći način:*

- a. *Povećati doprinos radne snage gospodarskom rastu povećanjem participacije radne snage i smanjenjem nezaposlenosti. To će zahtijevati istovremeno uklanjanje čimbenika koji negativno utječu na sudjelovanje radnika na tržištu rada i fleksibilnost ograničenja za prilagodbu radne snage tržišnim uvjetima i poslovnom ciklusu (uvjeti otpuštanja radnika). Zadržava se trošak radne snage i rješava problem neusklađenosti postojećih kvalifikacija (vještina) s potrebama tržišta. Rješavanje problema neusklađenosti postojećih vještina zahtijeva bolju reakciju strukovnog obrazovanja i osposobljavanja na potrebe na tržištu istovremeno s povećanjem mogućnosti osposobljavanja (uključujući usluge cjeloživotnog učenja).*
- b. *Popraviti alokativne učinkovitosti promicanjem smislenog restrukturiranja poduzeća i pomoću reforme uređivanja tržišta proizvoda, posebno gospodarskog uređivanja (radije nego administrativnog) i uključujući propise u sektoru infrastrukture. Restrukturiranje poduzeća imalo bi koristi od boljeg režima upravljanja i usklađenih uvjeta za proglašenje stečaja (izlaz). Restrukturiranje poduzeća do sada je bila glavna prepreka gospodarskom rastu, a ne izvor tržišne dinamike. Studija iz ovoga izvješća o produktivnosti na razini poduzeća ukazuje na prostor za povećanje tehničke učinkovitosti (prosječne produktivnosti) mjerama kao što su smanjenje birokracije (npr. skraćivanjem vremena potrebnog za dobivanje uvozne dozvole), poticanje daljnjeg povećanja broja računalno pismenih radnika, manja učestalost nestanaka električne energije i povećanje vještina radne snage.*
- c. *Produbiti trgovinsku integraciju promicanjem izvozno orijentiranih izravnih stranih i razvojem ponuda izvozne robe. U drugom slučaju, Hrvatska bi trebala proširiti svoje usluge vezane uz trgovinu (standardi i kvalitete, poznavanje stranih tržišta), dodatno smanjiti logističke troškove i, po mogućnosti, proširiti i integrirati logističku infrastrukturu.*
- d. *Promicati tehnološki napredak širenjem privatnog istraživanja i razvoja, unaprjeđenjem uvjeta za suradnju između sveučilišta i industrije, pospješivanjem osnivanja poduzeća utemeljenih na znanju i jačanjem općeg upravljanja hrvatskim Nacionalnim sustavom inovacija.*

124. **Iako se u izvješću ne predlaže strategija ili „skup politika“ koje treba odabrati, ipak se predlaže okvir za odlučivanje.** Kada se izradi niz „najboljih“ politika, zakonodavci moraju odrediti koje su politike *politički izvedive*. Zatim se mora provjeriti *usklađenost* politički izvedivih strategija s *općim ciljem* povećanja i održavanja gospodarskog rasta. Kao treće, politički izvedivi i dosljedni paketi reformi moraju generirati *institucionalne zahtjeve* koji su proporcionalni s postojećim sredstvima koje Hrvatska dodjeljuje institucijama.

- Jedan od ključnih čimbenika jest kako umanjiti rizik od poništenja reforma: zakonodavci bi trebali osigurati odgovarajući vremenski okvir i slijed reforma kao i kredibilitet mehanizama koji se primjenjuju za provedbu tih reforma gdje je to prikladno te nadoknaditi štetu potencijalnim gubitnicima.
- Kada se odlučuje o tome koje će se politički izvedive mjere donijeti, zakonodavac mora uzeti u obzir nekoliko načina kroz koje će politike u jednom području nadopunjavati ili biti suprotne ciljevima u drugim područjima stvarajući različite neto učinke na objavljene ciljeve.

- Provedba reforma je institucionalno intenzivna aktivnost i snažne institucije rijedak su resurs u gospodarstvima u tranziciji. Donošenje strategija čiji institucionalni zahtjevi nisu u skladu s postojećim sredstvima koja se dodjeljuju institucijama povećalo bi vjerojatnost poništenja reforme.

125. **Primjena ovog okvira na četiri strategije o kojima se govori u ovom izvješću može dovesti do brzog usredotočenja na produbljivanje trgovinske integracije i promicanje inovacija** (skraćena verzija Lisabonske strategije), **dok bi se mjere vezane uz povećanje participacije radne snage i zapošljavanja mogle donositi postupno u dugoročnoj perspektivi.** Isti pristup vrijedio bi i za moguću strategiju rasta utemeljenu na smanjenju poreza (kao što je detaljnije bilo riječi u Pregledu javnih financija za 2009. Jačanjem međunarodne konkurentnosti Hrvatske, te bi mjere Hrvatsku dovele u položaj u kojem bi mogla bolje profitirati od pristupanja Europskoj Uniji i bolje upravljati učincima globalne financijske krize.

- Uz mjere politike koje su izravno preporučene u cilju produbljivanja trgovine i promicanja inovacija, bit će potrebne sljedeće komplementarne političke inicijative:
 - Unaprjeđenje *restrukturiranja poduzeća* (privatizacija) i promicanje snažnijeg *tržišnog natjecanja* (poboljšanje regulacije i deregulacije tržišta proizvoda).
 - Prilagođavanje *sustava cjeloživotnog učenja* potrebama tržišta te poticanje *usavršavanja radne snage* od strane samih poduzeća te poboljšanje ponude (odabranih) vještina eventualno kroz preispitivanje migracijskih pravila za segmente tržišta rada u kojima je nedostatak određenih vještina ograničavajući čimbenik.
- Za očekivati je da će politički otpor prema mjerama koje su vezane uz predloženu strategiju bit će relativno nizak, osim u odnosu na napore za restrukturiranje poduzeća. Trebalo bi razmotriti uvođenje politika nadoknada radnicima na koje će restrukturiranje poduzeća negativno utjecati.
- Preliminarni dokazi o pozitivnoj povezanosti između pristupa nebankarskom financiranju i ukupne produktivnosti čimbenika ukazuju na potrebu za daljnjim ispitivanjem uloge nebankarskih financijskih institucija u odabiru ulagačkih mogućnosti, a time i u promicanju rasta u Hrvatskoj.

Literatura

- Alcala, F. i Ciccone, A. (2004.) "Trade and Productivity" ("Trgovina i produktivnost"). *Kvartalni ekonomski pregled*, vol. 119 (2), 2004.
- Babić, Z., Matković T. i Šošić V. (2006) "Structural Changes in Tertiary Education and Impacts on the Labour Market" ("Strukturne promjene visokog obrazovanju i ishodi na tržištu rada"), *Ekonomski pregled*, 2006.
- Bailey, M. N., Hulten, C., i Campbell, D. "The Distribution of Productivity" ("Distribucija produktivnosti") *Brookings radovi o gospodarskoj aktivnosti: Mikroekonomija* (1), 187-267, 1992.
- Caselli, F. (2004.) "Accounting for Cross-Country Income Differences" ("Računovodstvo za razlike u prihodima među zemljama"), *CEPR rasprave* 4703, C.E.P.R. Rasprava
- Crnković-Pozaić, S. (2008.) "Effects of legislation, policy and institutions on labour force participation" ("Učinci zakonodavstva, politike i institucija na participaciju radne snage"), Rad pripremljen za potrebe Izvješća
- Dixit, A. (2007) "Evaluating recipes for development success" ("Ocjena recepata za uspješan razvoj"), *The World Bank Research Observer*, vol. 22, no.2, Fall 2007
- Escribano, A. Guasch, J.L.; Orte, M. i Pena, J. (2008.) "Croatia Investment Climate Assessment" ("Ocjena ulagačke klime u Hrvatskoj"), Rad pripremljen za potrebe Izvješća.
- Gomes, Victor (2008). "Economic Growth and Predictions for Croatia" ("Gospodarski rast i predviđanja za Hrvatsku"): Opća analiza ravnoteže. Rad pripremljen za potrebe Izvješća
- Hausmann, R.; Prichett, L. i Rodrik, D. (2006), „Growth Accelerations" ("Ubrzanje rasta") *Journal of Economic Growth*, Vol.10:303-329, 2006.
- Hsieh, C., & P. J. Klenow, 2007. "Misallocation and Manufacturing TFP in China and India," ("Krive alokacije i proizvođački TFP u Kini i Indiji") *NBER Working Papers* 13290, Nacionalni ured za ekonomska istraživanja.
- Lejour, A.M. et al (2008): "The Economic Effects of the Lisbon Agenda Targets: The case of Croatia" ("Ekonomski učinci ciljeva lisabonske agende: Slučaj Hrvatske") Rad pripremljen za potrebe Izvješća
- MoE-FIN (1999): Istraživanje i razvoj 1999.-2004. Plan Ministarstva obrazovanja – Finska. Helsinki: Ministarstvo obrazovanja Republike Finske Izvadci koji se odnose na politiku cjeloživotnog učenja koji su dostupni na at: http://www.ilo.org/public/english/employment/skills/hrdr/topic_n/t14_fin.htm
- Restuccia, D., & R. Rogerson, 2007. "Policy Distortions and Aggregate Productivity with Heterogeneous Plants" ("Iskrivljene politike i agregatna produktivnost s heterogenim postrojenjima"), Radni dokumenti tecipa-283, Sveučilište u Torontu, Odjel za ekonomiju
- Crnković-Pozaić, S. (2008.) "Effects of legislation, policy and institutions on labour force participation" ("Učinci zakonodavstva, politike i institucija na participaciju radne snage"), Rad pripremljen za potrebe Izvješća
- Tahvainen, S. (2006): Cjeloživotno učenje i obrazovanje odraslih u Finskoj. Prezentacija koja je dana na radionici Transnacionalne razmjene za aktivno starenje Sofija, 19.–20. listopada, 2006. Dostupno na: http://www.activeageing.org/Workshop/Workshop_Bulgaria/Tahvanainen.pdf.

Sažeta tablica – Hrvatska strategija rasta: Kako postići i održati više stope gospodarskog rasta

CILJ/ PITANJE	KRATKOROČNE MJERE	SREDNJOROČNE MJERE
<i>Povećanje zaposlenosti</i>		
<p>Povećanje participacije radne snage Rješavanje čimbenika koji negativno utječu na ponudu radne snage, a koji su ugrađeni u postojeći sustav socijalne zaštite</p>		<ul style="list-style-type: none"> • Jačati poticaje za odgađanje mirovine, postrožiti sustav naknada za branitelje i razdvajanje reproduktivnog ponašanja od statusa nezaposlenosti u slučaju žena
<p>Smanjenje nezaposlenosti Fleksibilnija ograničenja na prilagodbu radne snage tržišnim uvjetima i poslovnom ciklusu (uvjeti otpuštanja), usklađivanje troškova rada i produktivnost te rješavanje postojećeg problema neusklađenosti raspoloživih vještina.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Potaknuti reforme strukovnog obrazovanja i cjeloživotnog učenja u cilju boljeg zadovoljavanja potreba na tržištu rada 	<ul style="list-style-type: none"> • Smanjenje proceduralnih i novčanih troškova otpuštanja (možda u kombinaciji s mjerama za povećanje sigurnosti prihoda u slučaju nezaposlenosti) • Preispitati zakonske odredbe o obveznoj primjeni kolektivnih ugovora na sve zaposlenike u industriji
<i>Povećanje produktivnosti</i>		
<p>Unaprjeđenje učinkovitosti raspodjele sredstava Jačanje procesa “kreativne destrukcije”</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Poticanje procesa privatizacije i unaprjeđenje korporativnog upravljanja u preostalim državnim poduzećima • Smanjenje državnih potpora za sektore u opadanju i usklađivanje režima stečaja kako bi se olakšao izlazak nekonkurentnih poduzeća • Potpuna provedba ocjene regulatornog učinka i uklanjanje nepotrebnih prepreka ulasku koje je stvorila Vlada; 	<ul style="list-style-type: none"> • Dodatno liberalizirati ulazak u sektor usluga (posebno maloprodaja i infrastruktura); • Potpuna reforma tržišta u poljoprivrednom sektoru radi poticanja razvoja privatnog sektora
<p>Povećanje tehničke učinkovitosti Unaprjeđenje ulagačke klime (odabrani vidovi)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Smanjiti vrijeme potrebno za dobivanje dozvole vezane uz trgovinu (posebno uvoz); • Donijeti tehnološke politike koje će malim i srednjim poduzećima omogućiti uporabu ICT-a u uslugama, radno-intenzivni i poljoprivredni sektor • Unaprijediti vještine radne snage ulaganjem u strukovno obrazovanje i osposobljavanje i cjeloživotno 	<ul style="list-style-type: none"> • Povećati ponudu zaposlenika sa srednjoškolskim i fakultetskim obrazovanjem možda i preispitati useljeničku politiku u odnosu na odabrana stručna zanimanja.

	učenje	
CILJ/ PITANJE	KRATKOROČNE MJERE	SREDNJOROČNE MJERE
CILJ/ PITANJE		
Privlačenje FDI	<ul style="list-style-type: none"> • Olakšati pristup visokim/odabranim kvalifikacijama radne snage (visoko i srednje obrazovanje), olakšati pristup zemljištu, skratiti vrijeme potrebno za dobivanje dozvola za trgovinu i unaprijediti pristup pouzdanoj energiji • Dodatno uskladiti propise koji utječu na strana ulaganja 	<ul style="list-style-type: none"> • Unaprijediti sigurnost i pouzdanost opskrbe energijom • Unaprijediti hrvatsku strategiju promicanja izravnih stranih ulaganja prema izvozno orijentiranim poduzećima i poduzećima usmjerenim za istraživanje i razvoj
Povećanje ponude izvozne robe	<ul style="list-style-type: none"> • Unaprijediti svijest o normama i zahtjevima kvalitete • Jačati nacionalni sustav kvalitete, proširiti dostupnost kvalitetnih institucija za certifikaciju i unaprijediti hrvatsku strategiju za promicanje trgovine 	<ul style="list-style-type: none"> • Jačanje konkurentnosti Hrvatske kao tranzitne zemlje • Unaprijediti pristup malih poduzeća orijentiranih na domaća i lokalna tržišta uslugama prijevoza
<i>Poticanje tehnološkog napretka i inovacija</i>		
Poticanje privatnog istraživanja i razvoja i inovacija Prikladnost inicijativa i dostupnost istraživača	<ul style="list-style-type: none"> • Preispitati okvir i upravljanje poreznim poticajima, bespovratnim sredstvima i zajmovima za veću učinkovitost • Donijeti program brokera radi poticanja usklađivanja potreba poduzeća i postojećih programa 	<ul style="list-style-type: none"> • Povećati ponudu znanstvenika i inženjera prilagodbom politike visokog obrazovanja, možda i preispitivanjem useljeničke politike i poticanjem unutarnje integracije lokalne znanstvene zajednice. • Jačati institucionalnu sposobnost i postupno povećavati financiranje programa „Jedinstvo uz pomoć znanja“ (i povezanih programa)
Poboljšanje režima poticaja za suradnju između istraživačkih instituta i privatnog sektora Omogućiti komercijalizaciju rezultata istraživanja i sposobnosti istraživanja	<ul style="list-style-type: none"> • Preispitati kriterije za napredak u akademskoj karijeri • Podržati razvoj ureda za prijenos tehnologije na sveučilištima • Pojednostaviti i proširiti opseg Bicro-vog programa SPREAD 	<ul style="list-style-type: none"> • Daljnje pospješivanje osnivanja poduzeća utemeljenih na znanosti • Pojednostavniti pravne zahtjeve za suradnju između javnih sveučilišta, istraživačkih centara i poduzetničkog sektora; • Postupno smanjivati nekonkurentna sredstva za

		istraživačke institute koja se dodjeljuju za posebne namjene
Unaprijediti opću upravljačku strukturu hrvatskog NSI-a	<ul style="list-style-type: none"> • Provesti sustav praćenja i ocjenjivanja • Institucionalizirati uspješne inovacijske programe 	<ul style="list-style-type: none"> • Objasniti uloge raznih institucija u NSI-u • Depolitizirati imenovanja u institucije hrvatskog NSI-a